

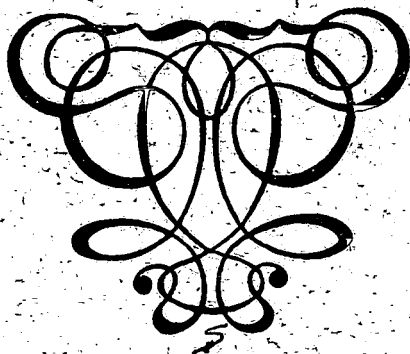
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 47

1944

HÄFT. I

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1944 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor em. R. MÅLMGRÉN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes. Lund i december 1943.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

INNEHÅLL:

UPPSATSER.

FREDRIK LAGERROTH, Fahlbeckska Stiftelsen 25 år. Några minnesord	1
ISRAEL MYRBERG, Om rekvisitions- och förfogandelagstiftningens juridiska natur	12

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

Riksdagen och utrikespolitiken 1943. Av AXEL BRUSEWITZ	30
Revision av riksdagens arbetsformer. Av SUNE HOLM	38
»197-år». Några reflexioner kring en tryckfrihetsrättslig kungörelse. Av STIG RYNELL	44
Statsvetenskapliga Föreningen i Göteborg. Av OLOF ÅSTRÖM	56
Statsvetenskapliga Föreningen i Lund. Av NILS NILSSON STJERNQUIST	57
Stockholms Högskolas Statsvetenskapliga Förening. Av JÖRGEN WESTERSTÅHL	57
Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. Av ARNE WÅHLSTRAND	58
Tidskriftsöversikt. Av NILS NILSSON STJERNQUIST	58

LITTERATURGRANSKNINGAR.

Lennart Linnarsson, Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism. Anm. av ARNE WÅHLSTRAND	62
Brita Skottsberg och Carl Arvid Hessler, Förbundsstaten. Organisation och befogenheter. Anm. av EDVARD THERMÆNIUS	69
Ingvar Andersson, Sveriges Historia. Anm. av FREDRIK LAGERROTH	71
Rättelse till registret i förra årgångens sluthäfte	75

FAHLBECKSKA STIFTELSEN 25 ÅR

NÅGRA MINNESORD

Av Professor FREDRIK LAGERROTH, Lund

Fahlbeckska Stiftelsen fyllde sistlidne höst tjugofem år. Den tillkom genom ett gåvobrev, som daterats den 21 sept. 1918 och ställts till Lunds Universitet, som i de dagarna firade sitt tvåhundra-femtioårsjubileum. Genom tiden för sin tillblivelse och det första syfte, den var avsedd att förverkliga, hedrandet av det sydsvenska universitetet, för den gärna tankarna på Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, som också såg dagens ljus i samband med universitetsjubileet. Men medan Samfundet är ett resultat av många donatorers samverkan är Stiftelsen en skapelse av en enda man, för övrigt även han en av Samfundets donatorer, förutvarande professorn i statskunskap och statistik vid Lunds Universitet Pontus Erland Fahlbeck. Därifrån skiljer den sig också genom omfånget av de vetenskaper, den är avsedd att taga i sitt hägn, och genom sitt arbetssätt. Medan Samfundet avser de humanistiska vetenskaperna i ordens vidsträcktaste mening, tar Stiftelsen endast sikte på samhällsvetenskaperna. Och medan det förra med jämna mellanrum bjuder den stora allmänheten sina vetenskapers yppersta frukter i form av föredrag av tidens främsta inrikes och utrikes celebriter, begränsar sig den senare till sina vetenskapers finansiering. Snarast fungerar den som ett ämbetsverk, helt ägnat åt trista Martasbekymmer. Resultaten av sin verksamhet framlägger den i det tryckta ordets form. Kanske är det den tillbakadragenhet, den visar till vardags, som föranlett den att i motsats till Samfundet låta sin tjugofemårsdag passera obemärkt. Det har syntts den naturligare att knyta sitt jubileum till den publikation, som är dess främsta, Statsvetenskaplig Tidskrift, och inskränka dess firande till några enkla minnesord i det häfte, varmed tidskriften inleder sin tjugosjätte årgång i Ny Följd.

För en statsvetenskapsman ligger det nära till hands att vid en snabbteckning av Fahlbeckska Stiftelsens historia under dess första kvartsekel söka statliga analogier. De anmäla sig också osökt. Dock kommer ej den korporativa stat i fråga, som stiftaren lika väl som hans nära kollega S. J. Boëthius bekände sig till i anslutning till Gierke och Jellinek, utan en stat av äldre och mindre bestickande typ, anstaltsstaten, av Gierke i hans författningshistoriska exposéer ställd i motsättning till den korporativa staten och nu utan egentlig aktualitet. Det är en transcendent stiftelsevilja, som varit den sammanhållande kraften i den verksamhet, som Stiftelsens främsta organ, dess kollegium, bedrivit under de år som gått. In concreto kunde den alltid åtspörjas, så länge Pontus Fahlbeck ännu var i livet. Och i hans anda har kollegiet velat verka, sedan han skilts hädan. Minneskransen på hans grav den 15 okt., hans födelsedag, har varit ett yttre tecken på troheten mot den uppgift, som han ställt kollegiet inför i sitt gåvobrev. Oförändrade ha de regler, som det uppdragit för kollegiets verksamhet, blivit gällande. Det har ej funnits anledning följa den anvisning på deras ändring, som brevet självt lämnar. Mer än ändringar i detalj kunde det för övrigt aldrig bli fråga om. Fahlbeckska Stiftelsens grundlag har den likheten med den norska grundlagen att den ej kan ändras till sina principer. Så lär väl för övrigt vara fallet med varje stiftelseurkund.

En anstaltsstat presumerar gärna en viss konservatism i fråga om statsorganens rekrytering. En rask omsättning efter opinionens skiftningar hör mera den korporativa staten till. Det förundrar därför icke att kollegiets samtliga ledamöter innehåft och inneha sina poster i kraft av vad man inom statskunskapen kallar potentialiserad organställning. Medlemskapet åtföljer innehavet av vissa i gåvobrevet uppräknade professorer. Ingen medlem har fallit på idén att genom avsägelse ställa Större Akademiska Konsistoriet inför uppgiften att genom val hålla kollegiet vid makt. Det ursprungliga antalet — sex — kunde redan 1926 utökas till sju, i det då en nyinrättad professur i enbart statistik fick sin första innehavare. Däremot låter den professur i sociologi, som Fahlbeck utlovar en stol n:r åtta, ännu vänta på sig.

De professorer, som inträdde i kollegiet vid Stiftelsens start, voro alla så högt uppe i levnadsåren, att ingen av dem kunde räkna på att stå kvar efter 25 år. Två av dem, Arthur Stille och Sigfrid Wallengren borttrycktes, medan de ännu tillhörde kollegiet, i nu nämnd ordning av döden, resp. 1922 och 1927. Den nye professorn i statistik,

Sven Wicksell, avled blott 48 år gammal 1939. De ha alla tre i vederbörlig ordning fått efterträdare. Detsamma gäller om de fyra ledamöter, som inom den korta tidrymden av fyra år (1938—1941) fallit för åldersstrecket, professorerna Lauritz Weibull, Emil Sommarin, Martin P:n Nilsson och Robert Malmgren. Nationalekonomen uppträder för övrigt nu med sin tredje representant. Frågan om återbesättandet av professor Malmgrens lärostol erhöll sin lösning först den 10 mars detta år. Så är kollegiet åter fulltaligt ehuru med en helt annan sammansättning än det hade i starten. Med särskild glädje hälsar det som sin sist inträdande ledamot stiftarens egen son.

Om kollegiet är Stiftelsens högsta organ, så är sekreteraren det viktigaste. Präses, som blott fungerar som kollegiets ordförande och växlar lika raskt som presidenten i Schweiz, träder alltid tillbaka för honom i betydelse. Så blir det ju gärna i lärda och vittra samfund. Posten innehades intill 1922 av Wallengren — dock så att präses förde protokollet. Sedan har Malmgren förkroppsligat en form av styrelse, som inom Sveriges lärda historia är bättre anskreven än inom dess politiska, sekreterareregementet. Han bär dagens hetta och tunga och synes oss alla outhärlig. Om ock i skilda funktioner har han tillhört Stiftelsen från dess början. Hans ord väger alltid tungt, även när han ej längre har något votum. Genom sin ingående kännedom om praxis framträder han inför yngre släktled som en *lex animata*.

Och så till Stiftelsens vardagliga uppgifter!

Till dem hör då först vad donator i sitt gåvobrev nämner i ett första moment, nämligen att övertaga och fortsätta Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under samma titel med tillägget *Ny följd*. Kontinuiteten med en av Fahlbeck själv sedan tredje året av tidskriftens tillvaro såsom dess utgivare och ägare utförd gärning är därmed angiven, och Stiftelsen har också både i yttre och inre mening kunnat anknyta till tidskriftens gamla följd. Format, stil och papper äro desamma. Jämlikt donators särskilda anvisning är också det årliga antalet häften detsamma som tidskriften haft sedan Fahlbeck själv övertog densamma. Ej blott från gåvobrevet utan också från den äldre följden härstammar uppdelningen i uppsatser, översikter och meddelanden samt litteraturgranskningar. Dock ha de båda senare avdelningarna fått en helt annan fyllighet än de hade förr. Vid en överblick av den innehållsförteckning, som inryckts i tidskriftens sista häfte för tjugofemårs-

perioden, konstaterar en representant för statskunskapen strax, huru de stora konstitutionella förändringarna världen utöver passera revy. Sammalunda är det säkerligen också med statistiska och ekonomiska nyheter. Av särskilt värde äro beskeden om konstitutionella och kommunala frågor behandling vid varje särskild svensk riksdag. De ha sedan mediet av 1920-talet lämnats av konstitutionsutskottets egen sekreterare. Anmälningarna av nyutkommen svensk litteratur torde vara allsidig. I vad mån det lyckats uppfylla samma krav beträffande utländsk litteratur är det svårt att yttra sig om. Genomgående säges det vara svårare att förvärva recenser än uppsatsförfattare. De förra måste uppletas, de senare anmäla sig själva. Att även kommittébetänkanden recenseras är i överensstämmelse med stiftarens egen önskan. En särskild art av recensioner utgöra de sakkunnigutlåtanden rörande återbesättandet av professor, som i tre fall avtryckts i tidskriften. I intet fall skulle de utan tidskriftens åtgärd befordrats till trycket. Tydligen ha båda de sista avdelningarna, översikter och meddelanden så väl som litteraturgranskningar, vunnit genom att vad »politik» beträffar ställas under särskild redaktion, olika för båda avdelningarna. Sålunda har litteraturavdelningen till sin huvudpart (»politik») föreståtts av professor Axel Brusewitz alltsedan våren 1928 (med ett kortare avbrott 1931). Å översiktsavdelningen har docent Edvard Thormøen intagit motsvarande ställning sedan 1933.

Kärnan av tidskriften utgöres rimligtvis av uppsatserna, och åt dem må också ägnas lejonparten av denna exposé. Självklart är dock att därvid någon sammanfattning av innehållet icke kan komma ifråga. Detta är av den mest heterogena beskaffenhet. Minst av allt är det uttryck för någon gemensam grundåskådning. Statsvetenskaplig Tidskrift sätter en ära i att icke vara organ för någon bestämd vetenskaplig skola. I stället vill den vara ett forum för fritt meningsutbyte. Det vore emellertid också olämpligt att här teckna de olika strömningarna i det sista kvartseklens svenska statsvetenskap, sådana de bryta sig mot varandra. En sådan teckning vore nämligen icke möjlig utan att en mängd litteratur, som publicerats utanför tidskriften, i andra tidskrifter eller i bokform, bragtes i erinran. De synpunkter, ur vilka uppsatserna här passera revy, äro av tämligen utvärtas art och icke särskilt fruktbara. Därför sakna de icke intresse.

Skulle man annotera någon metodisk åtskillnad mellan uppsatserna i den gamla och den nya följd, skulle det vara den att de

rent dagspolitiskt inriktade uppsatserna försvunnit. De korta uppsatser, vari Fahlbeck själv en gång tog ställning till dagens frågor ungefär på samma sätt som de dagliga tidningarna i sina ledare, ha ej fått efterföljare under den nya redaktionens tid. På sätt och vis kan denna förändring sägas vara i överensstämmelse med stiftarens egna förhållningsorder i gåvobrevet. Där uppställes nämligen den fordran på statsvetenskapsmannen att han politiskt sett måste vara »vilde». Svårt torde också vara att ur de uppsatser, som publicerats under den nya regimen, utläsa vad politiskt parti författaren tillhör.

Med den nya följdens strängt vetenskapliga hållning torde också sammanhånga att uppsatserna blivit längre. En vetenskaplig apparat kräver gärna ett visst utrymme. Dock har längden ibland blivit så stor att den väckt om icke redaktionens så dock redaktörens bekymmer. En uppmaning till begränsning kan sägas ligga i det meddelande, som jämlikt kollegiets beslut vid dess sista sammanträde under 25-årsperioden delgivits tidskriftens läsare, nämligen att uppsatser icke honoreras till den del de överskrida 32 tryck-sidor.

I större utsträckning än tillförne ha uppsatserna givit anledning till polemik. Bland de många lärda fejder, som utkämpats med tidskriften som valplats, lägger man särskilt märke till den, som 1919—1920 utkämpades mellan tvenne vetenskapsmän, som var för sig representera det bästa inom de vetenskaper, som tidskriften vill vara organ för, nämligen Martin P:n Nilsson och Eli Heckscher, om dyrtiden under antiken. Till den grad fånglade den en större allmänhets uppmärksamhet, att ett par av de häften, vari de båda herrarna publicerade sina inlägg, inom kort utsåldes och måste omtryckas. Den strid, som 1938—1940 utkämpades om innebörden av beskattningsstadgandet i RF § 57, är så till vida märklig, som icke mindre än fyra vetenskapsmän, en humanist och tre jurister, däri voro engagerade.

Bland tidskriftens författare möter man bland grånade professorer någon gång unga studenter. Detta är så till vida i bästa överensstämmelse med stiftarens avsikter, som han i gåvobrevet särskilt lagt Stiftelsen på hjärtat att icke ställa fordringarna på vetenskaplighet så högt, att unga lovande krafter därigenom utestängas. I tidskriften kan man också följa yngre vetenskapsidkares väg upp till akademiska lärostolar. Bland sökandes specimina ha nog uppsatser, publicerade i Statsvetenskaplig Tidskrift, kunnat väga ganska

tungt. För övrigt må det i fråga om generationsväxlingen vara nog erinra om Ingemanns ord: tidevarv komma, tidevarv försvinna, släkten följa släktens gång. Rimligtvis ha nämligen under de gångna tjugofem åren många röster för alltid förstummats samtidigt som ett nytt släkte trätt fram med nya intressen och nya åsikter.

Om de döda uppsatsförfattarna må här några ord sägas. Det nya släktet må bida sin tid till följande jubileer.

Först lägger man då märke till att Fahlbeck aldrig förverkligade den avsikt, som han uttalade, då han i sista häftet av tidskriftens gamla följd som redaktör tog avsked av tidskriftens läsare, nämligen att som skribent ännu mången gång taga till orda i samma tidskrift. Hans 1920 publicerade stora bok *Klasserna och samhället* synes ha varit hans sista vetenskapliga prestation. Hans forskargärning hugfästes i samband med hans sjuttioårsdag 1920 genom ett särskilt omfångsrikt, honom tillägnat häfte av tidskriften, vari en rad av Sveriges mest representativa statsvetenskapsmän medverkat, och i anledning av hans bortgång 1923 genom en i tidskriften intagen, av varm förståelse buren minnesteckning, författad av hans efterträdare som professor, Sigfrid Wallengren.

Bland medarbetarna i den nya följden saknar man också S. J. Boëthius, som riktat den gamla med många värdefulla bidrag. Han dog 1924. Om den världsberömde lundaastronomen C. V. E. Charlier, vilken som statistiker hedrat den gamla följden med upprepade gästroller, gäller också, att han helt saknas i den nya. Han dog 1934. Boëthius' efterträdare såsom professor Skytteanus, Rudolf Kjellén, som avled 1922 ännu blott 58 år gammal, har varit en proportionsvis lika flitig medarbetare inom den nya som inom den gamla följden. Detsamma gäller om Sigfrid Wallengren. P. O. Grånström, som varit en flitig medarbetare i den gamla följden, är i den nya blott företrädd genom en uppsats i festskriften till hans lärare Pontus Fahlbeck. Öväntat borttrycktes de sistnämnda tvenne nästan jämnåriga forskarna ännu blott 51, resp. 50 år gamla inom loppet av några månader 1927 av döden. De äro i tidskriften minnestecknade av resp. Robert Malmgren, Wallengrens efterträdare som Stiftelsens sekreterare, och Georg Andrén, Grånströms efterträdare på den statsvetenskapliga professorsstolen i Göteborg. Otto Varenius, under närmre två decennier innehavare av statsrättsprofessuren vid Stockholms högskola, ägnade egendomligt nog den nya följden större uppmärksamhet än den gamla. Sitt sista bidrag har han lämnat

1928, tolv år före sin död, men att den tillbakadragenhet, som han sedan dess visat vis à vis tidskriften, ej hade sin grund i minskad produktionskraft framgår tillfyllest av den vetenskapliga alstring, som han i annan form fortsatte upp i åttioårsåldern. Sven Wicksell, Charliers lärjunge, tillhör med hänsyn till sin ålder så gott som helt den nya följd. I den är han företrädd genom flera uppsatser. Bland medarbetarna under »översikter och meddelanden» dominerar han, såsom framgår av bibliografien. Jämte honom ha två betydande statistiska medarbetare i Ny Följd gått bort: professor F. J. Linders och docent K. A. Edin.

Från den redan angivna regeln att de levande bidragsgivarna må bida sin tid, innan de omnämnas i en minnesteckning, må ett undantag göras, nämligen för innehavaren under en lång följd av år av statsrättsprofessuren vid Uppsala universitet, C. A. Reuterskiöld, och detta på grund av den egendomliga ställning, han intager till tidskriften. Han medverkade som 27 årig docent i den gamla följdens första häfte och han medverkar som 73 årig emeritus i den nya följdens sista årgång. I 1918 års bibliografi är han företrädd med 25, i 1943 års med 13 nummer. Som en vördad veteran står han alltjämt upprätt beredd att när som helst på ett ridderligt sätt upptaga en kastad stridshandske.

Bland uppsatsförfattarna dominera icke, som nämnda data om bortgångna professorer möjligen kunde ge anledning förmoda, akademikerna. Även ämbetsmännen äro rikt företrädda och detta så väl genom stats- och förvaltningsrättsliga uttolkningar som genom statistiska, ekonomiska och socialpolitiska framställningar. Säkerligen har denna författarkategori betydelse för tidskriften snarast vuxit under den nya följdens tid. Något försök till vad man skulle kunna kalla social gruppering av medarbetarna kan dock rimligen här icke komma i fråga.

Man lägger vid en hastig översyn av 1943 års bibliografi över uppsatserna också märke till huru främmande nationaliteter äro representerade i vida större utsträckning nu än före 1919. Man möter bland författarna en rad danskar, norrmän, finländare, svenskamerikaner, tyskar, österrikare. Bland utländska författare må det vara nog att nämna den frejdade rättsfilosofen Hans Kelsen. Hans stora uppsats »Den rena rättsläran, dess metod och grundbegrepp» går tillbaka på föredrag, han som Vetenskapssamfundets gäst höll i Lund 1933 strax innan han i samband med national-socialismens genombrott blev på grund av sin judiska börd bort-

driven från den professur, han då innehade vid universitetet i Köln. Den utgavs av Stiftelsen i separatupplaga.

Ämnesvalet har träffats så, att alla rimliga krav på omväxling tillgodosetts. De tre stora gebit, som Fahlbeck kallar politik, statistik, ekonomi, äro företrädde i proportioner, som få anses rimliga. Veterligen har i varje fall ingen klagan hörts över att den ena forskningsgrenen gynnats på bekostnad av den andra.

Inom statskunskapen, som omfattar så många skilda områden, äro alla schatteringar representerade. Inom författningshistorien äro skilda tidsåldrar uppmärksammade, medeltiden icke minst. Gällande grundlag har utlagts och kommenterats lika väl som kommunallagarna. Tidskriften skulle dock illa följt Fahlbecks intentioner, om den inskränkt sig till den juridiska aspekten. Till författningarnas typologiska byggnad har i lika grad hänsyn tagits. Partiväsendet har också fått sitt. Särskilt stor uppmärksamhet har ägnats efterkrigsförfattningarna. De sista åren, som konstitutionellt sett i stor utsträckning varit förstörande i stället för uppbyggande, ha icke givit stoff till liknande framställningar. Men diktaturideologierna ha observerats. Särskilt lägger man märke till en stor framställning om konservatism och nationalsocialism. Även mindre aktuellt inriktade statsteoretiska problem, ibland av synnerligen subtil natur, har tidskriften gett sina läsare att besinna sig på. Till omväxling har den ställt dem inför stats- och styrelseformer hos primitiva folk. Sociologien, ehuru, såsom ovan framhållits, ännu icke företrädd inom Stiftelsens kollegium, har dock fått sin beskärda del av tidskriftens utrymme.

Också folkrättsliga problem, inklusive sådana som avse Nationernas förbund, ha i tidskriften ventilerats liksom den av Kjellén som en särskild gren av statskunskapen lanserade geopolitiken. Om diplomatiska förvecklingar där fått göras till föremål för utredning har det tydligen varit med hänsyn till att de ägt rum under en tid nog sen för att höra in under vad man brukar beteckna som samtidens historia. Också dylik internationell politik har det i anledning av Kjelléns anvisningar en tid varit modernt att räkna in under statskunskapen. Äldre diplomatisk historia har däremot veterligen icke sökt plats i Statsvetenskaplig Tidskrift.

Rik differentiering möter man också när det gäller statistikernas ämnesval. Vid sidan av befolkningsstatistik möter man brottmåls- och jordbruksstatistik. Jämte intrikata metodfrågor ha praktiska organisationsfrågor beaktats. Ej minst uppmärksamhet har ägnats

valstatistiken. Statskunskapens representanter ha heller icke försummat att av dess vittnesbörd draga för sin egen vetenskap betydelsefulla slutsatser.

Nationalekonomiens representanter ha lika väl ägnat sig åt teoretiska och metodiska frågor som åt finans-, penning-, social-, jordbruks- och handelspolitik.

Huru många ämnen, som i tidskriften upptagits till behandling, ett har dock lämnats å sido och det ehuru det av Fahlbeck särskilt anbefalles, nämligen folks, staters och kulturers undergång. Vår tids mest brännande fråga, befolkningsfrågan, i ett par uppsatser behandlad i begränsad utsträckning och ur strängt statistiska synpunkter, kunde förtjänat att upptagas med ett större perspektiv och efter de anvisningar, Fahlbeck givit i sitt gåvobrev.

Stiftelsen har emellertid icke blott haft att fullfölja en linje, som Fahlbeck själv långt tidigare inslagit som finansiär och organisator. Den har också fått helt nya uppgifter, av stiftaren angivna i ytterligare tre moment i gåvobrevet.

Den första av dessa är att genom ersättning för tryckningskostnader och medelst premier uppmuntra och stödja därtill värdiga arbeten, som höra in under de vetenskaper, som av tidskriften avses men ej kunnat däri intagas.

Till den ändan har Stiftelsen först och främst startat en egen skriftserie, som nu hunnit upp till nummer 31. Skrifterna äro av skiftande storlek. Somliga äro så små, att flera av uppsatserna i tidskriften ha ett större omfång, andra åter utgöra imposanta volymer på flera hundratal sidor. Vetenskapligt sett äro de rimligtvis av skiftande värde. Fem författare uppträda med två, en med tre nummer. Alla de tre huvuddisciplinerna äro företrädda. Till en början dominerar statskunskapen inklusive stats- och förvaltningsrätt. Om den sedan endast uppträder isolerat kan det till en del förklaras av den för statskunskapen enbart avsedda skriftserie, som Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala utger sedan 1933. I regel har publikationen av Fahlbeckska Stiftelsens skriftserie varit en dålig affär. Ett par skrifter ha dock utgått ur bokhandeln.

Stiftarens bestämmelse att understöd för täckande av tryckningskostnader icke få tilldelas doktorsavhandlingar, »åt vilka blott premier kunna, om de det förtjäna, tilldelas», har så tillämpats att premier förbehållits doktorsavhandlingar; bland sådana ha dock endast avhandlingar inom statskunskap kommit i fråga. Detta ämne har ansetts som Stiftelsens kärnämne. Fråga om bortgivande

av premium återkommer regelbundet på septembersammanträdet föredragningslista. I regel har det utgått med 500 kr. I två fall har premiet belupit sig till 1000 kr.

Enligt ett tredje moment i gåvobrevet tillkommer det också Stiftelsen att uppmuntra forskningar, innan de avsatt resultat i skriftlig form. Så har också skett i ganska stor utsträckning särskilt under tidigare år. Kollegiet har ej sett sig förhindrat att dymedelst uppmuntra även doktorander. Oftast torde understöden ha avsett forskningsresor. Ibland ha de uppmuntrade forskningarna avsatt resultat i arbeten, som publicerats i skriftserien. Det vore en ömtålig uppgift att undersöka, huruvida alla de uppmuntrade forskningarna överhuvud avsatt något resultat alls.

Den sista uppgift, som gåvobrevet ålägger Stiftelsen, nämligen att inom området för de vetenskaper, som den har att vårda, framställa ämnen för vetenskaplig forskning samt för däröver utförda arbeten utdela pris har den icke alls gjort någonting åt. Den har tydligen ansett att val av ämne bör lämnas åt författarna själva.

Att av Stiftelsens uppgifter utgivandet av Statsvetenskaplig Tidskrift är och förblir den viktigaste betonas vid finansieringen på så sätt att tidskriften först och främst får sitt. Övriga ändamål få åtnöjas med vad som eventuellt kan bli över. Saken regleras i gåvobrevet på så sätt att för att använda en gammaldags kameral term den förra indelas på en grundfond, bestående av det donerade kapitalet samt därjämte de inkomster, som tidskriftens och skriftseriens försäljning kan inbringa, medan de senare få sin täckning av en sekundär fond, understödsfonden, bildad av de grundfondens räntemedel, som ej konsumeras genom tidskriften och omistliga administrationskostnader; i betraktande kommer dock även att viss procent av grundfondens avkastning skall avsättas till denna för att hålla dess värde vid makt. Under Stiftelsens första decennium och mera var tillströmningen till understödsfonden ymnig. Den sorgfria existens, som Stiftelsen då kunde föra, leder tankarna på den amerikanska kongressen i forna tider. Alltid fanns det inkomster att täcka de utgifter, som rimligen kunde sättas i fråga. År 1931 inträffade emellertid en händelse, som må betecknas som peripetien, lyckovändningen, i Stiftelsens tillvaro. Dess aktier i A.B. Vin- och Spritcentralen tvångsinlöstes. Den nya placeringen av däremot svarande kapital gav avsevärt mindre ränta. Tillflödet till understödsfonden har blivit mindre och mindre. För närvarande

existerar knappast något sådant. Kollegiet har därför å sitt sista sammanträde sett sig nödsakat att nedskära tidskriftens omfång, detta till förebyggande av att understödsfonden stabiliseras och sen efterhand förbrukas. Till de ekonomiska svårigheterna ha naturligtvis också bidragit de under det nya världskriget ökade tryckningskostnaderna. Det vore dock ingen orimlig förväntan att den stora allmänhet, som intresserar sig för statsvetenskapliga problem, grepe Stiftelsen under armarna genom att i större utsträckning än som nu är förhållandet prenumerera på tidskriften. »Genom tidskriften inflytande medel» har dock stiftaren räknat med som en avsevärd tillgång för samma tidskrifts finansiering. Huru vi än med våra känslor må ställa oss till den tid, varunder vi leva, så kan ingen undgå att se, att den är en stortid för statsvetenskaperna. Dessas betydelse kommer säkerligen att ytterligare stegras, när de förstörelsens makter, som nu äro verksamma, fått sitt lystmäte och återuppbyggandet tar vid.

OM REKVISITIONS- OCH FÖRFOGANDELAGSTIFTNINGENS JURIDISKA NATUR

Av Kanslirådet ISRAEL MYRBERG, Stockholm

För besvarande av frågan om den juridiska naturen av rekvisitions- och förfogandelagstiftningen synes till en början erforderligt, att en kortfattad redogörelse lämnas för denna lagstiftning.

Inledningsvis synes böra erinras om den »gärd» Konungen enligt § 74 RF:n enligt stadgandets ursprungliga lydelse ägde att fordra vid ett uppkommet krig, vilken gärd dock genast skulle av statsmedel ersättas med förhöjning till hälften av värdet å de utbekomna förnödenheterna.

Sedan vid olika tillfällen utan framgång förslag framställts dels rörande sättet för anskaffande av vid mobilisering erforderliga hästar¹ dels ock angående utarbetande av en rekvisitionslag,² upprättades i slutet av 1870-talet förslag till särskilda lagar angående skyldighet för enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsbehov och att till krigsbruk avstå hästar och fordon, varefter högsta domstolens yttrande infordrades huruvida ifrågavarande förslag i dåvarande omfattning kunde anses överensstämma med allmänna lagstiftningsgrunder. Domstolen avgav utlåtande den 9 december 1879. I detta

¹ Se Kungl. Maj:ts till 1869 och 1871 årens riksdagar avlåtna propositioner (1869: 11, sid. 8, och 1871: 11, sid. 15) om lantförsvarets omorganisation rörande sättet för anskaffande av de vid mobilisering erforderliga hästar samt chefens för generalstaben underdåniga skrivelse den ³⁰/₁₁ 1876, i vilken på nytt upptogs frågan om en hästanskaffningslag.

² Redan den kommitté, som den ²⁹/₉ 1870 tillsatts för utarbetande av förslag till fältförvaltningsreglemente, hade på sin tid fäst uppmärksamheten på nödvändigheten att en lag utarbetades angående statens rätt att, sedan armén blivit försatt på krigsfot, taga enskild egendom i anspråk mot gottgörelse av statsmedel. Kommittén ansåg emellertid, att en sådan lag förutsatte ändring av 73 och 74 §§ regeringsformen samt hemställde därför, att, med ändring av nämnda paragrafer och andra stadganden, en lag i ovan angivna syfte måtte utarbetas. I memorial den ¹⁴/₈ 1877 yttrade chefen för generalstaben, att även han ansåge en ändring av åtminstone 74 § RF:n nödvändig, innan ett förslag rörande rekvisitionslag kunde företagas till behandling, och framlade han även ett förslag till sådan ändring av följande lydelse: »Konungen äge ej makt att fordra andra gårdar till utförande av ett uppkommet krig, än dem, som i särskild, av Konung och riksdag gemensamt stiftad lag bestämmas.»

förenade sig domstolens flesta ledamöter, justitieråden Carleson, von Hofsten, Svedelius och Östergren, om följande yttrande: »Då innehållet av lagar med förslagens syfte betingas i främsta rummet och huvudsakligast av vad för bevarande av statens självbestånd kräves, vilket ej tillhör högsta domstolen att bedöma, och de ifrågasatte lagarna följaktligen skulle ligga utom privaträttens område, lär det utlåtande, Kongl. Maj:t behagat infordra, endast avse förslagets förhållande till de grunder, enligt vilka lag må i riket stiftas; och när förslagen gå ut på att i vidsträcktare mån och i vissa fall på annat sätt eller under andra villkor, än 74 § RF:n överlåtit åt Konungen att ensam bestämma, ålägga de enskilde att fullgöra rekvisitioner för krigsbehov, samt i grundlag stadgade lagstiftningsformer ej innefatta hinder för Konungen och riksdagen gemensamt att därom förordna, synes det underdåniga utlåtandet böra innefatta en anmälan, att högsta domstolen finner förslagets överensstämmelse med allmänna lagstiftningsgrunder bero därav, att förslagen varda antagna av Konungen och riksdagen gemensamt».³

I prop. nr 11 framlade Kungl. Maj:t sedermera för 1889 års riksdag förslag till dels en lag angående skyldighet för enskilda att full-

³ Justitierådet Wretman ansåg § 74 RF:n icke utgöra hinder för Konung och riksdag att gemensamt antaga den ifrågasatta rekvisitionslagstiftningen, då paragrafen endast innefattade föreskrift när och på vad sätt Konungen ägde att utan riksdagens hörande fordra gårdar men icke innehölle förbud för Konung och riksdag att gemensamt besluta en rekvisitionslag med vidsträcktare stadganden i nämnda hänseende, under förutsättning att Konungens rätt enligt 74 § förbehölles; med denna paragraf komme förslaget till lag angående skyldighet för enskilda att till krigsbruk avstå hästar eller fordon icke i någon beröring. 73 § avsåge sådana pålagor eller utskrivningar, om vilkas utgörande för viss tid riksdagen enligt 57 § beslutade. Då skyldigheterna enligt den föreslagna rekvisitionslagstiftningen ej hade avseende å dylika pålagor eller utskrivningar, lade ej heller § 73 hinder för lagstiftnings antagande av Konungen och riksdagen gemensamt. Justitierådet Lindhagen instämde med justitierådet Wretman och hade intet att erinra emot den föreslagna lagstiftningen, utom i vad den möjligen kunde anses inkräkta på riksdagens uteslutande anslagsbeviljande makt; den avsåge icke beskattning eller annat, varom § 73 RF:n handlade, utan allenast en rätt att i de förutsatta fallen av enskilda eller kommuner mot betalning förvärva varor, tjänstbarheter eller tillfällig besittningsrätt av egendom; lagstiftningen vore av beskaffenhet att därom kunde av Konung och riksdag gemensamt beslutas. Justitierådet Naumann framhöll att om ej krigskreditivet vore tillräckligt för Konungen i avsedda fall, stode det honom öppet att av den samlade riksdagen äska ytterligare krigsbevilning enligt 73 § RF:n »i den ordning förut nämnt är», d. v. s. beskattningsvägen. Utom dessa garantier mot ett möjligt missbruk av makten att begynna krig stadgades till undersåtarnas skydd en ytterligare sådan i RF:ns 74 §. Denna § innehölle dels ett förbud för Konungen att fordra någon annan gård till utförande av ett uppkommet krig än »födande varor» etc., dels ock en försäkran, att icke ens denna inskränkta gård finge äskas för trupper, som å någon ort bleve förlagda eller nyttjades under krigsförelser, utan borde i dylik händelse truppen förses med sina behov ur magasin eller förråd. Genom den föreslagna lagstiftningen skulle både det förbud och den tillförsäkran 74 § innehölle bliva omintetgjorda.

göra rekvisitioner för krigsbehov och dels en lag angående skyldighet för enskilda att till krigsbruk avstå hästar och fordon. Efter det lagutskottet avstyrkt propositionen, blev densamma av andra kammaren avslagen på den av utskottet angivna grund, att lagförslagen icke utan förutgående grundlagsändring kunde av riksdagen antagas. Denna mening stödde utskottet, som ansåg att de i §§ 73 och 74 RF:n meddelade föreskrifterna stode i nära sammanhang med § 13 samma grundlag, därpå, att enligt utskottets åsikt den i § 74 RF:n, såsom ett undantag från det allmänna stadgandet i § 73 samma lag, Konungen medgivna rätt att fordra gärd till utförande av ett uppkommet krig skulle förändras och utsträckas samt att bestämmelsen i § 73 RF:n torde avse icke allenast, att Konungen ej finge utan riksdagens samtycke utskriva några pålagor eller gärder, utan jämväl att sådant riksdagens samtycke ej finge sträckas längre än riksdagens bevillningsrätt i allmänhet tilläte. Vid ärendets behandling i andra kammaren yttrade emellertid en talare — professor Rydin — bl. a.: Hade bestämmelsen i § 13 RF:n om Konungens rätt — sedan han hört statsrådet — att börja krig stått ensam och icke ett särskilt förbud för Konungen funnits i § 74, hade Konungen, som enligt § 13 ägde icke blott fatta utan även *utföra* det beslut, han för riket nyttigast funne, enligt denna §, i likhet med Gustaf III:s befogenhet enligt 1772 års RF, kunnat vidtaga vilka åtgärder som helst med avseende å försvaret. Denna befogenhet hade emellertid genom § 74 blivit begränsad så, att Konungen icke hade någon annan utväg än att vända sig till riksdagen utom i ett enda fall, och det vore det, som i § 74 omförmäldes. Denna § sade nämligen vad Konungen av egen maktfullkomlighet, således *utan* riksdagens hörande, ägde besluta. Vad åter beträffade övriga pålagor, hade Konungen och riksdagen här liksom i andra fall, där icke grundlagen tydligen gjort en annan maktfördelning, att överenskomma och besluta, vilket vore alldeles tydligt enligt ordalydelsen av § 73. Lagutskottet hade visserligen försökt göra en deduktion, där det sades, att de i §§ 73 och 74 RF:n meddelade föreskrifter tydligen stode i nära sammanhang med stadgandet i § 13 samma grundlag. § 74 stode i ett nära sammanhang med § 13, däremot bestrede talaren att § 73 skulle stå i dylikt sammanhang; i § 73 avsåges även andra pålagor än de som behövdes i krig och sådana av bevillningsnatur. Under § 73 fölle en del pålagor och besvär, som ej hade det ringaste att göra med statsregleringen och som ej skulle behandlas såsom bevillningsfrågor.

I debatten i första kammaren förklarade vice talmannen von Ehrenheim bl. a., att enligt hans tanke vilade den föreslagna rekvisitionslagen ytterst på skyldighet för medborgarne att, i expropriationsväg, lämna sin lösa egendom till statens tjänst, och han kunde icke se, varför icke en sådan lag, likaväl som expropriationslagen angående fast egendom, skulle kunna av båda statsmakterna beslutas, eller att den bestämmelse, som uteslutande innebure att Konungen på administrativ väg hade vissa rättigheter, skulle kunna utestänga båda statsmakterna från en vidsträcktare rätt i dessa fall. Herrar Hasselrot och Unger framhöllo däremot rekvisitionernas egenskap att utgöra gårdar.

I syfte att undanröja de formella betänkligheter, som sålunda inom riksdagen givit sig tillkänna mot antagandet av lagar av ifrågavarande slag, och då det ur militär synpunkt ansågs vara av synnerlig vikt, att en mera tidsenlig rekvisitionsrätt än den redan i § 74 RF:n medgivna bleve stadgad, avlät Kungl. Maj:t den $24/1$ 1890 till riksdagen en proposition, nr 24, med förslag till följande tillägg till § 74 RF:n. »Finnes nödigt att andra grunder än de nu sagda varda fastställda i fråga om anskaffandet för krigsbehov av hästar, fordon, födande varor, tillfälligt arbetsbiträde och dylikt, gälle därom vad av Konungen och riksdagen samfällt stadgas.» Förslaget antogs av första kammaren men föll till följd av andra kammarens motstånd. Härefter fattade kamrarna vid 1893 års riksdag beslut om ändrad lydelse av § 74 RF:n, vilken lydelse, sedan beslutet förnyats år 1894, är den ännu gällande.

I anledning av ett av Kungl. Maj:t för 1895 års riksdag i prop. nr 28 framlagt förslag antog riksdagen lagar angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov samt angående anskaffande av hästar och fordon för krigsmaktens sättande på krigsfot; härefter utfärdades den $24/5$ 1895 lagar i ämnet (SFS nr 43 sid. 1 och 8). I olika avseenden ändrades rekvisitionslagen härefter genom lagar av den $2/7$ 1915 (nr 262) och den $11/7$ 1916 (nr 298). Rekvisitionslagen och hästuttagninglagen ersattes sedermera, den förra lagen av en ny lag i ämnet av den $31/3$ 1938 (nr 87) och den senare av en hästutskrivningslag av den $2/7$ 1915 (nr 261), vilken lag sedermera ersattes av en häst- och fordonsanskaffningslag av den $27/4$ 1934 (nr 84). Den $9/4$ 1926 utfärdades en lag (nr 66) angående anskaffande av fartyg för krigsmaktens ställande på krigsfot (fartygsuttagningslag). I samband med denna lagstift-

ning utfärdades åtskilliga administrativa författningar, avseende tillämpning av ifrågavarande lagstiftning.⁴

Rekvissionslagen, häst- och fordonsanskaffningslagen samt fartygsuttagningslagen voro, på sätt framgår av ordalydelsen i dessa lagar, grundade omedelbart på stadgandet i § 74 RF:n. Rekvisitionslagen avsåg att vid mobilisering tillgodose sådana krigsmaktens behov, som vore av tillfällig och lokal natur. Hästar, fordon och fartyg kunde tagas i anspråk med stöd såväl av häst- och fordonsanskaffningslagen, resp. fartygsuttagningslagen, som av rekvisitionslagen. Fartygsuttagningslagen samt häst- och fordonsanskaffningslagen innehöll även bestämmelser om förberedande åtgärder för tillgodoseende av mobiliseringsbehovet av de ifrågavarande förnödenheterna. Enligt häst- och fordonsanskaffningslagen, som reglerade anskaffningen av hästar och fordon omedelbart vid mobilisering, skulle sålunda hästar och fordon uttagas för ändamålet redan i fredstid. Fartygsuttagningslagen, som avsåg att tillgodose behovet av de fartyg av handelsflottan eller eljest i enskild ägo, vilka erfordrades vid mobilisering av krigsmakten, innehöll bestämmelser angående de förberedelser, som i fredstid voro erforderliga för nämnda behovs tillgodoseende samt fastställde därjämte normerna för fartygens ianspråktagande vid krigstillfälle. Allt eftersom anskaffningen av hästar eller fordon skedde enligt häst- och fordonsanskaffningslagen eller enligt rekvisitionslagen, blevo helt olika regler tillämpliga i fråga om formerna för ianspråktagandet, sättet för ersättningsbestämmande, rätten att fullfölja talan mot ersättningsbeslut och sättet för ersättnings gäldande.

Enligt rekvisitionslagstiftningen skulle i allmänhet ersättning efter fulla värdet lämnas för vad som rekvirerades ävensom för skada som utan upplåtarens vållande uppkommit å förnödenhet, som tagits i anspråk. Ersättning utgick enligt 1938 års lag icke för nyttjande av obegagnade byggnader, skogs- och hagmarker samt obrukade fält, ej heller för kvarter, stallrum och plats under tak för materiel m. m. Pågick inkvartering under så lång tid, att kvartervärden därigenom åsamkades särskilda kostnader eller avsevärda olägenheter, finge dock ersättning utgå med skäligt belopp. När-

⁴ Bl. a. rekvisitionsförordningen den 10/6 1938 (nr 304), kungörelsen den 18/6 1927 (nr 274) rörande tillämpning av fartygsuttagningslagen, häst- och fordonsanskaffningsförordningen den 22/6 1934 (nr 420), förordningen den 22/6 1934 (nr 421) angående undantag från tillämpningen av häst- och fordonsanskaffningslagen samt kungörelsen den 22/6 1934 (nr 419) angående rikets indelning i hästmönstringsområden.

mare bestämmelser meddelades om upprättandet av taxor å pris för fullgjord rekvisition, där sådant pris på förhand lämpligen kunde bestämmas, om taxornas upprättande av värderingsnämnder — dels lokala sådana nämnder och dels en för hela riket, riksvärderingsnämnden —, om ersättnings utgående m. m. Enligt häst- och fordonsanskaffningslagen skulle ersättningen fastställas till belopp, svarande mot fulla värdet, och enligt fartygsuttagningslagen skulle i fråga om ersättning för uttaget fartygs inställande och begagnande gälla föreskrifterna i rekvisitionslagen.

Vid sidan av rekvisitionslagstiftningen förefinnes en grupp lagar, förfogandelagar, vilka avse förfogande över lös egendom i allmänhet under förhållanden som råda under kristider. Dessa lagar innehålla väsentligen bestämmelser om skyldighet för ägare eller innehavare av förnödenheter av viss beskaffenhet *att* till kronan avstå förnödenhet, som är av vikt för befolkningen eller produktionen eller är behövlig för krigsbruk eller annat ändamål av betydelse för det allmänna, *att* innan förnödenheten avstås eller därefter låta den undergå nödig beredning, *att* i vissa fall till kronan upplåta fastighet, byggnad, järnväg eller annan anläggning eller fartyg eller del därav jämte tillhörande inredning och utrustning eller vidtaga erforderlig ändring eller förflyttning av inredningen eller utrustningen, *att* ombesörja tillverkning, beredning eller iståndsättande vid fabrik eller annan anläggning av viss förnödenhet eller forsling med järnväg, motorfordon eller annat transportmedel av förnödenhet o. s. v. Vidare hava i vissa av dessa lagar meddelats bestämmelser om beslag m. m. Lagar i detta avseende hava utfärdats såväl under den förra kristiden som under den nuvarande. Enligt den förra kristidens förfogandelagar⁵ skulle anspråk på ersättning till följd av de ingrepp i äganderätten m. m., som företogs med stöd av nämnda lagstiftning, prövas enligt de grunder, varom förmäldes i rekvisitionslagen. Efter fulla värdet skulle ersättas vad som toges i anspråk enligt lagen den 17/6 1932 (nr 242) om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov — vilken lag emellertid icke bör räknas till de egentliga kristidslagarna — ävensom enligt lagen den 31/3 1938 (nr 88) om skyldighet i vissa fall att i fredstid tillhandahålla förnödenheter

⁵ Lagarna voro av den 9/10 1914 (nr 252), den 3/6 1915 (nr 158), den 9/8 1916 (nr 187), den 27/4 1917 (nr 151) och den 28/4 1918 (nr 205). Sistnämnda lag, som skulle gälla under tiden den 1/5 1918—den 30/4 1919, förlängdes att gälla t. o. m. den 28/2 1921 enligt särskilda lagar den 26/4 1919 (nr 164) och den 27/2 1920 (nr 44).

m. m. för krigsmaktens behov,⁶ samt enligt lagarna samma dag om förfogande över viss egendom för krigsmaktens behov (militär förfogandelag, nr 89) och om förfoganderätt för luftskyddets behov (nr 90).

En allmän förfogandelag utfärdades den $22/6$ 1939 (nr 293). De i denna lag meddelade ersättningsbestämmelserna avveko i vissa hänseenden från de tidigare stadgandena i ämnet. I denna nya allmänna förfogandelag stadgas, att för förnödenhet eller annat, som skall avstås till kronan eller ställas till kronans förfogande, för forsling, som verkställes för kronans räkning, samt för elektrisk kraft, som tillhandahålles för kronans räkning, skall utgå ersättning med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal handelsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden. I fråga om egendom, som skall upplåtas till kronans begagnande, skall lämnas ersättning efter enahanda grund för den för upplåtaren förlorade avkastning eller nytta. I den mån på förhand lämpligen kan bestämmas pris, efter vilket ersättning bör utgå, skola taxor å nämnda pris upprättas. I taxorna upptagas pris med belopp, som bestämmas med tillämpning av ovan angivna grunder för ersättningens fastställande och med hänsyn till föreliggande omständigheter vid tiden för taxornas upprättande. Ersättning efter vad som finnes skäligt skall utgå till ägaren eller innehavaren för det han upplagt, förvarat eller vårdat förnödenhet, m. m., och, i vissa fall, för det hans egendom lidit skada eller avsevärd försämring. Genom 1939 års förfogandelag upphävdes ovanberörda militära förfogandelag av den $31/3$ 1938 (nr 89). Vidare utfärdades samma den $22/6$ 1939 en lag (nr 297) om förfogande i vissa fall över egendom för krigsmaktens beredskap (beredskapsförfogandelag). I denna lag, som ersatte ovan omnämnda lag den $31/3$ 1938 (nr 88) om skyldighet i vissa fall att i fredstid tillhandahålla förnödenheter m. m. för krigsmaktens behov och som avsåg att oberoende av mobilisering bereda möjlighet till ett snabbt tillgodoseende av de mera lokala behoven för en tillfällig förstärkning av försvarsberedskapen, meddelades bestämmelser om befogenhet för Konungen att förordna om skyldighet för ägare eller innehavare av livsmedel, hästar, fordon, fartyg, luftfartyg m. m. att under vissa angivna förutsättningar på anfordran tillhandahålla

⁶ Denna lag — den s. k. förnödenhetslagen — hade till syfte att tillgodose vissa speciella behov av förnödenheter vid försvarsberedskap. Den var sålunda avsedd att tillämpas på ett tidigare stadium än rekvisitionslagarna.

sådana förnödenheter. Ersättning för tillhandahållandet av egendom skulle utgå enligt de grunder, som voro stadgade i rekvisitionslagen, dock icke i fråga om ersättning för inkvartering. Tillika utfärdades den ²²/₆ 1939 en beredskapsförfogandeförordning (nr 390).

I samband med utfärdandet den ²²/₆ 1939 av den allmänna förfogandelagen utfärdades samma dag lagar angående ändring i vissa delar av lagen den ³¹/₃ 1938 (nr 90) om förfoganderätt för luftskyddets behov (nr 294), om ändrad lydelse av 7—11 samt 13 och 14 §§ rekvisitionslagen (nr 295) och angående ändrad lydelse av 15 § häst- och fordonsanskaffningslagen (nr 296). De i dessa lagar vidtagna ändringarna bestodo huvudsakligen däri, att ersättning för vad som rekvirerades eller toges i anspråk m. m. enligt dessa lagar skulle utgå enligt de i den allmänna förfogandelagen angivna grunder.

Sålunda skulle ända till utfärdandet av 1939 års förfogandelag ersättning efter fulla värdet utgå för vad som rekvirerades eller toges i anspråk icke blott enligt rekvisitionslagen, häst- och fordonsanskaffningslagen samt fartygsuttagningslagen, utan även, då grunderna i rekvisitionslagen skulle tillämpas jämväl i fråga om förfogandelagstiftningen, enligt de till detta lagstiftningsområde hörande lagar. Efter utfärdandet av 1939 års förfogandelag har denna lag i angivna avseende varit bestämmande för all denna lagstiftning utom vad beträffar lagen om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m. m. för ordningsmaktens behov.

Den ³⁰/₆ 1942 utfärdades en ny rekvisitionslag (nr 583). Genom denna lag upphävdes med vissa modifikationer de tidigare rekvisitionslagarna med därtill anslutna administrativa författningar. Härigenom undanröjdes olägenheten av att bestämmelserna i ämnet varit uppdelade på ett flertal författningar. Enligt denna nya lagstiftning skall all tvångsanskaffning på nu ifrågavarande område ske med stöd av den nya rekvisitionslagen. Denna avser ej endast, såsom förut varit fallet, att tillgodose krigsmaktens lokala och tillfälliga behov utan även den planmässiga mobiliseringsanskaffning, som förut reglerades i speciallagar. Lagen har sålunda ersatt dels den förutvarande rekvisitionslagen, dels ock de delar av häst- och fordonsanskaffningslagen samt fartygsuttagningslagen, vilka reglerade ianspråktagandet vid mobilisering. I anslutning till den nya rekvisitionslagen har den ³⁰/₆ 1942 utfärdats en ny rekvisitionsförordning (nr 586). I den nya lagstiftningen särskiljas reglerna om uttagning i fredstid av hästar, fordon och fartyg från dem, som avse krigsanskaffning, och

hava reglerna i förra hänseendet, ehuru efter väsentliga ändringar i sak, med stöd av en i den nya rekvisitionslagen intagen allmän bestämmelse om uttagningen och de skyldigheter, som i samband därmed åvila de enskilda, sammanförts till en uttagningsförordning av den $\frac{9}{10}$ 1942 (nr 832), som motsvarar delar av häst- och fordonsanskaffningslagen, häst- och fordonsanskaffningsförordningen samt fartygsuttagningslagen och dess tillämpningskungörelse. Den $\frac{30}{6}$ 1942 utfärdades jämväl en ny beredskapsförfogandelag (nr 584), genom vilken upphävdes den tidigare lagen i ämnet med därtill anknuten förordning. Den nya beredskapsförfogandelagen har så nära som möjligt anknutits till den nya rekvisitionslagen.

I grunderna och sättet för ersättningens bestämmande hava inga väsentliga ändringar i sak vidtagits i förhållande till de tidigare bestämmelserna i ämnet; i visst hänseende har ett starkare skydd för bestående rättslägen givits än vad tidigare varit fallet. Enligt den nya lagstiftningen skola de allmänna bestämmelserna om nyttjanderättsupplåtelse tillämpas även i de fall som avse inkvarteringar. Kvartervärd tillerkännes sålunda ersättning för förlorad avkastning eller nytta ävensom för skada eller avsevärd försämring. Emellertid må erinras om, att rekvisition skall ställas, icke såsom tidigare i allmänhet varit fallet, till civilmyndighet, som ägde pröva, huruvida förutsättningarna för rekvisition föreläge, utan till den, som har att fullgöra densamma, samt att ledamöterna i hästvärderingsnämnd, bilvärderingsnämnd, allmän lokal värderingsnämnd och fartygsuttagningsnämnd utses, två ledamöter, därav en tillika ordförande, av länsstyrelse, i fråga om fartygsuttagningsnämnd efter förslag av kommerskollegium, samt den tredje ledamoten av militär myndighet, som Konungen bestämmer. De enskilda kunna sålunda ej direkt utöva något inflytande på sammansättningen av dessa nämnder.

Det har nu gjorts gällande, att de i § 74 RF:n omförmälda förnödenheter och tjänstbarheter, som blivit föremål för rekvisition, vore till sin natur att anse såsom verkliga skatter eller besvär, varav skulle följa att, då storleken av den ersättning, som skulle utgivas för vad som rekvirerades, ej blivit bestämd i grundlagen, man vore oförhindrad att i vanlig lagstiftningsväg bestämma denna ersättning att utgå med hur litet belopp som helst. I anledning härav torde till en början böra undersökas huruvida dessa förnödenheter eller

tjänstbarheter i verkligheten äro av skatte- eller däremot svarande natur.

»Pålagor äro förmögenhetsprestationer, vilka i kraft av offentlig rätt avfordras de enskilda».⁷ I denna allmänna betydelse är även den fasta eller lösa egendom, som statsmakten i det offentligas intresse mot ersättning efter fulla värdet genom expropriation avkrävt den enskilde, att anse såsom en påлага. I allmänhet anses emellertid pålagor endast innefatta antingen avgifter i en inskränktare mening, d. v. s. pålagor, som drabba de enskilda såsom vederlag för anlitaudet av offentliga institutioner, eller skatter, d. v. s. pålagor, som drabba de enskilde utan att utgöra vederlag för några offentliga prestationer. En *skatt* är, har man yttrat, en påлага, som erlægges »såsom bidrag till fyllande av det allmännas behov, utan att ägaren erhåller något speciellt vederlag för skatten utöver den verksamhet till fromma för medborgarna i gemen, som från samhällets sida utövas».⁸ Sålunda är en skatt något annat än en publik avgift, som erlægges av vederbörande såsom ersättning för en prestation från det allmännas sida, eller föremålet för expropriation, i fråga om vilket rättsinstitut gäller att egendomens avhändande är förenat med skyldighet för det allmänna att tillse att ersättning efter fulla värdet erlægges för vad som exproprieras. Slutligen må anmärkas att en skatt icke heller är liktydig med konfiskation. För både skatteinstitutet och konfiskationsinstitutet gäller att ersättning för vad som utkräves icke erlægges. I fråga om skatter är föremålet för desamma numera i allmänhet en efter olika grunder bestämd penning-

⁷ Anteckningar enligt professor R. F. Hermansons föreläsningar över Finlands finansförvaltningsrätt, utgivna av Gösta Palmgren. 1. Andra upplagan, Helsingfors 1917, sid. 82. Rekvisitionsrättens karaktär av påлага har gjorts gällande av Folke Schmidt, Tvångsingrepp i fred och kris. En granskning av rekvisitions- och förfogandelagstiftningen, se Samhällsvetenskapliga problem, Malmö 1941, sid. 111; av samma mening voro inom försvarsdepartementet tillkallade utredningsmän i deras bet. S. O. U. 1941:37, sid. 7. Med påлага i detta sammanhang har av utredningsmännen och Schmidt troligen avsetts en med en skattepåлага jämförlig påлага. Emellertid må erinras om att ersättning tidigare icke utgått för inkvartering, utan att detta ansetts hava inneburit någon avvikelse från det i lag stadgade skyddet för bestående rättslägen, se Konungens i näder utfärdade tågordning den 15/9 1791 och K. M:ts nädiga förordning den 9/9 1842 (nr 32) om truppers och persedlars fortskaffande.

⁸ Se Gösta Eberstein, Om skatt till stat och kommun enligt svensk rätt, Förra delen, Sthlm 1929, sid. 1 och 9 ff. Enligt D. Davidson vore skatt »sådant bidrag till ett samhälle, som ålagts dess medlemmar och ej utgör ersättning för någon särskild prestation». Sistnämnda bestämning angåve skillnaden mellan skatter i egentlig mening och avgifter, vilka senare utgjordes av bidrag, som av enskilda eller grupper av enskilda lämnades som speciell ersättning för av statens eller andra offentliga organ i ifrågavarande personers intresse utförda tjänster; art. Skatt, Nordisk Familjebok, Andra uppl., Band 25, spalt 921, Sthlm 1917.

summa, under det att föremålet för konfiskation i allmänhet är mer eller mindre bestämt, t. ex. viss individuellt eller generiskt bestämd egendom, all en persons förmögenhet eller viss andel därav o. s. v. En skatt utkräves i allmänhet såsom bidrag till fyllande av det allmännas behov till fromma för medborgarna i gemen, under det att konfiskation endast i händelse av ett statens nödläge eller under politiska omvälvningar har denna uppgift — i dessa fall kan man knappast beteckna konfiskationen såsom en »konfiskation i rättslig mening»; i lugna tider förekommer konfiskation såsom rättsinstitut merendels såsom påföljd av brott. Även i fråga om tiden för egendomens avkrävande föreligga vissa olikheter mellan de båda instituten. En *gård* hade betydelsen av en i äldre tider utgående »extra pålaga eller bevillning för tillfälligt behov, t. ex. krigs-, krönings-, bröllopsgård».⁹ För begreppet krävdes sålunda att den vore att anse såsom en pålaga, d. v. s. hade avseende å förmögenhetsprestationer, vilka i kraft av offentlig rätt avfordrades de enskilda; vidare att pålagan vore en extra pålaga, vartill hörde att ifrågavarande förmögenhetsprestationer icke vore sådana av ordinarie beskaffenhet, d. v. s. sådana som regelbundet enligt offentlig rätt åläge vederbörande utan som tvärtom åtagits utöver de ordinarie pålagorna; samt dessutom att pålagan skulle tillgodose ett behov av tillfällig beskaffenhet. På grund av denna behovets beskaffenhet utgick en gård i allmänhet vid ett enda tillfälle i kraft av en omedelbart på gårdens utkrävande riktad befallning av ett statens organ, som därtill erhållit vederbörligt bemyndigande, exempelvis genom beslut i det särskilda fallet av ständerna. Däremot torde knappast för begreppet gård hava krävts, att pålagan icke skulle gottgöras på det ena eller andra sättet; principiellt sett torde en gård kunnat anses hava förelegat, även om pålagan skulle i större eller mindre grad, t. o. m. helt och hållet, ersättas. Sålunda voro gårdar i detta avseende icke alltid att likställas med skatter.

⁹ Art. Gård i Nordisk Familjebok, Tredje uppl., Band 9, spalt 140, Sthlm 1928. »Gård (egentligen görande, gärning, vad som åtgöres) i sht förr: pålaga, skatt, särsk. för tillfälligt ändamål, t. ex. krig och krönning», art. Gård i Svensk Uppslagsbok, Band 12, spalt 111, Malmö 1932. Enligt Lars Gustaf Linde, Systematisk framställning av svenska kameral-lagfarenheten, Andra uppl., Örebro 1867, sid. 147 ff., betecknades — sedan det förut för underhåll för Konungen och hans hov eller de förnämsta andliga och världsliga ämbetsmän, då de besökte orterna, utgående sammanskott av förtärande varor, vilket benämndes gengård eller wäzla, sagornas weitslo, förvandlats till ständig skatt — sådana sammanskott, som ändå behövdes vid utomordentliga fall, med namnet gårdar eller bevillningar. Sådana voro, utom krigsgårderna, kröningsgårdar, bröllopsgårdar, brudskatter, begravningsgårdar m. fl.

Den gård, som kunde utkrävas av Konungen med stöd av § 74 regeringsformen jämlikt dess ursprungliga lydelse 1809, var i själva verket icke någon skatt i egentlig mening, då den skulle till fullo ersättas. Emellertid har av det föregående framgått, att uppfattningen om ifrågavarande gårds egenskap att utgöra en verklig skatt tidigare haft inflytelserika anhängare, vartill bidragit, att den i grundlagen betecknades såsom en gård, att § 74 stundom ansetts innehålla en undantagsbestämmelse från § 73, vilken sistnämnda paragraf på sina håll tydligen ansetts hava avsett endast verkliga skatter; samt att olägenheten av att födande varor skulle i angivna fall förskottas möjligen ansågs innebära en tunga, i viss mån jämförbar med en vanlig skatt. Då man på 1880- och 1890-talen sökte bringa till stånd genom samstämmigt beslut av Konungen och riksdagen en verklig rekvisitionslagstiftning, uppstod, såsom av det föregående framgår, frågan huruvida denna lagstiftning förutsatte en ändring i grundlagsstadgandet eller icke. De skäl, som föranledde grundlagsändringen, torde icke varit giltiga;¹⁰ dock kunde en ändring av grundlagen av andra skäl synas varit av behovet påkallad. Hade den ej kommit till stånd, hade — rent teoretiskt sett — det lätt kunnat inträffa att Konungen dels med stöd av en genom gemensamt beslut av Konungen och riksdagen tillvägabragt lagstiftning i vidsträckt omfattning utkrävt av den enskilde för militära behov förnödenheter och tjänstbarheter, dels ock, med stöd av det oförändrade grundlagsstadgandet, ensam, utan stöd av riksdagen, för krigsbehov rekvirerat födande varor.

De i stadgandet i § 74 RF:n enligt den lydelse paragrafen erhöll 1894 avsedda rekvisitioner äro fortfarande att anse såsom avseende extra pålagor i detta uttrycks vidsträcktaste betydelse, vilka pålagor skola ersättas. Om ett krig mellan utländska makter fort-

¹⁰ Förhållandet mellan §§ 73 och 74 av 1809 års RF före grundlagsändringen 1894 har hittills ej blivit utrett; och jag skall ej heller i detta sammanhang göra något försök att definitivt lösa detta spörsmål. Emellertid må följande synpunkter framhållas. Paragraf 73 måste anses innehålla bestämmelse både om pålagor som skola ersättas och sådana som icke alls skola ersättas. Skälet där för i § 73 måste inläggas denna mening är att finna i uttrycket »pålagor». Till dylika »pålagor» måste otvivelaktigt alla gårdar hava hänförts, däribland den i § 74 RF:n omnämnda gård, som skulle ersättas. Skulle detta antagande vara riktigt, skulle, då stadgandet i § 74 i dess ursprungliga lydelse endast avsett sådana pålagor, som ersatts, stadgandet i denna paragraf före 1894 inneburi undantag från stadgandet i § 73, endast i vad sistnämnda stadgande hade avseende å sådana pålagor som ersättas. I det följande skall jag söka uppvisa, att intel dylikt samband längre finnes mellan de båda paragraferna, då § 74 enligt dess nya lydelse enligt min mening måste anses innehålla bestämmelser om expropriation under vissa förutsättningar och i viss ordning av lös egendom och icke längre om någon skatt eller gård av något slag.

far under en längre tid och såsom en följd härav rikets krigsmakt är mobiliserad under samma tid, kunna pålagorna ifrågakomma att under tiden utgå och detta för behov, som knappast längre kunna anses vara av tillfällig beskaffenhet; härigenom skulle pålagorna närma sig egenskapen att vara ordinarie. Redan på grund härav, om ej annat dessutom mellankomme, skulle dessa pålagors egenskap av gårdar i hög grad förblekna. Härtill kommer att institutet »gård» numera i övrigt ej förekommer i vår rätt, att ordet »gård» försvunnit ur grundlagsstadgandet i § 74 RF:n samt att pålagorna enligt nämnda § ej längre utkrävas av Konungen omedelbart med stöd av § 74 regeringsformen utan medelbart på grund av bestämmelserna i en på grundval av § 74 uppbyggd särskild lag. På grund härav kunna de med stöd av en sådan lag rekviderade förnödenheter eller tjänstbarheter icke gärna längre anses vara gårdar. Emellertid föreligga vissa likheter mellan det rättsinstitut, som avser rekvisition med stöd av dylik lagstiftning, och rättsinstitutet expropriation av fast egendom. I båda fallen utövar Konungen sin befogenhet att av vederbörande avfordra egendomen med stöd av lag, som vilar i ena fallet på konstitutionell sedvanerätt och i andra fallet på en uttrycklig bestämmelse i grundlagen; i båda fallen avfordrar Konungen — i ena fallet direkt och i det andra medelbart genom militär myndighet — vederbörande, om så är erforderligt tvångsvis, att avstå egendom, i ena fallet fast egendom, i det andra lös sådan,¹¹ för ett allmänt ändamål, som i huvudsak är angivet, vad beträffar expropriation av fast egendom, i expropriationslagen och, i fråga om militära rekvisitioner, i grundlagen och den på denna lag vilande rekvisitionslagstiftningen, allt mot ersättning enligt grunder som närmare bestämts i respektive lagar och som i det särskilda fallet tillämpas åtminstone i sista instans av särskilda nämnder. Allt detta gör att rekvisitionslagstiftningen synes med fog kunna karakteriseras såsom en lagstiftning rörande expropriation av lös egendom.

Det har vidare till stöd för uppfattningen, att den i § 74 regeringsformen avsedda lagstiftningen tidigare innehölle stadganden av skattenatur, gjorts gällande, att, enligt bestämmelser i den utfärdade lagstiftningen i ämnet, ersättning lämnades i vissa fall icke alls och

¹¹ Folke Schmidt, a. a., sid. 107, yttrar att 1938 års rekvisitionslag icke gjorde någon skillnad mellan fast och lös egendom. Detta yttrande är svårt att förstå med hänsyn till att i 2 § andra stycket uttryckligen utsåges att byggnader och anläggningar, som avsåges i första stycket under 1, 2, 12 och 13, så ock markområden, som avsåges i nämnda stycke under 3, finge tagas i anspråk allenast med nyttjanderätt.

i andra fall efter nedsatt värde för vad som rekviderades eller för av rekvisitionen förorsakad skada eller intrång. Enligt 1938 års rekvisitionslag utgick sålunda på sätt av det föregående framgår, icke ersättning för nyttjande av obegagnade byggnader, skogs- och hagmarker samt obrukade fält, ej heller för kvarter, stallrum och plats under tak för materiel m. m. Vidare skulle i fråga om ersättning enligt fartygsuttagningslagen för uttaget fartygs inställande och begagnande gälla föreskrifterna i rekvisitionslagen. Vad som rekviderades och ej skulle ersättas efter fulla värdet, ägde i allmänhet intet eller föga värde; emellertid kunde stundom vissa kostnader eller olägenheter vara förenade med rekvisition av kvarter. I anledning härav meddelades i lagen bestämmelser, att, om inkvartering påginge under så lång tid, att kvartervärden därigenom åsamkades särskilda kostnader eller avsevärda olägenheter, finge ersättning utgå med skäligt belopp. Man torde på grund härav och då knappast anledning förefunnits att utgiva ersättning för inkvartering i det fall att ingen avsevärd olägenhet eller särskild kostnad varit förenad med inkvarteringen, kunna anse bestämmelserna om inkvartering icke ha inneburit något verkligt undantag från regeln att ersättning efter fulla värdet skulle givas för det rekviderade eller för av rekvisitionen förorsakad skada eller olägenhet.¹² I den nya rekvisitionslagen av år 1942 har nu angivna skäl till uppfattningen om rekvisitionslagens egenskap att utgöra skattelagstiftning bortfallit. Därest förnödenhet tages i anspråk med nyttjanderätt, skall nämligen till upplåtaren enligt denna lag lämnas dels ersättning jämlikt allmänna grunder för förlust av avkastning eller nytta dels ock skälig ersättning för skada eller avsevärd försämring. Enligt nyss angivna grunder skall för förnödenhet, som övertages med äganderätt, lämnas ersättning med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal han-

¹² I särskilda till 1940 års lagtima riksdag väckta motioner, nr 79 i första kammaren av herr Tjällgren och nr 187 i andra kammaren av herr Hallagård m. fl., framhöllo motionärerna, bl. a., att ersättningen för kvarter i enskilda fall syntes ha utbetalts så rikligt, att man känt sig tveksam, om det kunde vara lämpligt, men att i en hel del fall myndigheterna ådagalagt stark återhållsamhet med att lämna rimlig och välmotiverad ersättning, att statsintresset krävde här, att den enskilde borde vara skyldig lämna vad för försvarets behov krävdes, men att i enlighet med principen om enskild äganderätt han även borde vara berättigad till full ersättning för vad han tillhandahölle kronan, att avsteg från denna princip i själva verket innebure en godtyckligt avvägd form av beskattning för det allmännas behov av dem, som sålunda komme i det läget att utan ersättning tillhandahålla nyttigheter; och hemställde motionärerna att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville hemställa, förutom om översyn av lagstiftningen angående rekvisition för krigsmaktens behov, att därvid sådana lagändringar

delsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden.

Skulle undantagsvis en rekvisition enligt nu gällande lag icke för-
anlett utgivande av ersättning efter fulla värdet, torde dessa undan-
tag i allmänhet varit till antalet så få och till storleken av det värde,
som ej ersatts, så betydelselösa, att anledning till fullo saknas att
med ledning av desamma bedöma lagstiftningens juridiska karaktär.
Med hänsyn till att taxorna dessutom skola upprättas av nämnder,
i vilka sakkunskap på de olika områden, som beröras i
taxorna, finnes företrädd, har anledning icke saknats för antagan-
det att de i taxorna upptagna prisen i allmänhet bestämts efter det
verkliga värdet å förnödenheterna och tjänstbarheterna vid tiden för
vederbörande taxas upprättande. Att det uppskattade värdet stund-
om ej kommit att motsvara detta värde kan väl i de flesta fall, där
så varit händelsen, hava berott antingen därpå att sistnämnda värde
 varit ett på ett eller annat sätt under kristiden onaturligt uppskruvat
 värde, för vilket samhället ej utan vidare haft anledning att böja sig,
eller ock därpå att en mer eller mindre avsevärd tid förflutit mellan
prissättningen i taxan och rekvisitionen.¹³ Skulle av denna eller annan
anledning orättvisa drabba vederbörande om prissättningen i taxan
följdes eller eljest vid ersättningens bestämmande, har enligt lagen
tillfälle beretts till rättelse hos vederbörande högre myndighet, i
sista instans riksvärderingsnämnden.¹⁴

Mot sammansättningen av riksvärderingsnämnden och dess verk-
samhet torde möjligen kunna anmärkas att rent tekniskt sett det
ej syntes vara uteslutet att politiska och icke sakliga motiv kunde
bliva utslagsgivande för nämndens uttalanden i ena eller andra fallet
på den grund att de av regeringen utsedda ledamöterna i nämnden
bildade majoritet, samt att nämndens beslut i prissättnings- eller

måtte utarbetas och föreläggas riksdagen, varigenom skälig ersättning lämnades
för all enskild egendom, som med stöd av rekvisitionslagen togs i anspråk,
samt för intrång. Motionerna avstyrktes av första lagutskottet, i utlåtande nr 44,
bl. a. med den motivering, att utskottet varken av motionerna eller eljest er-
hållit kännedom om något fall, då gällande bestämmelser uteslutit ersättning
för inkvartering, ehuru uppenbara billighetsskäl talat för att ersättning till-
erkänts vederbörande, och att enligt utskottets mening bestämmelserna måste
anses medgiva möjlighet till ersättning där så med hänsyn till de särskilda för-
hållandena funnes skäligt. Motionerna avslögs av riksdagen. Jfr sid. 21 not 7.

¹³ Prissättningens i taxa beroende av fastställda maximipris är icke av be-
skaffenhet att rubba vår uppfattning om rekvisitionslagstiftningens juridiska
natur på grund av maximiprislagstiftningens nära släktskap med ockerlag-
stiftningen.

¹⁴ Se 20 § i 1942 års rekvisitionslag: »Över lokal värderingsnämnds beslut i
ärende angående ersättning må besvär anföras hos riksvärderingsnämnden inom
tjugo dagar från det klaganden erhållit del av beslutet.»

ersättningsfrågor ej finge överklagas. Dessa olägenheter, som väl hittills icke vidare gjort sig gällande, torde emellertid kunna i lagstiftnings- eller anslagsväg undanröjas, den förra svårigheten, i vad avser prissättningen i taxa, därigenom att bestämmelser meddelades därom att ifrågavarande prissättning skulle företagas med ledning av relativt objektivt bestämbara grunder, såsom fallet var med den tidigare markegångssättningen. Under alla omständigheter lära ifrågavarande olägenheter jämte vad i övrigt här anförts icke vara av beskaffenhet att förläna rekvisitionslagstiftningen egenskapen att vara en skattelagstiftning. En lag bör bedömas efter sin rådande karaktär och icke efter de accidentiella ofullkomligheter eller av nödvändigheten krävda, mindre betydelsefulla avvikelser från denna karaktär, som eventuellt kunna föreligga.

Genom de enligt lagen den 22/6 1939 (nr 295) om ändrad lydelse av 7—11 samt 13 och 14 §§ rekvisitionslagen stadgade ändrade grunderna för ersättnings utgående i angivna fall har i verkligheten ingen större ändring vidtagits i de förut i ämnet gällande bestämmelserna. För förnödenhet som övertages med äganderätt ävensom för förnödenhet som tages i anspråk med nyttjanderätt skulle med avseende å den för upplåtaren förlorade avkastning eller nytta ersättning lämnas med belopp, som prövades skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal handelsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden. På grund av ordalydelsen av denna bestämmelse ävensom av vad förekommit i förarbetena till densamma torde den i stadgandet uttalade grundsatsen även tidigare vid prissättning i taxa eller eljest i huvudsak hava tillämpats. Medgivas måste emellertid att formellt sett synes mindre riktigt att sagda bestämmelse influera i rekvisitionslagen. I den till grund för sagda lagstiftning liggande § 74 RF:n stadgas att i särskild av Konungen och riksdagen samfällt stiftad lag skall bestämmas statens skyldighet till ersättning i angivna fall. Detta läser icke rimligen kunna betyda annat än att ersättning i allmänhet skall utgå efter fulla värdet,¹⁵ samt att man ville lämna öppet att i den särskilda lagstiftningen meddelades bestämmelser, enligt vilka ersättningen kunde bestämmas att utgå efter högre värde än det i rörelsen gängse eller efter vilka, såvitt avsåges förnödenheter eller tjänstbarheter, som ägde obetydligt eller intet värde, ingen ersättning alls skulle utgå. Vad ovan nämnts synes

¹⁵ Israel Myrberg, Om Äganderättsskyddet enligt § 16 Regeringsformen, Statsvet. Tidskrift 1941, sid. 299.

mutatis mutandis kunna anföras i fråga om avfattningen av motsvarande stadganden i 1942 års rekvisitionslag samt stadgandet i samma lag att skälig ersättning finge lämnas för skada eller avsevärd försämring, uppkommen å förnödenhet, som tagits i anspråk med nyttjanderätt, m. m. Som förut nämnts äro dessa anmärkningar i huvudsak av formell natur. I realiteten hade man ej avsett att i fråga om ersättningens bestämmande vidtaga några andra ändringar i vad tidigare varit gällande på detta område än sådana, som varit erforderliga för att förhindra uppkomsten av oskäligen kristidvinster för några få på bekostnad av övriga medborgare. Då lagstiftarens avsikt varit den antydda och då vid bestämmelsernas tillämpning man varit oförhindrad att taga hänsyn till denna avsikt, lärer härav framgå att sagda bestämmelser knappast inneburet något verkligt avsteg från principen om äganderättens helgd, i varje fall ej ett sådant avsteg att man på grund härav skulle vara befogad anse, att rekvisitionslagstiftningen innebure någon slags skattelagstiftning.

Äro dessa rekvisitioner på den grund att de måste enligt grundlagen ersättas av staten, icke längre att anse såsom skatter och icke ens såsom sådana gärdar, som icke äro av skattenatur, följer härav att man icke utan vidare kan nedsätta eller undanröja skyldigheten för staten att ersätta desamma, och att en nedsättning eller ett avskaffande av denna statens ersättningsskyldighet icke kan åvägbringas annorlunda än genom ändring av grundlagen. Oriktiga äro sålunda påståendena, att rekvisitioner måste anses hava samma juridiska innebörd som skatter och att man av denna grund skulle kunna i annan ordning än den för ändring av grundlag gällande nedsätta eller alldeles avskaffa statens ifrågavarande ersättningsskyldighet.

De till förfogandelagstiftningen hörande särskilda lagarna äro alla likaledes att hänföra till lagar rörande expropriation av lös egendom. Dessa lagar hava emellertid icke något direkt stöd i § 74 RF:n utan äro egentligen till sin natur jämförbara med lagen om expropriation av fast egendom. Med hänsyn dels till att bestämmelserna om den med stöd av dylika lagar utgående ersättningen tidigare anpassats efter motsvarande bestämmelser i rekvisitionslagen och numera själva tjänat till mönster för bestämmelserna i detta hänseende i sistnämnda lag, dels ock till båda dessa lagstiftningsområdens giltighet under kristider, hava förfogandelagarna erhållit samma juridiska karaktär som rekvisitionslagen; de falla sålunda icke inom privaträttens område. Till stöd för att ersättning efter fulla värdet skall

utgivas för vad som tages i anspråk enligt förfogandelagen kan emellertid icke åberopas stadgandet i § 74 RF:n, men däremot såväl stadgandet i § 16 samma lag som den grundsats, som genomgår hela den svenska rätten och enligt vilken grundsats bestående rättslägen för den enskilde äro skyddade.

Om bestämmelser rörande ersättnings utgående efter det såsom skäligen uppskattade värdet i kristidslagarna ej kunna realiter sett anses innebära någon större avvikelse från hittills sedan uråldriga tider gällande rättsgrundsatser, skulle förhållandet ställa sig annorlunda, om dylika bestämmelser inflöte i grundlag. Härigenom skulle ett verkligt ingrepp göras i grundsatsen om äganderättens helgd. Ett förslag i denna riktning om ändrad lydelse av § 16 RF:n har emellertid utarbetats under år 1941 av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. I en av mig i denna tidskrift år 1941 införd uppsats om äganderättsskyddet enligt § 16 regeringsformen har jag på närmare anförda skäl sökt göra gällande, att enligt detta stadgande den enskilde åtnjuter ett effektivt skydd för sina förmögenhetsrättigheter samt att han äger vid domstol göra gällande detta rättsskydd icke blott gentemot Konungen utan även gentemot samfällt beslut av Konungen och riksdagen. Vid vad jag sålunda yttrat står jag fortfarande fast och anser icke, att de sakkunniga anført något avgörande skäl för en annan uppfattning i detta hänseende. De sakkunnigas förslag, särskilt det föreslagna stadgandet att staten ägde *mot skälig ersättning* förfoga över och expropria egen- dom, skulle enligt min mening vara ägnat att uppluckra detta skydd, vilket på sätt jag ovan sökt visa i huvudsak även under kristider kommer dem till godo, mot vilka rekvisitioner eller förfoganden jämlikt rekvisitions- eller förfogandelagstiftningen äro riktade.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Riksdagen och utrikes- I remissdebatten spelade utrikespolitiken på det **politiken 1943.**¹ hela taget en mycket underordnad roll. Statsministern talade manande ord om angelägenheten att vårda den nationella sammanhållningen, han meddelade att åtgärder vidtagits för skärpt stridsberedskap och anförde den order som överbefälhavaren i detta syfte låtit utgå. Partiledarna deklarerade stöd åt regeringspolitiken, dock i delvis ganska divergerande ordalag och kanske något mindre ritualmässigt än vanligt. Av kritik framkom inte mycket. I första kammaren berörde dock folkpartiets gruppordförande Sam Larsson »de eftergifter gent emot främmande krav», som förekommit i svensk neutralitetspolitik och varöver »stora delar av varmt patriotiska svenska medborgargrupper känt sig djupt upprörda». Han riktade också kritik mot »dimbildningen» i regeringskommunikéerna och de tendenser till »en likriktning av medborgarna, som måste verka upplösande på allt verkligt medborgerligt ansvarsmedvetande». I ett anförande, som omedelbart uppkallade statsministern till svaromål, klarlade Knut Petersson den svenska samlingens ömsesidiga — även för regeringen gällande — förpliktelser och betonade kravet på fri och öppen kritik såväl av tryckfrihetspolitiken som av neutralitetspolitikens tillämpning i olika avseenden. Några utrikespolitiska specialfrågor diskuterades knappast. Nämnas kan dock att v. Friesen i andra kammaren berörde dels handelsförbindelserna med Norge, dels den s. k. permittenttrafiken, varvid han till regeringen riktade en vädjan att snarast möjligt ta initiativ till denna trafiks upphörande. Typiskt för det mått av intresse, som under den stora tvådagarsdebatten visades de utrikespolitiska frågorna, är att de av den socialdemokratiska gruppordföranden i andra kammaren Vougt avfärdades med den korta, i och för sig mycket tvivelaktiga anmärkningen: »Av de utrikespolitiska frågorna är det nu egentligen icke någon, som tilltvingar sig uppmärksamhet mer än andra».

I ett antal interpellationer eller enkla frågor har svensk utrikespolitik, i de flesta fall dock mera indirekt, berörts både under vår- och höstsessionen. Man har ett intryck av att vaksamheten i riksdagen något skärpts och att intresset i viss mån stegrats för att följa med företeelser och åtgärder i mer eller mindre nära samband med vårt utrikespolitiska läge. Interpellatio-

¹ En översikt av Riksdagen och utrikespolitiken 1942 finns i denna tidskr. 1943, s. 53 ff. Här må även hänvisas till ett par upplysande artiklar av Elis Håstad, Riksdagen och utrikespolitiken. Säsongfacit I och II (N. D. A. 13/7 och 15/7 1943).

nera ha rört sekretesslagstiftningen och dess tillämpning,¹ den främmande propagandan i vårt land,² ingripande av den s. k. säkerhetspolisen mot utlänningar,³ principerna för flyktingars behandling,⁴ den brittiska regeringens protest mot byggande av fiskebåtar på svenska varv,⁵ överflygningar av främmande flygplan över svenskt område samt härför utfärdade bestämmelser,⁶ förbud mot uppförande av skådespel⁷ samt den tyska aktionen mot Oslo universitet.⁸

Det kan ej komma ifråga att här närmare gå in på dessa interpellationer och deras behandling i riksdagen. Som redan antytts beröra de flesta av dem inte utrikespolitiken i egentlig mening. Största uppmärksamheten tilldrog sig interpellationerna om de s. k. Lekvattnet- och Skarprnäcksaffärerna, båda berörande vissa sidor av den svenska neutralitetspolitikens tillämpning. Lekvattnetaffären, d. v. s. behandlingen av ett i närheten av Lekvattnets kyrka i Värmland nödlandat beväpnat tyskt kurirplan med militärmanuskap ombord, togs först upp genom en enkel fråga, riktad i andra kammaren till utrikesministern av en av det socialdemokratiska partiets mest framskjutna män, Jonsson i Eskilstuna (17 mars). Vad han ville veta var om den inträffade händelsen vore ägnad föranleda ändring av gällande villkor för kurirflygning över svenskt område. Utrikesministerns svar, där han uttalade tveksamhet om det tyska planet vore att betrakta som beväpnat eller inte och avvisade tanken att ändra flygreglerna, föranledde ett skarpt gensvar av den frågande, som tydligen fann det otillfredsställande och yrkade på bättre kontroll särskilt beträffande permittenttransporter per flyg. Det sades sedermera i andra kammaren av en socialdemokratisk talare att ministersvaret väckt »beklämning». Att det knappast varit fullt lyckat framgår även därav att kort därefter (^{10/4}) en högkvarterorder utfärdades med bestämmelser om skärpt kurirplanskontroll.

Lekvattnetaffären hade givit upphov till en livlig pressdiskussion särskilt ifråga om den brist på säkerhetsåtgärder, som ansågs ha kommit i dagen vid den tyska flygplansbesättningens omhändertagande — dagen efter landningen fick den fritt avresa. Affären togs åter upp i riksdagen i form av en interpellation i andra kammaren, denna gång ställd till försvarsministern av Olovson i Västerås (24 mars) — ett intressant och utan tvivel sällsynt exempel på förvandling av en enkel fråga, låt vara något annorlunda formulerad, till en interpellation i syfte att möjliggöra fortsatt och mera ingående debatt. Av ministersvaret framgick att vederbörande militärbefäl i Lekvattnet inte meddelats utfärdade order angående behandlingen av landande flygplan, ett förhållande som i sin mån ursäktade befälets förfaringsätt, vilket också av försvarsministern i stort sett försvarades. Senare blottades det än

¹ Kyling (h.). AK: 18, s. 10 ff. F. Ström (s.). FK: 32, s. 3.

² Karl Andersson (s.). FK: 14, s. 20 f. Brandt (s.). FK: 22, s. 1 ff.

³ v. Friesen (f.). AK: 22, s. 13 ff.

⁴ Brandt (s.). FK: 10, s. 15 ff. Holmbäck (f.). FK: 18, s. 6 ff.

⁵ Vougt (s.). AK: 9, s. 6 ff.

⁶ Jonsson i Eskilstuna (s.). AK: 10, s. 6 ff. Olovson i Västerås (s.). AK: 11, s. 4 ff. Nilsson i Göingegården (h.). AK: 13, s. 18 ff. Ivar Andersson (h.). FK: 28, s. 9 ff.

⁷ Brandt. FK: 32, s. 20 ff.

⁸ Ohlin (f.). FK: 33, s. 42 f. Lundh (h.). AK: 33, s. 62.

mer egendomliga förhållandet att ej ens försvarsministern — på grund av brådskan vid den verkställda utredningen — fått kännedom om de senast utfärdade ordena om den tyska kurirplanstrafiken (av $\frac{29}{100}$ och $\frac{9}{100}$ 1941), vilka bl. a. föreskrev att eventuellt nödlandade plan inte fingo visiteras och inte hindras att åter starta. Den ganska långvariga interpellationsdebatten kom därigenom att till stor del sväva i luften. Ehuru försvarsministern kort därpå (3 april) fick kunskap om de för honom förut okända ordena, gav han märkligt nog inga upplysningar härom — vare sig till interpellanten, riksdagen eller allmänheten — förrän långt senare, i oktober strax före höstsessionens början. Denna uraktlåtenhet blev utsatt för kritik i riksdagen i samband med behandlingen av Skarpnäckshistorien. Det kan förtjäna noteras, att riksdagens vaksamhet ifråga om Lekvattnetepisoden synes ha medverkat — trots utrikesministerns ursprungligen avvisande hållning i debatten den 17 mars (se ovan) — till den ändring i restriktiv riktning av flygplanskontrollen, som kom till stånd genom den förutnämnda högkvartersordern den 10 april.

Skarpnäcksaffären — så kallad efter en för Skarpnäcks flygfält avfattad odaterad instruktion avseende »behandlingen av på flygfältet eventuellt landande flygplan och deras besättning» — gav kanske närmaste anledningen till den av en av högerns ledande män, Ivar Anderson, på höstsessionens första dag (18 okt.) i första kammaren väckta och två dagar därefter av statsministern besvarade interpellationen. Instruktionen, som bl. a. innehöll uppseendeväckande föreskrifter till förmån för Tyskland ifråga om stridsplans behandling, hade publicerats i pressen och där livligt diskuterats. I pressen hade vidare återgivits en »P. M. över behandling av nödlandande flygplan», dat. 4 april 1943, även den innehållande med svensk neutralitet svärförenliga bestämmelser. Till tidningarna hade utsänts en kommuniké av försvarsministern den 14 oktober samt meddelanden både från utrikes- och försvarsdepartementen den 16 okt. Interpellanten betecknade dessa till stor del genom i pressen offentliggjorda uppgifter framtvingade kommunikéer och meddelanden som otillfredsställande »såväl var för sig som i samband med försvarsministerns interpellationssvar» i Lekvattnetaffären. För att lugna allmänheten och häva den »förtroendekris» som uppstått begärde han av statsministern »en fullständig redogörelse för de omständigheter, som äro förknippade med de i samband med Lekvattnet- och Skarpnäcksaffärerna åberopade militära ordena och föreskrifterna, ävensom för övriga under kriget utfärdade bestämmelser rörande behandlingen av olika länders flygplan».

Det var en interpellation av allvarligare och mera aggressiv ton än vanligt. Den besvarades som nämnt av statsministern redan två dagar senare. Samtidigt lämnades en framställning av samma innehåll som interpellationssvaret av försvarsministern i andra kammaren. Kammardebatterna blevo livliga men i sak inte så givande som man kunnat vänta. Orsaken därtill låg främst i interpellationssvarets otydliga, mindre tillfredsställande utformning. Det väckte nya frågor till liv, minst lika många som det besvarade. Klagomål framkommo från skilda håll över svårigheten att få grepp om den invecklade redogörelsen, helst som den efter gammal vana, eller rättare ovana, ifråga om interpellationssvar föredros — åtminstone i andra kam-

maren — från papperet med en snälltågsfart, som syntes liksom enkom tillkommen för att avklippa för åhöraren varje möjlighet att följa med vad som lästes. Under debatterna riktades kritiska uttalanden inte blott mot den ådagalagda förvirringen i den militära ordergivningen och bristen på kontakt mellan myndigheterna — inte minst mellan de närmast ansvariga departementscheferna, utrikes- och försvarsministrarna — utan även mot de tendenser som framkommit, särskilt i tillämpningen av gällande order, att till förfång för svensk neutralitet skjuta fram Tyskland som mest gynnad nation vid flygplansbehandlingen. Någon verklig klarhet i saken vanns inte. Skarpnäcksaffären är alltjämt höljd i dunkel. Från regeringens sida förmärktes en viss irritation, och statsministern lät undfalla sig några hastiga ord, där han ifrågasatte »svenskheten» i den efter hans mening småsinta kritik som framförts.

Av övriga interpellationer må i förbigående endast nämnas den av Brandt i första kammaren väckta interpellationen angående utrikesministerns ingripande för att förmå poliskammaren i Stockholm att utfärda förbud mot fortsatt uppförande av Axel Kiellands skådespel »Om ett folk vill leva», vilket också lyckades. Det var ett fall av undfallenhet för supponerad tysk känslighet inför offentliggörande eller exponerande av kända tyska våldsmetoder, som väckt viss förvåning. I diskussionen klarlades av Östen Undén, som fann fallet viktigt, med övertygande skärpa, att det censurerande, som förekommit, både i sak — ur utrikespolitisk synpunkt — måste anses mycket litet motiverat och i formen var ytterst betänkligt. Det kan tilläggas att varken statsministern eller utrikesministern, som båda senare hade ordet i den animerade debatt som uppstått, ingingo på något bemötande av Undéns anförande.

Hemliga riksdagssammanträden för regeringsmeddelanden enligt RO § 56 ha hållits inalles tre gånger under året, under vårsessionen en gång (¹³/₅) och under höstsessionen två gånger (¹⁸/₁₀ och ¹⁷/₁₂).

Vid det första av dessa sammanträden (¹⁸/₅) lämnades regeringsmeddelandet av statsministern i första kammaren och av utrikesministern i andra kammaren. Sammanträdet torde i båda kamrarna ha varat omkring två och en halv timme. Regeringsmeddelandet, som var utförligt, torde ha givit en översikt av de viktigare utrikesfrågor, som förekommit under de senaste månaderna: permittenttrafiken, minutläggningen på västkusten, överflygningar av främmande flygplan, lejdtrafiken, förhållandena i de nordiska grannländerna m. m. Debatter följde i båda kamrarna, varunder förutom partiledarna åtskilliga talare deltog.

Det andra hemliga sammanträdet hölls samma dag höstsessionen började. Regeringsmeddelandet framfördes även nu av statsministern i andra kammaren och av utrikesministern i första kammaren. Sammanträdet tog en timme i anspråk, d. v. s. jämt så lång tid som behövdes för meddelandets uppläsande. Några debatter förekommo ej. En redogörelse torde ha lämnats för viktigare utrikespolitiska händelser sedan förra sammanträdet, bl. a. permittenttrafikens upphörande och regeringens ingripande till de danska judarnas förmån. Ur nyhetssynpunkt synas dock de meddelade upplysningarna inte ha givit synnerligen mycket. I pressen förekommo antyd-

ningar från initierat håll att kammarsammanträdena lika gärna kunde ha varit offentliga.¹

Två dagar senare (^{20/10}) ägde höstsessionens remissdebatt rörande Kungl. Maj:ts tilläggsstat till årets riksstat rum. Tillfälle gavs därigenom att liksom 1941 och 1942 med ett par dars mellanrum ta upp utrikespolitiken till dubbel ventilering, en hemlig och en offentlig. Remissdebatten ägnades naturligtvis även åt andra frågor än de utrikespolitiska, men dessa senare spelade därvid, såsom avsett var, en ganska framskjuten roll. Omständigheterna gävo för övrigt remissdebatten en högst säregen prägel, som kan förtjäna observeras. I första kammaren föregicks denna debatt av den långa ovan berörda interpellationsdebatten om Skarpnäcksaffären. Denna absorberade en god del av intresset. Då partiledarna i den strax därpå följande remissdebatten avgävo sedvanliga förtroendekclarationer för regeringen — man uttalade allmän tillfredsställelse över permittenttrafikens upphörande och ingripandet till förmån för de danska judarna — skedde detta, efter vad som i kammaren omvittnades, inför tomma bänkar. I andra kammaren inleddes själva remissdebatten av försvarsministerns uppläsning av det interpellations svar, som samtidigt föredrogs av statsministern i medkammaren. Faktiskt förvandlade sålunda försvarsministern eller försökte åtminstone förvandla remissdebatten till en interpellationsdebatt, ett dittills enastående förfaringssätt i remissdebattens på friheter ifråga om formerna eljes mycket rika utvecklingshistoria, enastående även genom det försök som gjordes till parallellbehandling i kamrarna av en kort förut i den ena av dem framställd uppseendeväckande interpellation. Delvis lyckades försöket. Atskilliga inlägg rörde sig kring Skarpnäckshistorien, men dessemellan förekommo vanliga, på förhand tydliga förberedda remissdebattanförenden. Liksom i första kammaren uttalade partiledarna tillfredsställelse över regeringens senaste utrikespolitiska åtgärder. Den socialdemokratiska ledaren Vougtis allmänt hållna förtroendeklaration, vari han bestämt tillbakavisade det stundom hörda talet att enigheten inom partigruppen ej skulle vara lika stor som tidigare, åtföljdes av massinstämmanden. Denna numera rätt ovanliga manifestation samlade 62 deltagare — andrakammargruppens hela antal uppgår till 134.

Vid det tredje hemliga riksdagssammanträdet (^{17/12}) framfördes regeringsmeddelandet av statsministern i första kammaren och av utrikesministern i andra kammaren. Detta ombyte av roller, som ej saknar tidigare motstycke,² observerades. Måhända sammanhänge det därmed att statsministerns närvaro ansågs särskilt önskvärd i första kammaren med hänsyn

¹ Aftontidningen, vars redaktör, F. Severin, är medlem av andra kammaren, uttalade sig dagen efter de hemliga sammanträdena (^{19/10}) på följande sätt: »Stats- och utrikesministrarna uppläste i resp. andra och första kammaren en resumé, vars innehåll i huvudsak var utdrag ur pressen under de senaste månaderna, som sammanställts av någon amanuens i utrikesdepartementet. Varför sammanträdet hölls inför lyckta dörrar är en smula gåtfullt. Möjligen tänkte man sig att vissa upplysningar skulle kunna givas under en debatt, som dock inte blev av. I så fall vore det emellertid riksdagsmännen, som skulle lämna upplysningarna, och de förutsattes sålunda redan veta mera än vad regeringen ville meddela dem».

² Vid de hemliga kammarsammanträdena den 25 juni 1941 (ang. transitering av en tysk division till Finland) uppträdde likaledes statsministern i första

till den mera kritiska, stundom öppet aggressiva hållning i utrikespolitiska frågor, som vid vissa tillfällen kommit till synes från en del av denna kammares ledamöter och därför krävde en så mycket starkare försvarsberedskap från regeringens sida. Huvudämnet i regeringens meddelande är känt: det tyska våldsdådet mot Oslouniversitetet och regeringens inskridande i Berlin med anledning därav. Men även andra aktuella frågor torde ha berörts, såsom polisutbildningen av norrmän och danskar i Sverige. Allmänt väntades av regeringen åtgärder i syfte att söka förhindra den tillärnade deportationen av de norska studenterna. Spänningen i landet var större än vanligt. Den hade stegrats genom talrika demonstrationer, inte minst i universitetsstäderna, och fått en särskild tillspetsning genom den tyske utrikesministern Ribbentrops bryskt avvisande svar på den svenska hänvändelsen.

Som nämnt hade två interpellationer väckts den 1 dec. — dagen efter det att underrättelse ingått om aktionen i Oslo — med förfrågan om vad regeringen i anledning därav tänkte göra: den ena i första kammaren av Ohlin och den andra i andra kammaren av Lundh. I den förra interpellationen betonades önskvärdheten av ett mera resolut uppträdande än vanligt från svensk sida. En hänvändelse från Sveriges regering, framhölls det, kunde »väntas bli mottagen med tillbörligt allvar, endast om det klargöres för tyska regeringen att ett avböjande svar skulle allvarligt störa förbindelserna mellan Sverige och Tyskland, exempelvis på det handelspolitiska området». Ett svar på interpellationerna kunde tydligen inte undgås. Frågan var endast om det skulle lämnas vid vanliga, offentliga kammarsammanträden. Regeringen valde utvägen att avge svar vid hemliga sammanträden — ett intressant men inte enastående exempel på hur RO § 56 kan användas för att i vissa situationer, som av en eller annan anledning betraktas såsom riskabla, »mörklägga» användningen av interpellationsinstitutet.¹ Det kan knappast antas att detta förfarings sätt möttes med odelad tillfredsställelse inom riksdagen.

Att diskussionerna vid de hemliga sammanträdena måste ha varit livliga framgår i viss mån redan av deras långvarighet: i båda kamrarna 3¹/₂ timme. Debatten torde ha haft en politiskt ganska markerad prägel med direkt ställningstagande till regeringens i överensstämmelse med dess tidigare hållning i det stora hela tämligen passiva uppträdande i det läge som uppstått. Av partiledarna torde förtroendedeklarationer ha avgivits, i första kammaren till och med åtföljda av massinstämmanden. Från folkpartiets sida torde i denna kammare dock knappast någon sådan deklaration ha framförts. Det vill synas som om fog funnes att tala om ett slags hemligt förtroende votum eller absolution för regeringen från riksdagens sida, hur man nu vill se saken, av samma eller liknande slag som ibland vid föregående kritiska tillfällen förekommit.²

kammaren och utrikesministern i den andra. Brusewitz, Utrikesfrågors behandling i den svenska riksdagen (1941), s. 78.

¹ Jfr Brusewitz, a. a., s. 79 ff., där ett i viss mån liknande fall från 1932 omnämnes.

² Jfr de hemliga sammanträdena 18/1 1939 och 25/6 1941. Brusewitz, a. a., s. 80 ff.

Utrikesnämnden har under 1943 sammanträtt sju gånger: $^{13}/_1$, $^8/_4$, $^{20}/_6$, $^1/_10$, $^7/_11$, $^{23}/_{11}$ och $^7/_12$. Antalet är inte stort, dock något större än förra året, då det uppgick till endast fem. Under andra kammarens remissdebatt den 20 okt. anmärktes av en talare (Skoglund i Doverstorp), inte utan en viss ironi, »att utrikesnämnden har haft en lugn sommar och inte i onödan blivit besvärad av regeringen». Vid tiden för permittenttrafikens avskaffande (i slutet av augusti) hade den sålunda inte varit sammankallad. Efter vad det i samma debatt upplystes (av Vougt) hade emellertid frågan behandlats vid nämndens juni-sammanträde, då regeringens avsikt att uppsäga transiteringsavtalet med Tyskland var klar. Underrättelse därom hade även givits partigrupperna. Vad beträffar andra för nämnden förelagda spörsmål, torde man kunna utgå från att frågan om de norska studenternas deportation behandlats vid december-sammanträdet.

Utrikesutskottet har under året sammanträtt tio gånger: $^{16}/_1$, $^{20}/_1$, $^{27}/_1$ (två skilda sammanträden), $^{12}/_3$, $^{22}/_3$, $^{10}/_6$, $^{20}/_{10}$, $^{11}/_{11}$ och $^{20}/_{11}$. Två av sammanträdena voro av formell karaktär: ett konstituerande och ett avslutnings-sammanträde. Ett sammanträde upptogs av en konferens inom utskottet. Två sammanträden ägnades åt handelspolitiska frågor med föredragning av en ämbetsman inom utrikesdepartementet. Vid ett sammanträde lämnades en översikt av det militärpolitiska läget av en högre militär och vid ett annat en utrikespolitisk översikt av kabinettssekreteraren. Nämnas kan även att vid ett tillfälle generaldirektören i kommerskollegium talade om gåvolicensgivning till de nordiska länderna och att utskottet en gång sammanträtt gemensamt med statsutskottet för åhörande av redogörelser av envoyén Hägglöf och statssekreteraren Hammarskjöld rörande den s. k. hundramiljonerskrediten för efterkrigsberedskapen. Av utrikesministern ha en gång lämnats upplysningar av det slag som åsyftas i RO § 37. Något utskottsarbete i egentlig mening (beredande av propositioner eller motioner) har utrikesutskottet ej sysslat med, då inga remisser från kamrarna förekommit.

Utrikesutskottets verksamhet har varit en smula livligare än föregående år, beroende på att antalet redogörelser av ämbetsmän i olika frågor (sex stycken) varit större. I det hela får nog aktiviteten dock betecknas såsom tämligen blygsam. Man har alltjämt anledning förvåna sig över hur föga detta utskott kommit att motsvara upphovsmännens förväntningar. Alltjämt är utskottet fritt från beredande arbete. De handelspolitiska överenskommelser, som slutits, ha som förut gått riksdagen förbi, och varken utrikesutskottet eller bevillningsutskottet har haft någon befattning med sådana utöver de underhandsupplysningar som därom lämnats det förra vid vissa tillfällen. Hur detta indragande av traktatpolitiken helt i regeringens kompetenssfär uppkommit och hur denna sedan länge tillämpade praxis låter förena sig med RF § 12 är en öppen fråga, som möjligen kunde vara förtjänt av intresse från konstitutionsutskottets sida. Mest påfallande i utrikesutskottets ställning som informationsorgan är att kontakten med regeringen befunnit sig i ständigt avtagande för att 1943 nedgå till ett minimum: endast en gång har utrikesministern infunnit sig i utskottet (två gånger 1942, tre gånger 1941 och sju gånger 1940). Det är tydligt att av de båda tvillinginstitutionerna, utrikesutskottet och utrikesnämnden, den förra

behandlats på ett högst styvmoderligt sätt av regeringen. I förbigående kan nämnas att den grundlagsändring (1941), varigenom utom utrikesministern, statsministern och andra medlemmar av statsrådet beretts tillträde till utrikesutskottet, hittills inte fått någon praktisk tillämpning.

Man kan fråga varpå den uppenbara försummelsen av utskottet beror. Att den inte stämmer med grundlagsstiftarens avsikt är tydligt. Ett av de starkast betonade motiven vid utrikesutskottets inrättande var att stärka det utrikespolitiska samarbetet mellan regering och riksdag genom den möjlighet till närmare förbindelse med regeringen, som utrikesministerns tillträde till utskottet skulle erbjuda. Det var också i detta syfte, som senare statsministern och andra statsrådsmedlemmar erhöilo tillgång till utskottet. Man tänkte sig att den friare kontakt, som öppnades mellan regering och utskott, rent av skulle verka reformerande på nämnden, vars högtidliga, något stela arbetsformer ansågos ha hämmat dennas utveckling. I varje fall hoppades man att utskottet på ett verksamt sätt skulle komplettera nämnden som konferens- och informationsorgan. Dessa förhoppningar ha slagit fel. Nämnden har ej blott hållit sin gamla position, den har synbarligen konkurrerat ut utskottet som utrikespolitisk förbindelselänk mellan regering och riksdag. Skälet är inte blott att söka i regeringens grundlagsenligt föreskrivna skyldighet att rådgöra med nämnden utan av allt att döma även i en viss benägenhet att hålla sig till, kanske rent av skjuta fram denna på utskottets bekostnad. Det kan exempelvis tänkas att detta senare i en viktig fråga förberett ett sammanträde med utrikesministern, möjligen även med statsministern, men att dessa avböjt att infinna sig och i stället av en eller annan anledning föredragit att träffa utskottsmedlemmarna vid ett nämndsammanträde för att eventuellt där, under konungens ledning, under traditionellt mera betryggande former låta den föreliggande frågan komma fram till diskussion. Exempel av här antytt slag torde inte alldeles ha saknats.

Nämnas bör att liksom förut partigrupperna erhållit utrikespolitiska informationer i form av redogörelser för det växlande läget och viktigare på dagordningen stående frågor av regeringsledamöter eller särskilt tillkallade experter. Den utrikespolitiska klubb bland riksdagens medlemmar, som bildades förra året, har under samma ledning fortsatt sin verksamhet.

Över huvud gäller ifråga om riksdagens ställning till utrikespolitiken — för övrigt inte blott utrikespolitiken — alltmer påtagligt den iakttagelsen att folkrepresentationen såsom organ för den offentliga diskussionen avsevärt förlorat i betydelse. För riksdagens anseende kan en sådan utvecklingstendens inte vara gagnande. En folkrepresentation, som tiger eller lycker till kammardörrarna om sig eller går samman i privata grupper, när den skall tala, är inte längre en folkrepresentation i egentlig mening. Det var ett fattigdomsbevis, då öppen debatt om den tyska aktionen mot Oslo universitet förkvävdes. Märkligt är också att en sådan fråga som permittent- och resetrafikens inställande, där en samlad mening ute i landet med allt större styrka gjorde sig gällande, inte kom upp till offentlig diskussion i riksdagen. Först när allt var över — efter ett dröjsmål, som enligt en utbredd mening, som för övrigt ej saknade anhängare i riksdagen, var otilllätligt långt — anordnades tack- och lovtal i känd stil. Det förbises ej vad

klokheten kräver i kritiska lägen. Men det är en vanföreställning att tigan-dets konst härvidlag alltid skulle vara den högsta och enda tänkbara. Det kan vara gagnande i sådana lägen även och inte minst ur utrikespolitisk synpunkt att folkopinionen kommer till offentligt uttryck i riksdagen — inte blott genom ett slags inövade korta allsånger exekverade under parti-ledarnas taktpinnar.

Till slut kan det åtminstone i förbigående förtjäna konstateras att pressen på ett märkbart sätt, trots restriktiv tryckfrihetspolitik och vissa likriktnings-tendenser, spelat en alltmer betydande roll som opinionsorgan, i denna egen-skap inte blott tävlande med utan överflyglande, för att inte säga ersättande riksdagen. Inte sällan ha för övrigt frågor, som där upptagits, först dragits fram i tidningarna. Betecknande på sitt sätt för pressens erkänt betydelse-fula ställning är den halvofficiella orientering, som på regelmässigt an-ordnade presskonferenser lämnas även dess representanter genom utrikes-departementets försorg. Vad denna orientering är värd är svårt att säga. Den information, som kommer riksdagen till del, är vida mindre regel-mässig. Möjligen är den till gengäld mera innehållsrik, vilket dock inte utan vidare torde kunna tas för givet.

A. B-z.

Revision av riksdagens arbetsformer. Under 1900-talet ha åtskilliga reformer genom-förts med avseende å riksdagens arbetsorgani-sation. Denna kan ändock icke anses tillfredsställande. Så har visat sig vara fallet icke blott under nu rådande exceptionella krisläge utan även under åren före det pågående krigets utbrott. Konstitutionsutskottet ägnade sig därför också under 1943 års riksdags höstsession, sedan en förberedande promemoria i ämnet utarbetats inom utskottets kansli, åt frågan om reformering i vissa betydelsefulla hänseenden av riksdagens arbetsformer. Enligt en inom utskottet företrädd mening borde utskottet självt fullborda utredningen i ämnet och förelägga riksdagen av förhål-landena påkallade författningsändringar. Enligt en annan åsikt borde den närmare utredningen av frågan ankomma på Kungl. Maj:t. Denna senare mening vann majoritet i utskottet. Detta hemställde därför i memorial (nr 16) till riksdagen, att denna i skrivelse till Kungl. Maj:t, under åbero-pande av vad utskottet anfört i memorialet, ville anhålla om skyndsamt utredning av spörsmålet om revision av riksdagens arbetsformer samt om framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kunde för-anleda. Båda kamrarna beslöt också skrivelse till Konungen i ämnet. Men första kammaren strök utskottets motivering. Riksdagsskrivelsen kom härigenom att avse en fullständigt förutsättningslös undersökning på området — vilket givetvis ej hindrar, att de av utskottet i dess memorial anförda synpunkterna måste komma att få betydelse vid frågans utred-ning. I december månad föregående år tillkallades i anledning av riks-dagens skrivelse sakkunniga med uppgift att inom justitiedepartementet verkställa den begärda utredningen. Meningen lär vara, att de sakkunniga skola bliva färdiga med sitt arbete i så god tid, att resultatet härav, åtminstone i vad det innebär förslag till grundlagsändringar, skall kunna

föreläggas riksdagen redan våren 1944, eftersom innevarande lagtima riksdag är den sista under löpande valperiod till andra kammaren.

Ett betydelsefullt spörsmål, som redan från början uppställer sig vid en undersökning av problemet om revision av riksdagens arbetsformer, är frågan om *riksdagens sessionstid*. Lagtima riksdag har som bekant grundlagsenlig rätt att vara samlad blott fyra månader. Men sedan år 1900 har ingen enda riksdag varit färdig med sitt arbete förr än under senare hälften av maj, och allt sedan år 1919 har riksdagsavslutning ej kunnat äga rum förr än tidigast fram i juni månad. De exceptionella förhållandena under pågående krig ha helt naturligt förorsakat en ytterligare förlängning av riksdagstiden. Under vart och ett av åren 1941, 1942 och 1943 har lagtima riksdag varit formellt, om än ej reellt, samlad hela året runt samt sammanträtt till två sessioner: en första på våren och en andra på hösten. Den avsevärda förlängning av riksdagstiden, som alltså så småningom ägt rum, är ur flera synpunkter ägnad inge allvarliga betänkligheter. En olägenhet härav, vars verkningar redan framträtt, är att det långt in på försommaren eller högsommaren utdragna arbetet mot riksdagens slut regelbundet medför en forcering, som är till men för ärendenas sakliga behandling. Nödgas man därför, vilket synes sannolikt, räkna med att riksdagen även efter krigets slut under en lång följd av år kommer att bli ställd inför arbetsuppgifter, som icke kunna antas bli slutförda fortare än på fem och en halv å sex månader, är det alltså av vikt, att riksdagens sammanträdestid förläggas till så lämplig tid på året som möjligt.

Konstitutionsutskottet hade med hänsyn härtill — utan att dock vilja motsätta sig att jämväl andra förslag till lösningar toges under omprövning — förordat en lösning av förevarande spörsmål, som byggde vidare på det system, som utan att vara reglerat i grundlag faktiskt kommit att praktiseras under de senaste åren, alltså med en riksdag, som börjar den 10 januari och efter vårsessionens slut samlas till en andra arbetsperiod på hösten. De olägenheter, som hittills varit förknippade med denna ordning, hade enligt utskottets åsikt hottnat i otillräcklig planläggning av riksdagens arbete. Utskottet erinrade sålunda om att det först på ett mycket sent stadium under våren 1943 blev faktiskt beslutat, att riksdagen på hösten åter skulle samlas till en andra session; hade detta beslut fattats i god tid, torde arbetet under vårsessionen ha kunnat bedrivas väsentligen mera rationellt och slutföras tidigare. Med en lämplig organisation av riksdagsarbetet borde enligt utskottets mening en vårsession kunna avslutas omkring fyra månader efter riksdagens början. Då skulle givetvis alla frågor av väsentlig betydelse för statsregleringen avgöras. Vid en efterföljande andra session på hösten kunde sedan till behandling upptagas frågor, som ej medhunnits under våren, samt ärenden, som då i proposition framlades för riksdagen. Därvid kunde utom rena lagfrågor även ifrågakomma ärenden, som visserligen berörde budgeten men huvudsakligen vore av organisatorisk karaktär och icke medförde större statsutgifter under löpande budgetår.

I den förut berörda kanslipromemorian hade en annan lösning förordats, nämligen en förskjutning bakåt av tidpunkten för riksdagens början till

någon gång på hösten, dock ej senare än att ett effektivt riksdagsarbete kunde påbörjas redan före jul. Med en sådan anordning skulle riksdagen — med kortare avbrott i arbetet för jul- och påskferier — kunna antagas behöva vara samlad endast under en enda session, som kunde beräknas vara slut senast sex månader efter tidpunkten för dess början. En sådan lösning av förevarande spörsmål skulle otvivelaktigt vara till fördel för ett betydande antal riksdagsmän, framför allt för jordbrukarna. Den skulle emellertid bl. a. ha till konsekvens en omläggning av budgetåret. Detta bör nämligen börja omkring sex månader efter tidpunkten för riksdagens öppnande, om en något så när fullständig statverksproposition skall kunna föreläggas riksdagen redan vid dennas början. Framhållas må, att en omläggning av budgetåret är en rent finansteknisk åtgärd, som gjorts en gång tidigare, och som ej heller nu borde stöta på oöverstigliga svårigheter, om den skulle visa sig vara till fördel för riksdagsarbetet. Konstitutionsutskottet ansåg sig emellertid icke, i varje fall ej under rådande förhållanden, böra förorda en åtgärd »med så genomgripande konsekvenser för hela förvaltningsverksamheten». Det torde otvivelaktigt också blivit mycket svårt att genomdriva en reform sådan som den här skisserade med hänsyn till det motstånd mot densamma, som kunnat förväntas från den högre och mera inflytelserika byråkratien, vilken genom densamma skulle kommit att få sina semestervanor något rubbade.

Ett tredje förslag till lösning av sessionsfrågan, vilket närmast torde få betraktas som en kompromiss mellan nuvarande ordning och det nyss berörda kansliförslaget, lanserades från högerhåll. Riksdagen skulle börja omkring den 1 december, varvid någon omläggning av budgetåret enligt förslagsställarnas mening ej skulle bli nödvändig. Syftet med riksdagens sammanträdestid före julferierna skulle då vara att få riksdagsarbetet organiserat: utskotten skulle väljas, remissdebatten äga rum, de fristående motionerna avlämnas, utremittering av motioner beslutas m. m. Under riksdagens julferier skulle motionerna sedan kunna tryckas och vissa förberedande arbeten utföras inom utskottens kanslier. Detta skulle medföra den vinsten, att riksdagen, då den åter sammanträdde, omedelbart på ett effektivt sätt skulle kunna gripa sig an med arbetet, något som åtminstone för vissa utskotts vidkommande för närvarande icke kunde ske förrän fram i februari. Men även med en sådan anordning av riksdagstiden som den nu berörda finnes anledning befara, att antalet ur statsverkspropositionen utbrutna punkter skulle bli relativt stort, varigenom riksdagsarbetet lätt skulle kunna försenas. Det syntes konstitutionsutskottet därför knappast antagligt, att riksdagen, därest den började omkring den 1 december i stället för som nu den 10 januari, med de arbetsuppgifter, som den även framdeles torde komma att ställas inför, skulle kunna avslutas förrän tidigast långt fram i juni månad. Härigenom skulle emellertid syftet med omläggningen av sessionstiden förfelas.

Enbart genom en omläggning av sessionstiden kunna naturligtvis icke tillfredsställande arbetsförhållanden inom riksdagen vinnas. Härför kräves bl. a. också rationell planläggning av riksdagens viktigaste arbetsmaterial, de kungl. propositionerna.

En betydande del av dessa har under en följd av år framlagts på ett mycket sent stadium av riksdagen. Ett försenat avlämnande av vissa propositioner under nu pågående krig är förvisso förklarligt och försvarligt. Men tendensen i fråga är icke enbart en kristidsföreteelse. En genomgång av de propositioner, som under de senaste tio åren avlåtits efter den ordinarie propositionstidens utgång, visar, såsom konstitutionsutskottet också underströk, att dessa ingalunda alltid berört frågor, beträffande vilka ett överskridande av propositionstiden är medgivet. Det berörda förhållandet har medfört en synnerligen ojämn arbetsbelastning inom riksdagen, vilket medfört, att den till buds stående arbetstiden icke kunnat effektivt utnyttjas. Följden härav har blivit en förlängning av riksdagstiden och en olämplig föroring av arbetet mot riksdagens slut.

Den kritik, som framkallats härav, föranledde statsministern att i ett interpellationssvar vid 1943 års riksdags höstsession ställa i utsikt en förändring till det bättre i fråga om tiden för propositionernas framläggande. En sådan förklaring kunde emellertid, helt naturligt för övrigt, ur de synpunkter konstitutionsutskottet har att företräda, från utskottets sida icke betraktas som en tillfyllestgörande garanti för framtiden. Utskottet förordade därför införande av en skyldighet för regeringen att vid riksdagens början förelägga denna en plan över de propositioner, som vore att vänta under riksdagen. En sådan plan har faktiskt redan innevarande riksdag av statsministern överlämnats till talmännen efter härom interpellationsvägen gjorda framstötter av två framskjutna medlemmar av konstitutionsutskottet. Genom en sådan plan erhålles bl. a. en viss garanti för att regeringen bättre än vad hittills varit fallet planlägger propositionsarbetet. Utskottet förordade vidare — i anslutning till kanslipromemorian — skapandet av garantier för att den ordinarie propositionstiden icke annat än i verkligt trängande fall överskredes. En lösning vore, att propositioner efter propositionstidens utgång finge avlämnas först efter samråd med talmanskonferensen. En annan utväg, som också kunde kombineras med den förra, vore, att riksdagen själv finge besluta om den skulle mottaga eller utan utskottsbehandling avvisa en enligt dess mening för sent avlämnad proposition. I samband härmed ifrågasatte konstitutionsutskottet en återgång till den tidigare gällande propositionstiden på sjuttio dagar. Den nuvarande på endast sextio dagar hade nämligen, möjligen just genom sin knapphet, i många fall inbjudit till ett överskridande av densamma.

Jämfört med propositionerna ha motionerna icke samma betydelse för riksdagsarbetet och därmed ej heller för riksdagstidens längd. Konstitutionsutskottet ansåg sig därför, mot bakgrunden av statsverksamhetens alltmera växande omfattning, kunna förorda en omprövning av frågan om utsträckning av den fristående motionstiden vid riksdagens början från 12 till 15 dagar.

Såväl genom propositioner som genom motioner förelägges riksdagen för närvarande en mångfald bagatellärenden, som understundom taga oproportionerligt stor del av dess tid i anspråk till nackdel för handläggningen av andra mera betydelsefulla frågor. Beslutanderätten i vissa grupper av sådana mindre viktiga ärenden har redan delegerats till Kungl. Maj:t såsom i fråga om en del kronojordsförsäljningar och pensionsärenden. Konstitu-

tionsutskottet förordade en ytterligare sådan delegation av bagatellärenden. Otvivelaktigt skulle en dylik åtgärd vara till nytta även ur den synpunkten, att den skulle motverka den under senare år allt mera skönjbara tendensen hos riksdagsmännen i gemen att ägna allt för stor uppmärksamhet åt mindre viktiga ärenden på bekostnad av frågor, som äro av fundamental betydelse för landet i dess helhet.

Ett betydelsefullt led i rationaliseringen av riksdagens arbetsformer är en omreglering av sättet för *budgetbehandlingen* i riksdagen. Den nuvarande ordningen på detta område har vid upprepade tillfällen och i skilda sammanhang gjorts till föremål för kritik. Denna har väsentligen riktats mot att utgiftsärendena äro splittrade på flera utskott, mot att planmässiga metoder ej tillämpas för statsregleringens slutliga fastställande samt mot att riksdagens ledamöter vid frågnas slutliga behandling inom kamrarna sakna vägledning för en överblick över statsregleringsarbetets fortgång. Visserligen kunna en del omständigheter, som äro ägnade att minska dessa olägenheter, framhållas, däribland främst, att riksdagen genom statsverkspropositionen redan från början får en såväl med avseende å inkomster som utgifter fullständig finansplan, avseende att bilda och jämväl i stort sett utgörande den fasta grunden för riksdagens budgetarbete, samt att de från statsutskottet utbrutna huvudtitlarna blott utgöra en mindre del av riksstatsens totalsumma. Men detta oaktat har kritiken otvivelaktigt alltjämt fog för sig. Det åren 1932 och 1933 närmare reglerade samarbetet mellan de fyra budgetbehandlande utskotten, vilket skulle råda bot på de främsta bristerna i sättet för budgetbehandlingen inom riksdagen, har enligt vad erfarenheten utvisat icke nått önskvärd fasthet och omfattning. Sålunda synes budgetdeputationen sakna nära nog varje betydelse.

Riksdagen hemställde också redan år 1939 i skrivelse till Kungl. Maj:t om en allsidig och förutsättningslös utredning av frågan angående omläggning av riksdagens budgetarbete i syfte att häri uppnå större ändamålsenlighet, planmässighet och enhetlighet. Någon sådan utredning hade emellertid ännu ej igångsatts, då frågan om reformering av riksdagens arbetsformer år 1943 upptogs till omprövning. I ett vid föregående års riksdag avgivet interpellationssvar angav finansministern skälen härför. Enligt dennes förmenande vore det svårt att finna en tillfredsställande form för en enhetligare budgetbehandling. Han hyste även tvekan om möjligheten att under rådande förhållanden bringa spörsmålet närmare sin lösning. Konstitutionsutskottet underströk emellertid, att det icke vore möjligt att vid en omprövning av frågan om reformering av riksdagens arbetsformer längre uppskjuta igångsättandet av utredningen om en så viktig del av detta spörsmål som riksdagens budgetarbete. Med hänsyn till denna frågas komplicerade natur är det föga troligt, att den i december 1943 tillkallade sakkunnigberedningen skall kunna bemästra den så snabbt, att proposition i förevarande ämne skall kunna föreläggas årets riksdag. Detta förhållande måste på det livligaste beklagas. Ty den rådande ordningen kan i de svåra budgetlägen, som efter krigets slut äro att förvänta, medföra allvarliga olägenheter.

En omreglering av riksdagens budgetarbete kan självfallet innefatta förändringar beträffande de budgetbehandlande utskottens kompetensområden och sammansättning. Bortsett härifrån ansåg sig konstitutionsutskottet sakna anledning förorda någon ändring av gällande regler i fråga om de ständiga utskottens verksamhetsområden. Vad däremot *utskottens sammansättning* beträffar hade utskottet förordat, att vissa ändringar av bestämmelserna härom toges under övervägande.

Aven om en närmare utredning av frågan om budgetbehandlingen inom riksdagen icke skulle utmyнна i förslag om ändring av statsutskottets sammansättning, fann konstitutionsutskottet likvisst spörsmålet om en utökning av antalet ordinarie medlemmar i detta utskott från tjugufyra till trettio böra tagas under omprövning. Statsutskottet vore nämligen, och det låge i sakens natur att så måste vara fallet, riksdagens mest arbetstygda utskott. En utökning av statsutskottets medlemsantal med det antal ledamöter, som svarade mot en ny femte avdelning, och som möjliggjorde inrättandet av en sådan, syntes konstitutionsutskottet vara ägnad att underlätta statsutskottets arbete. Detta bedreves huvudsakligen på avdelningarna, medan plenarsammanträdena blott omfattade en obetydlig del av utskottets arbetstid. Den förlängning av överläggningstiden i statsutskottets plenum, som möjligen skulle kunna bliva en följd av den ifrågasatta utökningen av ledamotsantalet, borde enligt konstitutionsutskottets förmenande därför mer än väl uppvägas av den större snabbhet och effektivitet i arbetet som borde kunna vinnas genom en ökning av antalet avdelningar.

Vad övriga ständiga utskott beträffar hade konstitutionsutskottet funnit vägande skäl tala för en omprövning av frågan om utökning av sextonmannautskottens ledamotsantal — dock icke utrikesutskottets med hänsyn till dettas särställning. Andra kammarens ledamöter skulle genom en sådan åtgärd beredas tillfälle till ökad placering i utskott. Första kammarens lägre ledamotsantal borde enligt utskottets förmenande icke lägga hinder i vägen härför.

I fråga om de tillfälliga utskotten, vilkas existensberättigande ständigt varit och alltjämt är omtvistat inom riksdagen, framhöll konstitutionsutskottet, att dessa enligt utskottets mening kunde fylla en väsentlig funktion som utredningsorgan för frågor, som icke »otvetydigt» hörde till ständigt utskotts behandling, varför konstitutionsutskottet icke kunde förorda avskaffandet av dessa utskott. Det nyss inom citationstecken satta ordet tyder på att man inom konstitutionsutskottet var av den uppfattningen, att nuvarande mycket restriktiva praxis i fråga om remisser av ärenden till tillfälliga utskott ej vore lämplig. En annan ändring beträffande förevarande utskott, som kunde vara av behovet påkallad, men ej berördes av konstitutionsutskottet, rör sättet för rekryteringen av dessas medlemmar. Skola de tillfälliga utskotten kunna tillvinna sig en bättre ställning inom riksdagen, måste åtminstone några erfarna riksdagsmän väljas in i desamma och såsom presidiemedlemmar taga hand om ledningen av utskottens arbete.

Konstitutionsutskottet hade till slut i sitt förevarande memorial framhållit, att vid en utredning av frågan om revision av riksdagens arbetsformer även andra spörsmål, som direkt eller indirekt sammanhängde med

riksdagens arbetsorganisation, än de av utskottet i betänkandet berörda, borde beaktas. Hit höra enligt författarens mening bl. a. frågorna om statsråds tillträde till utskott, om kansliorganisationen i utskott och kamrar, om tiderna för kammarplenas början och slut, om avbrott i dessa icke blott för middagsrast utan även för lunchpaus samt om kvorumbestämmelser.

Sune Holm.

»197-an». Några reflexioner kring en tryckfrihetsrättslig kungörelse. I krigsårens vidlyftiga svenska tryckfrihetsdebatt har k. m.:s kungörelse den 12 april 1940 (nr 197) »angående förbud mot offentliggörande i tryck av vissa underrättelser om krigsmakten m. m.» upptagit ett blygsamt utrymme. Detta ter sig märkligt om man betänker att just ifrågasvarande kungörelse varit den enda tryckfrihetsrättsliga nybildning, som verkligen ingripit i det dagliga arbetet på det stora flertalet av tidningsredaktionerna. Renässansen för institutet konfiskation utan rättegång har fått det upplevdas intensitet blott för ett förhållandevis begränsat antal tidningar, och censurlagen har — dessbättre — icke blivit annat än ett beredskapspapper. Den nämnda förbudskungörelsen däremot har varit en påträngande verklighet, varom redaktioner — liksom f. ö. annonskontor — erhållit påminnelser från överheten. Att den likväl undgått att bli indragen i den hetare delen av tryckfrihetsdiskussionen har självfallet sin förklaring däri att den icke ansetts göra våld på tryckfrihetens princip. Ledareskribenterna ha icke behövt ägna den mer än förströdd uppmärksamhet, i synnerhet som de i sitt eget skriftställarskap endast mera sällan kommit att brottas med dess besvärligheter. Desto livligare ha i stället nyhetstjänstens män kommit i beröring med den. För dem utgör kännedom om »197-an» — den efter kungörelsens nummer i Svensk författningssamling allmänt vedertagna benämningen — praktisk tryckfrihetskunskap. Den erbjuder tolknings- och tillämpningsspörsmål som ha betydelse för journalisten och även äga intresse för juristen och militären.

Kungörelsen omfattar två paragrafer. Den första bestämmer publiceringsförbudets allmänna räckvidd eller, med andra ord, vilka underrättelser som äro av beskaffenhet att falla under förbudet. Den andra paragrafen anger vissa förhållanden som verka undantag från förbudet, d. v. s. medföra att detta i visst fall icke gäller. Enligt 1 § är det förbudet att genom beskrivning, avbildning eller på annat sätt i tryck offentliggöra underrättelser om: de militära stridskrafternas styrka, beteckning, organisation, gruppering, förläggning och förflyttning, deras beväpning och utrustning, haverier som inträffa vid stridskrafterna, olyckshändelser vid militära företag samt vad eljest är av betydelse för bedömande av krigsmaktens stridsduglighet; militära kommanderingar samt inkallelse, hemförlovning och permittering av militär personal; befästningsanläggningar, mineringar, fältarbeten, militära förstöringsarbeten och andra militära arbeten; flygplatser, för militärt ändamål inrättade samfärdselanstalter samt åtgärder som för försvarsändamål vidtagas beträffande samfärdseln i övrigt; anläggningar som äro avsedda för eller tagas i anspråk för försvarsväsendet eller krigsindustrin;

ävensom anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för försvarsväsendets eller krigsindustriens behov. I 2 § sägs, att utan hinder av vad i 1 § stadgas må underrättelse, som där avses, i tryck kungöras, om den av behörig myndighet offentliggjorts eller utlämnats för offentliggörande eller om tillstånd till kungörandet meddelats av statens informationsstyrelse.

197-an tillkom i de oroliga dagar då den tyska krigsmakten ryckte in i Danmark och Norge. Kungörelsen utfärdades som nämnts den 12 april 1940 och trädde i kraft två dagar senare. Det torde i betraktande av omständigheterna kunna antagas, att den icke kunnat utarbetas med iakttagande av vanlig betänksam kanslitakt och på grundval av vanliga noggranna förarbeten. Den saknar emellertid icke föregångare. Vid utbrottet av det första världskriget utfärdades den 4 augusti 1914 en k. m:ts nådiga kungörelse angående förbud mot offentliggörande av vissa förhållanden rörande krigsmakten. Genom kungörelsen förordnades, att sådana meddelanden eller underrättelser från militära eller civila myndigheter eller enskilda personer eller i den utländska pressen, vilka berörde arméns eller marinens styrka, tillstånd, ställning eller operationer, eller förhandlingar eller överenskommelser med leverantörer av krigsförnödenheter och dylikt, tills vidare icke finge i tryck offentliggöras, där ej chefen för generalstaben efter verkställd granskning därtill lämnat tillstånd.

Här skall icke utföras någon uttömmande jämförelse mellan kungörelserna av år 1914 och år 1940. Endast ett par iakttagelser må framhållas. En endast formell olikhet är att 1914 års kungörelse bestämde det publiceringsförbudna området även med hänsyn till underrättelsernas ursprung. Den var därvid påfallande sträng. Underrättelser, som offentliggjorts i utländsk press och alltså redan blivit kända utanför Sverige, fingo icke utan tillstånd publiceras här.¹ Vidare erfordrades enligt 1914 års kungörelse tillstånd för publicering av meddelanden och underrättelser av ifrågavarande art även om de härrörde från civila myndigheter eller andra militära myndigheter än generalstabschefen. På denna punkt intager 1940 års kungörelse en betydligt smidigare hållning: underrättelser som av behörig myndighet offentliggjorts eller utlämnats för offentliggörande få utan vidare publiceras. Slutligen föreligger den betydelsefulla skillnaden, att den tillståndsgivande befogenheten enligt 1914 års kungörelse tillkom militär myndighet (generalstaben), medan den enligt 1940 års kungörelse tillagts civil myndighet (informationsstyrelsen). Den nuvarande anordningen med en civil myndighet såsom tillståndsgivande i fråga om publicering av militära underrättelser torde ha tillkommit av flera skäl och med den militära ledningens fulla vetskap och gillande. Den innebär att militära synpunkter och intressen icke ensamma bli avgörande vid prövningen av ansökningar om dispens från publiceringsförbudet. Också journalistiska och juridiska m. fl. bedömningsgrunder bli beaktade. Självfallet tjänstgöra militärt sakkunniga i informationsstyrelsen, men dessa försvarsassistenter ha endast rådgivande

¹ Utan att innehålla något uttryckligt stadgande i detta avseende är 197-an lika sträng. Det lär därför t. ex. ha varit möjligt att åberopa 197-an som hinder för publicitet i svensk press om de i Italien inköpta jagarnas färd till Sverige 1940, trots att meddelanden därom efterhand offentliggjordes utomlands.

uppgifter. Beslutanderätten utövas av civila tjänstemän. Härigenom torde vinnas en friare och allsidigare prövning av publiceringsärendena, vilket borde vara ägnat att skänka verksamheten större förståelse och förtroende hos tidningarna än om den hade helt överlämnats till militära instanser. I den mån friktioner likväl uppkomma vid förbudets tillämpning, faller för myndigheternas vidkommande ansvaret därför på civilt organ, medan försvarsmaktens förhållande till de opinionsbildande krafterna icke utsättes för någon belastning.

Både 1914 och 1940 års kungörelser ha utfärdats med stöd av § 3 mom. 10 tryckfrihetsförordningen. Detta lagrum skall här icke underkastas granskning. Framhållas må blott, att det erhållit ändrad lydelse både 1915 och 1941 och att den senaste ändringen öppnat möjlighet att utvidga 197-an att omfatta även underrättelser om rent civila förhållanden, förutsatt att underrättelsernas spridande är ägnat att skada rikets säkerhet. På grund av denna omarbetning av tryckfrihetsförordningen lära t. ex. vissa underrättelser om handelssjöfarten och folkförsörjningen i övrigt kunna läggas under publiceringsförbud. Att en sådan utsträckning av 197-ans giltighetsområde icke ägt rum torde till en del bero på det i stort sett tillfredsställande utfallet av informationsmyndigheternas och tidningarnas samverkan i syfte att uppnå en frivillig begränsning av publiciteten rörande vissa ämnen.

Det har redan antytts, att vid tillämpningen av 197-an flera intressanta spörsmål uppkommit. Alla kunna icke ägnas uppmärksamhet här, men några ganska godtyckligt valda exempel må anföras. De avse i någon mån publiceringsförbudets principiella omfattning enligt 1 § men till större delen de förhållanden som enligt 2 § verka undantag från förbudet.

Kungörelsens rubrik talar om »vissa underrättelser om krigsmakten m. m.». De båda sista bokstäverna förtjäna att uppmärksammas. De angiva att publiceringsförbudet gäller även vissa uppgifter som icke avse krigsmakten. Vilka äro dessa uppgifter? I första hand höra hit underrättelser om andra flygplatser än krigsmaktens — kungörelsen säger utan inskränkning »flygplatser». Vidare torde man till denna kategori böra hänföra de publiceringsförbudna underrättelserna om vissa åtgärder som för försvarsändamål vidtagas beträffande samfärdseln samt om krigsindustrien. Beträffande dessa grupper av underrättelser har ställts den frågan, huruvida deras upptagande i kungörelsen verkligen ägt stöd i 3:10 tryckfrihetsförordningen enligt den lydelse detta lagrum hade när 197-an utfärdades. Ett uttalande i en promemoria, avlåten av vissa sakkunniga inom justitiedepartementet ett par månader före 197-ans tillkomst, synes åtminstone beträffande krigsindustrien giva fog för tveksamheten. De sakkunniga förklarade (statens offentliga utredningar 1940:5 sid. 18), att de dåvarande — och vid 197-ans utfärdande alltjämt gällande — reglerna i 3:10 tryckfrihetsförordningen vore avfattade utan tillräcklig hänsyn till det nutida krigets totala beskaffenhet och därför borde utvidgas på det sättet att skydd bereddes även för andra anordningar och objekt av betydelse för försvaret än de omedelbart militära, »såsom rörande krigsindustrien». Detta uttalande lär få uppfattas så, att de sakkunniga icke höllo det för möjligt att inbegripa underrättelser om krigsindustrien under ett enligt 3:10 utfärdat publicerings-

förbud. De sakkunnigas tolkning av detta grundlagsbud förefaller rimlig. Införande av publiceringsförbud var av tryckfrihetsförordningen medgivet beträffande »underrättelser om krigsmaktens styrka, ställning och rörelser eller om andra åtgärder eller anstalter för försvaret». Det får visserligen anses ganska naturligt att, såsom gjorts genom avfattningen av 197-an, till »andra åtgärder eller anstalter för försvaret» hänföra åtgärder som för försvarsändamål vidtagas beträffande samfärdseln, men det är kanske icke lika självfallet att under samma kategori inbegripa anläggningar som äro avsedda för eller tagas i anspråk för krigsindustrien ävensom anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för krigsindustriens behov. Knappast lära heller civila flygplatser i och för sig kunna räknas som »anstalter för försvaret», även om de i tider av krig eller krigsfara komma att tjäna som sådana. Uppenbart är emellertid, att underrättelser av ifrågavarande art kunna omfattas av publiceringsförbud enligt den 1941 ändrade lydelsen av 3:10 tryckfrihetsförordningen. Likaledes torde det få anses klart, att informationsstyrelsen vid tillämpningen av 197-an icke ägt ingå i prövning av frågan, huruvida 197-ans innehåll helt täcktes av det grundlagsstadgande, med stöd varav k. m:t utfärdat kungörelsen.

En annan sak är att tveksamhet i det berörda hänseendet föranlett till en viss mjukhet i tillämpningen av dessa punkter i 197-an. Särskilt beträffande underrättelser om krigsindustrien ha andra omständigheter verkat i samma riktning. Det är sålunda icke alldeles klart, vilka anläggningar som böra anses »avsedda för» eller »tagas i anspråk för» krigsindustrien. Dessa uttryck i 197-an måste betecknas som alltför obestämda. Man kan icke heller utan vidare begära av en tidningsutgivare, att han skall veta att viss anläggning är tagen i anspråk för krigsindustrien, än mindre att den är avsedd för denna — sådant bör ju om möjligt vara hemlighållet. Informationsstyrelsen har därför t. ex. icke alltid ansett sig kunna upprätthålla kungörelsens krav på att tillstånd skall sökas för publicering av bild av anläggning som, måhända jämsides med produktion för civila behov, bedriver krigsindustriell tillverkning. Om det emellertid av bilden framgätt, att så varit fallet, har publiceringstillstånd ansetts erforderligt. Styrelsen har även ofta sökt förebygga att flygfotografier eller andra översiktbilder av krigsindustrier publicerats, oavsett om företagets karaktär av krigsindustri varit allmänt känd eller icke.

Vad beträffar 197-ans uppräknade »om krigsmakten», kan man utan vidare säga att den motsvarar ganska högt ställda anspråk på utförlighet. Det är emellertid anmärkningsvärt — och måhända en brist — att underrättelser om krigsmaktens stridshandlingar icke medtagits, fastän 1914 års kungörelse innehöll förbud mot publicering av uppgifter om »operationer». Utelämnandet i 197-an av ett liknande stadgande har väl sin förklaring. Kanske har det icke ansetts möjligt att avvata meddelanden om stridshandlingar så, att de icke innehålla någon underrättelse, som faller under 197-ans förbud, t. ex. om stridskrafternas gruppering eller förläggning. Så som 197-an skrivits är det emellertid icke förbjudet exempelvis att publicera en tidningsnotis av innehåll att luftvärnet besköt ett främmande flygplan över Linköping — det är nämligen behörigen offentliggjort, i den ordning 2 § förutsätter, att luftvärnsförband är förlagt till Lin-

köping. Underlåtenheten att i 197-an upptaga underrättelser om stridshandlingar kan måhända också förklaras därav, att kungörelsen innehåller ett mycket vidsträckt reservstadgande som förbjuder offentliggörande av underrättelser om »vad eljest är av betydelse för bedömande av krigsmaktens stridsduglighet». I många fall torde detta, särskilt under krig, kunna tillämpas på underrättelser om stridshandlingar. Likaledes torde det t. ex. kunna anses tillämpligt på underrättelser om epidemier inom truppförbanden. Dess betydelse som kritikåterhållande påbud skall närmare beröras nedan.

Övriga punkter i 1 § skola icke bli föremål för någon utläggning i denna översiktliga granskning. Till förebyggande av missförstånd bör däremot fastslås, att det genom 1 § meddelade förbudet icke avser varje slags offentliggörande, utan endast offentliggörande »i tryck», varvid bör uppmärksammas att reproduktioner i bild torde vara hit hänförliga endast för så vitt tryckt text är vidfogad. Begränsningen till offentliggörande i tryck framgår redan därav att förbudet grundar sig på tryckfrihetsförordningen, vars § 3 mom. 10 andra stycket uttryckligen åberopas i inledningsorden i 197-ans 1 §. Förbudets begränsning i detta avseende måste emellertid framhåvas därför att det från vissa håll förekommit en benägenhet att läsa 1 § som om den innehölle förbud mot offentliggörande av ifrågavarande underrättelser dels genom »beskrivning» eller »avbildning», vare sig i tryck eller annorledes, dels ock »på annat sätt i tryck». Denna felaktiga läsart kan endast i ringa mån ursäktas av stadgandets redaktionella utformning. Missförstånd borde icke behöva föranledas av formuleringen: »det är förbjudet ... att genom beskrivning, avbildning eller på annat sätt i tryck offentliggöra underrättelser om» etc. Självfallet hade det varit ett lätt grepp att flytta fram orden »i tryck» och alltså använda avfattningen: »det är förbjudet ... att i tryck genom beskrivning, avbildning eller på annat sätt offentliggöra underrättelser om» etc. Men det bör ändå vara alldeles klart, att 197-an ej är tillämplig exempelvis å ett vanligt fotografi av en befästningsanläggning, såframt det ej offentliggöres i tryckt skrift. Ett sådant fotografi kan alltså utan hinder av 197-an offentligligen förevisas och försäljas. Däremot faller det enligt k. m:ts kungörelse den 31 augusti 1940 (nr 802) under förbud mot saluhållning, försäljning, utdelning och utförelse, och vad beträffar offentlig förevisning av sådant fotografi, kan den under vissa omständigheter föranleda ansvar enligt 8 kap. strafflagen.

Det har redan påpekats, att 197-an av år 1940 tack vare föreskrifterna i 2 § bestämt det publiceringsförbudna området betydligt smidigare än som skedde i dess motsvarighet av år 1914. I själva verket innebär 2 §, särskilt så som den tolkats och tillämpats av informationsstyrelsen, en mycket betydande inskränkning av det i 1 § uppställda publiceringsförbudet.

Undantag från förbudet inträder enligt 2 § under förutsättning antingen att informationsstyrelsen lämnat tillstånd till publieringen eller att den ifrågavarande underrättelsen »av behörig myndighet offentliggjorts eller utlämnats för offentliggörande». Angående informationsstyrelsens tillståndsgivning är här icke mycket att säga. Däremot förtjänar alternativet »behörigt offentliggörande» — om denna sammandragna omskrivning tillåtes — en ganska fyllig kommentar, liksom förhållandet mellan tillstånds-

givning och behörigt offentliggörande förtjänar att något belysas, bl. a. mot bakgrunden av en i riksdagen framställd och besvarad interpellation.

Vad som här sammanfattningsvis kallats »behörigt offentliggörande» av underrättelser kan såsom kungörelsen anger äga rum på två sätt, genom offentliggörande eller genom utlämnande för offentliggörande. Skillnaden mellan dessa bägge former är ganska svårbestämbar men bör icke föranleda alltför besvärande tankemödor, eftersom den har ganska begränsad praktisk betydelse. Ett offentliggörande är givetvis förhållandevis om en myndighet genom affisch tillkännagiver order om inkallelse. Likaså lär ett offentliggörande få anses föreligga om myndigheten utfärdar en kommuniké till pressen eller genom radion. Kanske bör det däremot betecknas som ett utlämnande för offentliggörande hellre än som ett offentliggörande, om myndighet besvarar en förfrågan på sådant sätt att det framgår att myndigheten lämnar svaret i och för publicering. Såsom utlämnande för offentliggörande bör vidare anses tillhandahållandet av allmän handling. Dessa exempel må räcka. Det försök som därmed gjorts att bestämma innebörden i de båda ifrågavarande uttrycken i 2 § måste sägas vara i hög grad osäkert. Det grundar sig kanske alltför mycket på ett allmänt syn- eller hörselintryck vid läsningen av kungörelsens text: »offentliggjorts» leder tanken på ett mera omedelbart, spontant förfarande från myndighetens sida, medan »utlämnats för offentliggörande» länkar tanken på ett mera medelbart förfarande efter framställd begäran. Ett visst stöd för den anförda tolkningen kan dock anses föreligga i uttryckssätten i § 2 tryckfrihetsförordningen, där det talas om »utlämnande» av allmän handling och föreskrives att handling som må till envar utlämnas jämväl må i tryck utgivnas. Det förefaller av skäl som nedan skola närmare beröras ej osannolikt, att 197-ans författare påverkats av ordalagen i § 2 tryckfrihetsförordningen, när han skrev 2 § i 197-an.

I detta sammanhang må slutligen någon uppmärksamhet ägnas åt den granskning, som deltagare i s. k. pressbesök vid vissa militära evenemang bruka få låta sina manuskript eller korrektur undergå. Ett pressbesök anordnas exempelvis för att visa nya vapen. En del av de iakttagelser som därvid kunna göras äro emellertid kanske av den art, att de icke böra erhålla publicitet. För att förebygga sådan, avfordrar den inbjudande myndigheten samtliga tidningar som mottaga inbjudan en förbindelse att låta myndigheten förhandsgranska manuskript eller korrektur till de artiklar, som bli besökets frukt, att företaga de ändringar myndigheten begär och att publicera blott vad myndigheten medger. Skenbart föreligger här en tillståndsgivning eller censur. I själva verket måste det dock anses vara fråga om ett slags begränsat eller villkorligt utlämnande för offentliggörande.

Erfarenheten ger anledning understryka, att befogenheten att offentliggöra respektive för offentliggörande utlämna underrättelser av beskaffenhet att falla under publiceringsförbudet tillkommer myndighet. Den tillkommer alltså icke enskild befattningshavare utom tjänsten. En artikel, författad av en officer för en militär facktidsskrift, är underkastad alldeles samma bestämmelser som en artikel av civil författare i en dagstidning. Innehåller den underrättelser som icke behörigen offentliggjorts, erfordras informa-

tionsstyrelsens tillstånd för publiceringen. Endast om officeren handlat i tjänsten och i denna ägt behörighet att offentliggöra de ifrågakvarande underrättelserna, bortfaller kravet på dispens.

Med det senast sagda har berörts frågan vilka myndigheter som äro behöriga att offentliggöra sådana underrättelser som avses i 197-an. Flera framställningar ha från pressens sida gjorts för att få en tillförlitlig förteckning över sådana myndigheter, men varken informationsstyrelsen eller någon annan instans har kunnat tillmötesgå önskemålet. Frågan låter sig helt enkelt icke med säkerhet besvaras. En viss vägledning kan dock lämnas. Det är sålunda uppenbart, att k. m:t äger offentliggöra underrättelser som här avses. Detsamma torde få anses vara fallet beträffande riksdagen och dess utskott; en underrättelse som ingår i riksdagstrycket kan alltså utan vidare återgivas. På grund av gällande instruktion lär även informationsstyrelsen äga behörighet i förevarande hänseende; styrelsen har alltså även andra uppgifter med avseende på 197-an än den som uttryckligen angives i kungörelsen, den tillståndsgivande. Ehuru icke utan tvekan har behörighet ansetts i viss mån tillkomma exempelvis sådan civil instans som polismyndighet. Om pressen tillhandahållits en polisrapport innefattande underrättelser av beskaffenhet att falla under 197-an, har informationsstyrelsen icke ansett sig böra påtala publicering av underrättelserna; åtminstone praktiska skäl torde kunna åberopas för denna ståndpunkt. Behörighet att enligt 2 § offentliggöra underrättelser tillkommer givetvis också militära myndigheter. Men det är icke av k. m:t bekantgjort, vilka militära myndigheter som äga dylik behörighet eller hur långt varje sådan myndighets behörighet sträcker sig. Frågan har varit föremål för reglerande åtgärder från högkvarterets sida, men därvid utfärdade föreskrifter torde endast innebära en kompetensreglering mellan militära myndigheter inbördes. De lära vidare icke kunna anses helt klagörande för de militära förvaltningsmyndigheternas vidkommande och innefatta självfallet icke bestämmelser om civila myndigheters behörighet. För publicisten har emellertid den kompetensreglering som i tjänsteväg förekommit icke avgörande betydelse. Den är rättsligt bindande för vissa myndigheter, men icke för tidningsutgivare eller författare. Kan t. ex. tidningsutgivaren göra sannolikt att han varit i god tro beträffande behörigheten hos myndighet, som till honom för offentliggörande utlämnat underrättelse vilken tidningen på grund därav publicerat, lär han icke kunna ådömas ansvar för publiceringen.

En följd av de nu behandlade reglerna om »behörigt offentliggörande» har givetvis blivit, att tillstånd till publicering erfordras endast i ett begränsat antal fall. En tidning som har belägg på att en underrättelse behörigen offentliggjorts, behöver icke söka publiceringstillstånd för att få återgiva den. Å andra sidan bör det betonas, att informationsstyrelsens tillståndsgivande befogenhet är exklusiv. Den tillkommer ingen annan myndighet under k. m:t. Icke ens överbefälhavaren över rikets försvarskrafter äger meddela dispens från det militära publiceringsförbud som införts genom 197-an. I överensstämmelse härmed ha de militära pressinstanserna såvitt veterligt hänskjutit ärenden angående publiceringstillstånd till informationsstyrelsen, åtminstone under de senaste åren då kunskapen om 197-ans innebörd hunnit någorlunda tränga igenom. Det må

emellertid utan omsvep erkännas, att det icke alltid låter sig utan vidare avgöras, huruvida en hänvändelse från en tidning avser ansökan om dispens. I praktiken förekommer det ofta, att en upplysning om militära förhållanden begäres hos militär myndighet utan att det uttryckligen angives att sökanden önskar publicera svaret. I dylika fall torde det vara befogat anse att ett svar, lämnat utan förbehåll beträffande publicerings-spörsmålet, är att betrakta såsom utlämnat för offentliggörande, till följd varav dispens ej erfordras — förutsatt givetvis att myndigheten ägt behörighet. En viss varsamhet med att fingera »utlämnande för offentliggörande» är dock påkallad, eftersom i annat fall möjligheterna att tillämpa enhandanda bedömningsgrunder i frågor om publicering av militära underrättelser äventyras. De äro ändå ganska begränsade. 197-ans stora förtjänst, smidigheten till följd av reglerna om behörigt offentliggörande, har nämligen måst köpas till priset av en olägenhet: det finns icke någon myndighet som äger makt att genomföra enhetliga föreskrifter om vad som får publiceras. Arméförvaltningen t. ex. äger offentliggöra en underrättelse, till vars publicering informationsstyrelsen vägrat tillstånd. Omvänt kan informationsstyrelsen meddela publiceringstillstånd i fråga om underrättelse, som annan myndighet avböjt att utlämna för offentliggörande. Publiceringsförbudet gäller icke, om ettdera tillstånd och behörigt offentliggörande föreligger, men rätt att företaga sagda åtgärder tillkommer olika instanser, oberoende av varandra.

Dessa förhållanden vidrördes i den ovan omtalade riksdagsinterpellationen, ehuru interpellanten synes ha varit missledd angående kungörelsens innebörd och omständigheterna i det ifrågavarande ärendet. Interpellationen framställdes i andra kammaren den 31 mars i år och riktades till statsministern. Den avsåg egentligen tillämpningen av sekretesslagen av 1937, d. v. s. lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, men ett av de fall av »hemligstämpling» som interpellanten anförde hör hemma under 197-an.

Interpellanten yttrade: »Att hemligstämpeln är i flitigt bruk, när det gäller militära handlingar, bör icke vara ägnat att förvåna, men huru irrationell tillämpningen kan vara framgår av följande exempel. Post- och Inrikes Tidningar innehöll en gång en entreprenadannons med vissa uppgifter om av riksdagen beslutade byggen för en ny flygflottilj. Inom tidningarnas telegrambyrå skrevs med ledning av annonsens uppgifter en notis, vilken i enlighet med förordningen den 12 april 1940 underställdes informationsstyrelsen. Med stöd av någon militär myndighet utfärdade informationsstyrelsen publiceringsförbud. Någon åtgärd mot Post- och Inrikes Tidningar företogs emellertid icke och hade säkerligen i och för sig icke varit motiverad, då entreprenadannonsen gällde tre hangarbyggnader i fredsförläggning för tre av riksdagen beslutade flygdivisioner.» Det må här tillfogas, att annonsen var undertecknad av kungl. flygförvaltningen.

Med hänsyn till innehållet i 197-an måste det återgivna avsnittet i interpellationen framkalla en viss undran. Följande kommentar synes påkallad. Informationsstyrelsen äger över huvud icke utfärda publiceringsförbud. Beträffande vissa underrättelser om krigsmakten m. m., varom i det anförda exemplet var fråga, gäller däremot principiellt publicerings-

förbud på grund av den av k. m:t utfärdade 197-an. Från detta publiceringsförbud må informationsstyrelsen meddela dispens. Sådan erfordras emellertid icke, om de ifrågavarande underrättelserna »av behörig myndighet offentliggjorts eller utlämnats för offentliggörande» — och i det anförda fallet hade ju kungl. flygförvaltningen offentliggjort dem genom annons i Post- och Inrikes Tidningar! Tidningarnas telegrambyrås hänvändelse till informationsstyrelsen var alltså fullständigt onödig, förutsatt självfallet att telegrambyrån, såsom i interpellationen uppgivits, ägde kännedom om annonsen — märkligt nog tycks telegrambyrån ha upplyst informationsstyrelsen därom först sedan styrelsen avslagit dispensansökan. Att telegrambyrån samtidigt som den lämnade denna upplysning begärde att beslutet om dispensvägran skulle upphävas var som av det sagda framgått överflödigt. Alldeles oavsett om informationsstyrelsen för sin del ville lämna tillstånd eller icke, kunde publicering äga rum, eftersom underrättelserna av behörig myndighet utlämnats för offentliggörande. Av samma skäl kunde någon åtgärd mot Post- och Inrikes Tidningar alls ej ifrågakomma. Tidningen hade ju icke åsidosatt något publiceringsförbud. En sak för sig är sedan att informationsstyrelsen och flygförvaltningen på olika sätt bedömt lämpligheten av att de ifrågavarande underrättelserna publicerades. I detta fallet var informationsstyrelsen mera restriktiv än den militära myndigheten, vilket otvivelaktigt utgör en anmärkningsvärd avvikelse från det vanliga förhållandet.

På sina håll har man velat ifrågasätta riktigheten av den anförda tolkning av 2 § enligt vilken publiceringstillstånd ej erfordras i fråga om underrättelse ingående i allmän handling som av behörig myndighet utlämnats. Man har därvid understrukt, att 2 § icke talar om ett utlämnande vilket som helst, utan om utlämnande »för offentliggörande». Denna invändning förefaller dock icke hållbar. Av mindre vikt är därvid, att inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga vilka avgåvo sitt betänkande den 10 april 1940 — två dagar före 197-ans tillkomst — framhöllo önskvärdheten av att, vid en omarbetning av den i 3:10 tryckfrihetsförordningen ingående föreskriften om publiceringsförbud, lagstiftningen om allmänna handlingars offentlighet finge tjäna till förebild. Ett mera avgörande skäl för riktigheten av den här hävdade tolkningen är följande. Enligt § 2 tryckfrihetsförordningen är det envar svensk medborgare tilllåtet att i tryck utgiva allmänna handlingar, med undantag likväl beträffande sådana handlingar vilka ej må till envar utlämnas. Denna medborgarrätt lär näppeligen — ens efter införandet av den märkliga regeln i 2:11 tryckfrihetsförordningen — kunna upphävas genom en av k. m:t med stöd av 3:10 tryckfrihetsförordningen utfärdad kungörelse. Stadgandet i 3:10 bör icke anses giva k. m:t rätt att suspendera andra bestämmelser i tryckfrihetsförordningen, men väl att inom vissa gränser komplettera dem. I insikt härom synes 197-ans författare, som ovan antytts, ha valt att formulera kungörelsens 2 § i nära anslutning till avfattningen av § 2 i tryckfrihetsförordningen: på bägge ställena användes samma ord, »utlämna». När 197-an tillägger orden »för offentliggörande», bör däri icke nödvändigtvis inläsas en förutsättning att myndigheten utlämnar underrättelsen i avsikt att få den offentliggjord. En så starkt final betydelse behöver icke tilläggas

detta »för». Författaren av 197-an kan fastmer antagas ha avsett att fästa uppmärksamheten på det i § 2 tryckfrihetsförordningen grundade förhållandet, att utlämnad handling må offentliggöras.

Har 197-ans publiceringsförbud då alls ingen betydelse beträffande underrättelser, som finnas nedlagda i allmän handling? Jo, i viss mån. Underrättelser, som ingå i »öppen» sådan handling, omfattas visserligen till följd av 197-ans 2 § icke av förbudet. Men beträffande underrättelser, som nedlagts i »hemlig» handling, blir 197-an tillämplig åtminstone i sådana fall då underrättelsens hemliga karaktär icke varit utgivaren vederlig och ett offentliggörande därför icke blir brottsligt omedelbart på grund av 3: 10 tryckfrihetsförordningen. 197-ans kompletterande funktion, vilken ovan vidrörts, avser emellertid framför allt sådana fall, då underrättelse icke materialiserats i allmän handling utan härrör från omedelbar iakttagelse. Kungörelsen lägger, med andra ord, hinder i vägen för publicering av bl. a. underrättelser om tilldragelser och förhållanden som envar kunnat se.

Av informationsstyrelsens befogenheter med avseende på 197-an ha tidigare nämnts två: styrelsen är ensam dispensgivande myndighet, och den äger jämte andra myndigheter offentliggöra och för offentliggörande utlämna underrättelser av det slag kungörelsen avser. Jämte dessa befogenheter torde styrelsen äga två andra: att meddela råd angående tolkningen av kungörelsen och att ingripa vid åsidosättande av densamma. Om den förra verksamheten må här endast sägas, att styrelsens råd självfallet icke ha bindande verkan; endast genom domstols lagkraftvunna utslag i mål angående brott mot publiceringsförbudet kan ådagaläggas, huruvida i visst fall förbudet ägt tillämpning. Vad åter beträffar informationsstyrelsens befogenhet att ingripa i fall då förbudet synes ha överträtts bör påpekas att den icke innefattar skyldighet att till eventuellt åtal anmäla varje sådant fall. Enligt instruktionen åligger det visserligen styrelsen att till justitieministern anmäla missbruk av tryckfriheten, men väl att märka endast sådana missbruk »som skada landets intressen». Så kvalificerade torde endast en ringa del av överträdelserna av 197-an ha varit. Styrelsen har därför, när den alls funnit åtgärd påkallad, som regel blott företagit en hänvändelse under hand eller genom skrivelse till vederbörande utgivare. I mindre än ett tjugotal fall torde anmälan ha gjorts till justitieministern. En av dessa anmälningar föranledde åtal, och juryn frikände den tilltalade.

Många eller svåra slitningar mellan press och myndigheter har 197-an knappast vållat. Informationsstyrelsen har visserligen ofta blivit föremål för en hårdhänt tidningskritik, men denna har i det stora flertalet fall icke riktat sig mot styrelsens tillämpning av 197-an utan drabbat andra sidor av dess verksamhet. Den som under några år varit i tillfälle att inifrån följa styrelsens befattning med 197-an torde också kunna vitsorda att på det området samarbetet med tidningarna och — icke mindre — med tidningarnas telegrafbyrå löpt lika lätt och gott som samarbetet med de myndigheter, mest militära, vilka bort eller velat ha ett ord med i laget. Sannolikt var det välbetänkt att tillämpningen av det militära publiceringsförbudet ålades civil myndighet, även om icke heller denna anordning helt befriat pressen från besvärigheter. Självfallet har informationsstyrelsens uppgift

i detta avseende liksom i andra först och främst varit att bevaka statens intressen. Men den har samtidigt velat undvika att intaga en ogin nejsägar-attityd gentemot pressen. Denna strävan har haft övertygade målsmän inom den avdelning, som närmast handlagt ärendena rörande 197-an: åtminstone under de senaste två åren har där icke tjänstgjort någon befattningshavare — här bortses från de tidigare omnämnda försvarsassistenterna — som icke tidigare själv verkat som journalist, antingen som redaktionssekreterare, nattredaktör, telegrambyråman, ledareskribent eller reporter. Det säkraste skyddet mot en kautschukartad tillämpning av 197-an har dock — det må här sägas — varit den högt kvalificerade juridiska sakkunskapen i informationsstyrelsens spets. Där har tryckfrihetsrätten betraktats icke såsom ett föraktligt påfund i tidningsfolkets intresse, utan såsom en del av svensk rättsordning, lika oantastlig som andra områden av denna. Därifrån har stöd alltid kunnat påräknas mot försök att åberopa 197-an för att dölja saker och ting av andra skäl än dem som ligga till grund för kungörelsen.

I detta sammanhang må uppmärksammas spörsmålet i vad mån 197-an förbjuder kritik av militära förhållanden. Av särskilt intresse härvidlag är det reservstadgande som förbjuder publicering av underrättelser angående »vad eljest är av betydelse för bedömande av krigsmaktens stridsduglighet». Eftersom kritik innebär ett röjande av verkliga eller förmenta svagheter, ligger det nära till hands att vilja inordna den under den citerade förbudsregeln. Informationsstyrelsen har dock för sin del bestämt avböjt att pressa förbudet så hårt, att det generellt omfattar publicitet om felgrepp, brister och svagheter hos försvaret och dess personal. Syftet med 197-an måste rimligen vara att förhindra att underrättelser röjas till skada för försvaret, men kritik kan icke utan vidare anses ägnad att skada. Tvärtom. Kritik är ett nödvändigt gott. Självfallet får den dock icke utformas så att den röjer sakförhållanden av vikt vilka uttryckligen inbegripits under publiceringsförbudet. Det kan exempelvis icke anses tillåtet att i en artikel, som kritiserar anordningarna vid persedelinlämning inom visst arméförband, röja att förbandet avlösts eller att avlösningar pågå inom viss landsända. Lika litet lär det kunna anses förenligt med 197-an att i samband med kritik mot militära order, t. ex. om behandlingen av främmande flygplan, avslöja beteckningen på mobiliserat förband eller stridskrafterns gruppering vid rikets gräns. Över huvud taget kunna icke alltid de iakttagelser, på vilka kritiken bygger, mera ingående redovisas offentligt.

Har informationsstyrelsen uppriktigt eftersträvat — om än icke alltid lyckats — att giva 197-an en frisinnad, smidig och vettig tillämpning, så ha tidningar och nyhetsbyråer å sin sida visat stor förståelse för de hänsyn till rikets försvar vilka ligga bakom kungörelsen. Det är såvitt kunnat bedömas en allmän uppfattning hos vårt lands publicister, att pressen under tider som dessa måste i stor utsträckning avstå från att beröra militära förhållanden. Denna uppfattning utesluter icke ett energiskt hävdande av nyhetsförmedlingens intressen när dessa icke anses komma i motsättning till rikets och försvarets bästa. Det bör icke heller döljas, att en hel del gnissel lär ha förekommit innan somliga tidningsmän upp-

hörde att betrakta 197-ans konsekvenser som abderitiska. Är det icke, frågade man, meningslöst och löjligt att förhindra tidningarna att skriva om en händelse, som kanske ett par hundra personer varit åsna vittnen till, exempelvis ett örlogsfartygs ankomst till viss hamn? Eller: vad kan det egentligen tillfoga försvaret för skada, om en tidning offentliggör att var åttonde arbetare vid ett företag i utgivningsorten är inkallad i militärtjänst eller att fyra man i fotbollslaget inkallats och måst ersättas av reserver?

Frågor av det slaget tarvade på sin tid otvivelaktigt ett förklarande svar. Det måste då medgivas, att 197-an icke förmår upprätta en spärr mot varje slags spridning av underrättelser om krigsmakten m. m. Dess syfte är mera begränsat, nämligen att genom publicitetsspärr göra det svårare och mera riskfyllt för främmande kuskapare att insamla upplysningar. Det är ju skäligen olämpligt att servera agenten material genom tidningar han läser. Visserligen sprides kanske underrättelsen, trots tystnad i tidningarna, genom berättelser av åskådarna av tilldragelsen, men den sortens kunskapsförmedling är i regel långsammare och otillförlitligare än pressens. Iakttaga tidningarna tystnad om militära ting, kan därför den energiske kuskaparen finna sig tvingad att själv anställa efterforskningar — och löpa de större risker för upptäckt som därigenom uppstå. Ej heller kan det vara förtänksamt att olika tidningar tillhandahålla honom enstaka upplysningar, som sammanställda giva värdefulla inblickar i svenska militära förhållanden. Av denna anledning har ibland en tidning fått avslag på ansökan om publiceringstillstånd beträffande en i och för sig tämligen betydelslös underrättelse. Informationsstyrelsen har måst hålla för ögonen att samma lag bör gälla för Per som för Pål och att vad som icke kan tillåtas alla tidningar, som regel ej heller bör medgivas en tidning. Det anförda exemplet om inkallelsenotiser belyser detta. Ett större antal tidningsuppgifter om hur stor del av olika företags personal som befinner sig i militärtjänst kunna giva en ganska god bild av den personella beredskapens omfattning.

Efterhand som beredskapen blivit varaktig, har emellertid tillämpningen av 197-an måst anpassas. Har militär under ett par år varit förlagd i en större ort som alldeles självfallet måste hysa sådan förläggning, skulle det vara ganska omotiverat att påtala ett pressomnämmande av bestående faktum. Anmärkning har därför icke gjorts mot exempelvis en notis som innehållit, att arméförband ligger i Norrköping, detta trots att staden i fredstid icke har någon sådan förläggning. Däremot lär informationsstyrelsen fortfarande icke ens i dylika fall medgiva publicering av uppgifter om förbandens styrka och beteckning m. m. Ett annat, mera slående exempel på glidningen från publiceringsförbud erbjuda underrättelser om försvarsområdesorganisationen. Försvarsområdena och försvarsområdestaberna utgjorde ursprungligen ett led i arméns mobiliseringsorganisation. Ingenting hade behörigen offentliggjorts om dem, och informationsstyrelsen vägrade dispens från publiceringsförbudet. När den förstärkta försvarsberedskapen varat en tid, visade det sig emellertid svårt att alltjämt hemlighålla dem, detta desto mer som just försvarsområdestaberna hade att träda i förbindelse med civila instanser inom sina verksamhets-

områden. Informationsstyrelsen anpassade, icke utan friktioner med andra myndigheter, sin hållning efter det genom beredskapens förlängning ändrade läget. Tidningsnotiser om försvarsområdesbefälhavare och försvarsområdesstabers tillåtelse förekomma utan hinder av 197-ans förbud. Och vid den senaste försvarsreformens genomförande blevo försvarsområdena slutligen infogade i fredsorganisationen, varvid underrättelser om dem blevo behörigen offentliggjorda genom utredningsbetänkande och riksdagshandlingar. För återgivande av sålunda offentliggjorda underrättelser erfordras alltså icke längre informationsstyrelsens tillstånd. Det publiceringsförbudna området har minskats, utan att 197-an undergått någon förändring. Dess regler bestå alltså; under förra världskriget lär motsvarande publiceringsförbud ha ägt giltighet endast så länge mobiliseringen varade. Någon opposition mot 197-ans fortbestånd under kriget har icke försports. Dess behövighet ifrågasattes knappast från något håll, även om dess tillämpning ibland föranlett och väl också framdeles kommer att föranleda menings-skiljaktigheter.

Stig Rynell.

Statsvetenskapliga Föreningen i Göteborg. Styrelsen har under 1943 haft följande sammansättning: ordförande professor Georg Andrén, vice ordförande docent Edvard Thermænius, sekreterare fil. lic. Olof Åström, ledamöter utan särskild funktion docent Carl Arvid Hessler och fil. kand. Gudmund Sandblad.

Medlemsantalet har uppgått till mellan 60 och 70. Fem sammanträden ha under året hållits.

Den 4 febr. gav professor Roy V. Peel, Bloomington, Indiana, U. S. A., i ett föredrag betitlat »Problem i modern amerikansk statsvetenskap» en översikt över undervisningsorganisation och problemläge i U. S. A.

Den 19 april talade docent C. A. Hessler över ämnet »1809 års regeringsform. Diskussionen om dess ursprung», varvid han behandlade de nyaste synpunkterna i frågan.

Den 25 maj lämnade dr. phil. Ebba Dalin, Södertälje, en framställning av »Amerikanska studier över allmänna opinionen». Efter begreppsanalys och litteraturöversikt redogjorde dr. Dalin för sina resultat vid undersökningen av fransk och tysk opinion 1914—1918.

Den 8 nov. höll fil. lic. Arvid Öhman föredrag om »Kring 1870-talets försvarspolitik», vari han skildrade utvecklingen från 1860-talets början fram till 1873 års kompromiss.

Den 3 dec. talade docent E. Thermænius om »Svenska folkets politiska och allmänmänskliga reaktioner under det andra världskriget» och analyserade därvid bl. a. några opinionsmätningar som utförts på området i fråga.

Sammanträdena, som hållits på Studentkåren, ha besökts av 30 till 40 personer.

Vid Göteborgs Högskola har under året ingen avhandling i statsvetenskap ventilerats.

Olof Åström.

Statsvetenskapliga Föreningen i Lund. Styrelsen har under år 1943 haft följande sammansättning: ordförande professor Fredrik Lagerroth, vice ordförande docent Olof Sörndal, sekreterare fil. lic. Nils Nilsson Stjernquist, kassör pol. mag. Göran Tegner och klubbmästare fil. kand. Gustaf Möller.

Föreningens verksamhet har försiggått under hävdvunna former. Liksom de senaste åren har ett sammanträde per termin hållits med föredrag över följande ämnen:

den 19 april: »Representativa omröstningar» av prof. C.-E. Quensel;

den 29 oktober: »Sociologisk metod och sociologiskt fältarbete» av docent Bertil Pfannenstill.

Professor Quensel berörde i sitt föredrag huvudsakligen Gallupinstitutet och dess omröstningsmetoder men kom också in på vårt nuvarande valsystem, varvid han särskilt pekade på svårigheten att få fram åsiktsfördelningen och åsiktsförskjutningen för skilda socialgrupper. Docent Pfannenstill uppehöll sig vid konfrontationen mellan sociologiens teori och praktik med utgångspunkt från sitt under året utkomna arbete om »Sociologiens grundförutsättningar».

Sammanträdena, som hållits i Akademiska Föreningens klubbrum, ha varit talrikt besökta. Föredragen ha åtföljts av diskussion och samkväm.

Vid Lunds universitet har under år 1943 inte ventilerats någon avhandling i statskunskap.

Nils Nilsson Stjernquist.

Stockholms Högskolas Statsvetenskapliga Förening. Styrelsen har under år 1943 haft följande sammansättning: Ordförande professor Nils Herlitz, vice ordförande professor Herbert Tingsten, sekreterare fil. lic. Jörgen Westerståhl, skattmästare, jur. kand. Ole Westerberg, övrig styrelseledamot fil. lic., jur. kand. Fritz Kaijser.

Föreningen räknar ett 90-tal medlemmar.

Fem sammanträden ha under året förekommit, varvid följande föredrag hållits:

Den 19 febr. talade professor Tingsten över ämnet »Intressebegreppet i politiken».

Den 14 april talade docent Brita Skottsberg över ämnet »Huvuddrag i 1920-talets nya författningar».

Den 6 okt. talade professor Herlitz över ämnet »Kristid och äganderätt».

Den 23 nov. talade docent Elis Håstad över ämnet »Hur riksdagens frågeinstitut fungerar. Några synpunkter på praxis efter 1938 års reform».

Den 8 dec. talade professor Theodor Geiger över ämnet »Ideologikritik».

Sammanträdena ha i genomsnitt besökts av ett 35-tal medlemmar.

Vid Stockholms Högskola har under året ingen avhandling i statskunskap ventilerats.

Jörgen Westerståhl.

Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. Styrelsen har under år 1943 haft följande sammansättning: ordförande professor skytteanus Axel Brusewitz, vice ordförande docenten Elis Håstad, sekreterare docenten Arne Wåhlstrand, skattmästare fil. lic. Lennart Hartmann, ställföreträdande sekreterare och skattmästare amanuensen Gunnar Gerdner samt 6:e ledamot docenten Ragnar Simonsson.

Föreningen räknar f. n. omkring 75 medlemmar.

Fyra sammanträden ha hållits under året, varvid följande föredrag förekommit:

den 26 febr.: »Grunddragen av 1920-talets demokratiska författningar», av docenten Brita Skottsberg, Göteborg;

den 16 april: »Tillkomsten av Lindmans första ministär», av professor Axel Brusewitz;

den 8 okt.: »Kolonialsystemet i engelsk idédebatt», av professor Herbert Tingsten, Stockholm;

den 3 dec.: »Hur riksdagens interpellations- och frågeinstitut fungerar. Några synpunkter på praxis efter 1938 års reform.», av docenten Elis Håstad.

Sammanträdena ha besökts av genomsnittligen 40 medlemmar, och föredragen ha i samtliga fall följts av livlig diskussion och samkväm.

I föreningens skriftserie har under 1943 utgivits tvenne nya arbeten, nr 16 och nr 17: Lennart Linnarsson, »Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism», samt Gunnar Heckscher, »Svensk konservatism före representationsreformen. II. Doktrin och politik 1840—1865».

Vid Uppsala universitet försvarade för vinnande av doktorsgrad fil. lic. Lennart Linnarsson, östg., den 22 maj sin avhandling »Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism». Fakultetens granskare var docenten Arne Wåhlstrand och som övriga opponenter fungerade fil. kand. Nils Andrén och fil. dr Sixten Björkblom.

A. W.

Tidskriftsöversikt.

AV NILS NILSSON STJERNQUIST.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverge. *Sthm.* 1943. No 18. *Vuori, E. A.*, Fackföreningsrörelsen och statsingripandena i Finland, s. 397—404.

Skandinaviska banken. Kvartalsskrift. *Sthm.* 1943. No 4. *Marcus, M.*, Statskontrollerade bolag i Sverige, s. 82—84.

Mellanfolkligt samarbete. *Sthm.* Årg. 13: 1943. No 5/6. *Olberg, P.*, Kominterns upplösning, s. 106—11.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. *Sthm.* Årg. 1: 1944. No 1. *Montgomery, A.*, Den ekonomiska liberalismen och efterkrigstidens problem, s. 5—10. — *Nicolson, H.*, Det brittiska imperiet i ny gestalt, s. 27—33. — *Anderson, L.*, Organisationerna och näringslivets frihet, s. 52—55.

Tiden. Politik, ekonomi, kultur. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. **Sthm. Årg. 35: 1943. H. 8.** *Getz Wold, K.*, Storbritannien inför segrans problem. **H. 9.** *Johnsson, M.*, Nazism och kommunism från human synpunkt, s. 531—36. — *Tingsten, H.*, Engelsk kolonialdebatt under 1800-talet, s. 537—50. **H. 10.** *Tingsten, H.*, Samtida engelsk kolonialdebatt, s. 604—16. **Årg. 36: 1944. H. 1.** *Hyrenius, H.*, Räcker vårt födelsetal?, s. 18—25.

Ekonomisk tidskrift. **Sthm. Årg. 45: 1943. No 4.** *Åkerman, J.*, Efterkrigstidens samhällsproblem, s. 307—19. — *Quensel, C.-E.*, Folkräkning 1945 och dess program, s. 348—60.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi, politik. **Hfors. T. 134: 1943. H. 3: okt.** *Frietsch, C. O.*, Riksdagens roll, s. 122—26. **H. 5: dec.** *Erich, R.*, Småstatsproblemet i våra dagar, s. 211—18. — *Numelin, R.*, Bronislaw Malinowski, s. 219—28. — *Lindman, S.*, J. J. Nordström och C. J. Schlyter, s. 247—55. **T. 135: 1944. H. 1: jan.** *Frietsch, C. O.*, Riksdag och rikstens tjänare. En återblick på lönefrågans behandling i riksdagen hösten 1943, s. 15—25.

Förvaltningsrättslig tidskrift. **Sthm. Årg. 6: 1943. H. 5.** *Erich, R.*, Den offentliga rättens framtid, s. 273—83. — *Herlitz, N.*, Kristid och äganderätt, s. 284—308. **H. 6.** *Holmgren, K.*, Om förenkling av delgivningsbestyren i förvaltningen, s. 329—37.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. **Sthm. Årg. 25: 1944. No 1: jan.** *Otsson, J.*, Ett jubileum för kommunalfullmäktigeinstitutionen, s. 23—27. **No 2: febr.** Ändringar i rikets indelning under år 1943, s. 61—63. — *Jarnerup, S.*, Ändringar i taxeringsorganisationen enligt beslut av 1943 års riksdag vid dess höstsession, s. 69—75.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. **Årg. 35: 1943. H. 9: nov.** *Olberg, P.*, Schweiziska stadsförbundets kongress, s. 466—68. **H. 10: dec.** *Liedstrand, H.*, Befolkningsutvecklingen och dess betydelse för den kommunala pensioneringen, s. 534—37. **Årg. 36: 1944. H. 1: febr.** *Jarnerup, S.*, Ändringar i taxeringsorganisationen enl. beslut av 1943 års riksdag vid dess höstsession, s. 14—19.

Svensk tidskrift. **Sthm. Årg. 30: 1943. H. 8.** *Quensel, C.-E.*, Befolkningsutvecklingen i Sovjetunionen, s. 535—41. — *Wittenberg, E.*, Friedrich Meinecke i svenskt kulturliv, s. 542—61. **H. 9.** Permanent riksdag?, s. 601—03. — *Hustich, I.*, Geopolitikerns samvetsnöd, s. 660—62. **H. 10.** *Håstad, E.*, En aktiv medelklasspolitik, s. 677—90. — *Söderlund, G.*, Näringslivet och friheten, s. 691—704. **Årg. 31: 1944. H. 1.** Radikalisering, s. 77—80. — Valårets riksdagsuvertyr, s. 98—101.

Gads danske Magasin. **Khvn. Aarg. 37: 1943. Sept.** *Bølling, H.*, Partierne og deres Fremtid, s. 417—24. **Okt.** *Bølling, H.*, Nation og Stat, s. 481—86. **Nov./Dec.** *Bølling, H.*, Fremtiden forberedes for det danske Samfund, s. 545—50. — *Westergård-Nielsen, Chr.*, Det frie og selvstændige Island, s. 562—76. **Aarg. 38: 1944. Jan.** *Bølling, H.*, Med Lov skal Land bygges, s. 1—7.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Udg. af Det nordiske administrative Forbund. Khvn. Aarg. 24: 1943. H. 3/4. *Andersen, P.*, Politik og Forvaltning, s. 174—92. — *Merikoski, V.*, Befrämjande af forskningen i förvaltningslära, s. 193—204. — *Björnberg, A.*, Svensk krisförvaltning under och efter kriget, s. 205—34.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. Acta Scandinavica juris gentium. Khvn. Vol. 14: 1943. Fasc. 3. *Erich, R.*, Till frågan om det nuvarande rättsläget för 1921 års ålandskonvention, s. 61—62. — *Gihl, T.*, De neutralas rätt att driva handel. Några synpunkter i anslutning till nyare litteratur, s. 63—87.

Økonomi og Politik. Politiske og økonomiske Kvartalsoversigter udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Khvn. Aarg. 17: 1943. H. 3. Juli/Sept. Omvæltningen i Italien, s. 143—53. — Den Sydafrikanske Union, s. 154—61.

The fortnightly. Lond. 1943. No 919: July. *Huender, W.*, The Netherlands pacific co-operation, s. 1—8. — *Green, O. M.*, China's future place in the world, s. 9—14. No 920: August. *Hogg, Q.*, Politics and the present generation, s. 84—91. — *Murphy, J. T.*, The communist party of Great Britain, s. 92—98. — *Marriott, J. A. R.*, Slogans and democracy, s. 120—25. No 921: Sept. *Biegun, D.*, A Mid-European confederation, s. 157—63. No 922: Oct. *Newman, K.*, New trends in Anglo-Australian relations, s. 241—47. — No 923: Nov. *Murry, J. M.*, The dilemma of democracy, s. 289—96. 1944. No 925: Jan. *Friedmann, W.*, UNRRA and national sovereignty, s. 17—25. — *Lapie, P. O.*, The government of France, s. 26—33. No 926: Febr. The presidential elections of 1944 by a political observer, s. 76—81. — *Hinkson, Pamela*, Ireland and Eire, s. 82—88. — *Sarmiento, E.*, Latin America and the war, s. 89—95.

The contemporary review. Lond. 1943. No 932: August. *Harley, J. H.*, Labour and the future, s. 79—84. — *Humphreys, J. H.*, Eire's general election, 1943, s. 88—92. No 933: Sept. *Crespi, A.*, The downfall of fascism, s. 135—39. — *Callin, G.*, How new a world?, s. 146—53. No 934: Oct. *Ratcliffe, S. K.*, Mr. Roosevelt: Perplexities and possibilities, s. 193—98. — Sweden between the fronts by *Spectator*, s. 213—17. No 935: Nov. *Harley, J. H.*, Trade unions at bay, s. 274—79. No 936: Dec. *Barton, W. P.*, The village and Indian politics, s. 329—33. — *Bedwell, C. E. A.*, International union in service, s. 353—58. 1944. No 938: Febr. *Viscount Cecil*, The place of small nations after the war, s. 65—70.

The Round table. A quarterly review of politics of the British commonwealth. Lond. 1943. No 133: Dec. The powers and the peace, s. 12—21. — America facing facts, s. 44—51. — India, s. 52—58. — Great Britain, s. 59—65. — Ireland, s. 66—68. — Canada, s. 69—76. — Australia, s. 77—83. — South Africa, s. 84—93. — New Zealand, s. 94—100.

Revue des deux mondes. Royat (Puy-de-Dôme). 1943: 1:er Mai. *Pady, R.*, Une application de la charte du travail, s. 76—90. 15 nov. *Chambrun, Ch. de*, La revolution suédoise [1772] sous l'oeil de Vergennes. 1, s. 113—27.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. N. F. Bd 33: 1943. H. 2/3. *Sladojevički, S. v.*, Verfassungs- und Verwaltungsrecht des unabhängigen Staates Kroatien, s. 222—82.

Forschungen und Fortschritte. Berl. Jahrg. 19: 1943. No 23/24. *Ham, H. von*, Staat und Auswanderung, historisch betrachtet, s. 236—38.

Schollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche. Berl. Jahrg. 67: 1943. H. 2. *Brinkmann, C.*, Die Bedeutung Max Webers für die heutigen Sozialwissenschaften, s. 129—35. **H. 3.** *Beckerath, E. v.*, Korporative Wirtschaftstheorie, s. 257—69.

Zeitschrift für Geopolitik. Heidelb. Jahrg. 20: 1943. H. 6: Juni. *Haushofer, K.*, Zwei Jahrzehnte Geopolitik, s. 183—84. — *Lengercke, W. B. v.*, Raum, Volk und Staat, s. 185—88. **H. 7: Juli/August.** *Haushofer, K.*, Krisen von Reichen in Streulagen, s. 229—32. **H. 8: Sept./Okt.** *Haushofer, K.*, Historische Belege zur Religions-Geopolitik, s. 278—81. — *Haushofer, K.*, Geopolitische Breiten- und Längsdynamik, s. 291—93.

Zeitschrift für schweizerische Geschichte. Zürich. Jahrg. 23: 1943. No 3. *Meyer, K.*, Vom eidgenössischen Freiheitswillen, s. 371—429.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 103: 1942/43. H. 1. *Hahlweg, W.*, Die Grundzüge der Verfassung des sächsischen Geheimen Kabinetts 1763—1831, s. 1—37. **H. 3/4.** *Huber, E. R.*, Der preussische Staatspatriotismus im Zeitalter Friedrichs des Grossen, s. 430—67. — *Schönfeld, W.*, Ernst Moritz Arndt und die deutsche Rechtswissenschaft, s. 468—506.

LITTERATURGRANSKNINGAR

LENNART LINNARSSON: *Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism*. Uppsala 1943. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz. XVI. 360 + XII sid.

I sin gradualavhandling, »Riksrådens licentiering», behandlar Linnarsson ett ämne av största betydelse för vår uppfattning om frihetstidens statsskick, nämligen det sätt varpå denna tid löste frågan om förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag. Med licentiering av riksråd menar man det säregna förfarande, varmed frihetstidens ständer undandrog riksråden sitt förtroende och skilde dem från ämbetets utövande utan att fördenskuil beröva dem deras höga titel och värdighet.

För de under frihetstiden rivaliserande riksdagspartierna var besättandet av riksrådsposterna ett av de mest angelägna politiska målen. För att komma i besittning av dessa poster var det emellertid nödvändigt att först avlägsna sådana riksråd, som tidigare placerats där av det besegrade motståndarpartiet. På grund av riksrådsämbetets speciella karaktär visade sig detta vara ett ganska komplicerat företag. Riksråden voro nämligen på en gång »ständernas fullmäktige» och vanliga, »oavsättliga» ämbetsmän, d. v. s. innehavare av poster i förvaltningen varifrån de kunde avsättas endast genom domstols dom i anledning av begånget ämbetsbrott. »Ständernas fullmäktige» hade de blivit genom det sätt, varpå riksrådsvalen skedde. Dessa inneburo — som författaren framhåller i sitt förord — i realiteten en partipolitisk förtroendeförklaring från uppdragsgivarnas (ständernas) sida. Men hur skulle det lämnade förtroendet kunna återkallas? Det var den svåra frågan, som aldrig under frihetstiden blev slutgiltigt besvarad.

Det förefaller naturligt, om återkallandet av förtroendet hade skett i samma former, som det en gång lämnats, d. v. s. i politiska. Frihetstidens författning erbjöd emellertid inga möjligheter härtill. Förtroendekrisen mellan regering och riksdag löstes istället medels en rent juridisk procedur. Man anklagade och beivrade i processuella former riksråd för tjänstefel, som de förmenades ha begått, varvid ständerna fungerade som domstol. Genom formliga domstolsbeslut, som tillika inneburo en misstroendeförklaring från ständernas sida, skildes sålunda politiskt misshagliga riksråd från utövningen av sina ämbeten. Det betänkliga i förfarandet låg däri, att man under förebärande av rättsliga motiv avskedade regeringsledamöter, som man av helt andra, politiska, skäl önskade bli kvitt. Debatterna om rådslicentieringen blevo sålunda i viss mån en skenfäktning: man talade med kluvna tungor, sade ett men menade ett annat.

När Linnarsson gått att behandla här angivna problem, har han icke saknat föregångare. Särskilt må nämnas C. G. Malmström och Fredrik Lagerroth, ehuru även Ludvig Stavenow i sina framställningar ägnat licentieringsinstitutet vederbörlig uppmärksamhet. I sin monumentala frihetstidshistoria har Malmström utförligt skildrat de kriser, som ledde till riksrådets avgång. Som Linnarsson framhåller, saknar man emellertid hos Malmström den parlamentariska utvecklingslinjen. Parlamentariska problemställningar hade ej aktualitet, då Malmström skrev sitt arbete. Hos Lagerroth däremot är det parlamentariska draget huvudtemat. Hos honom saknar man emellertid den i detaljer ingående verklighetsskildringen. Linnarssons framställning kan sägas skära mitt emellan Malmströms och Lagerroths. Den har både ingående verklighetsskildring och analys ur parlamentariska synpunkter. Den är ock ett i hög grad självständigt arbete.

Den politiska företeelse, som Linnarsson behandlar, omspannar en tid av nära ett halvt århundrade. Med hänsyn härtill har författaren ansett skäligt göra vissa begränsningar i framställningen. Han har utvalt vissa riksdagar, som gjorts till föremål för verkligt inträngande undersökningar (riksdagarna 1738—39, 1765—66 och 1769—70), medan andra behandlats mera översiktligt (riksdagarna 1726—27, 1760—62 och 1771—72). Mot ett sådant förfarande torde icke vara något att invända. Man kan icke begära samma minutiösa framställning av alla riksdagar; avhandlingen är tillräckligt diger ändå. Möjligen kan man diskutera författarens urval av sådana riksdagar, som givits en mera utförlig, respektive mera summarisk behandling.

Linnarsson bygger sin avhandling på ett mycket omfattande källmaterial. Han har företagit en verklig djupplöjning av ständsprotokoll och utskotts handlingar från frihetstidens riksdagar — bara det en respektingivande prestation. Han har även fått ut mycket av tryckta och otryckta memoarer samt av utländska ministrars depescher från Stockholm. Vid sovringen av detta material har författaren visat kritisk omsikt och ett allt igenom moget omdöme. Hans arbete präglas genomgående av stor pålitlighet, och redovisningen av källorna utmärker sig för synnerlig noggrannhet.

Författarens disposition av ämnet är klar och redig. Framställningen sänderfaller i tre eller, om man så vill, i fyra huvudavdelningar. I den första behandlas rådsansvarets former och allmänna karaktär. Efter detta, mera abstrakt och principiellt betonade avsnitt, följa tvenne historiskt-deskriptiva avdelningar, vilka bilda framställningens tyngdpunkt. De behandla rådslicentieringens uppkomst och första tillämpning samt dess utveckling till normalt institut. Härefter följer en, tyvärr alltför kortfattad, sammanfattning av de vetenskapliga resultat, vartill författaren kommit. Som bilagor avtryckas till sist några av de för licentieringsinstitutets utveckling grundläggande dokumenten, vilket får anses mycket tacknämligt. Av värde är även en större tablå över sammansättningen av frihetstidens riksråd, utarbetad av fil. kand. Nils Andrén med hänsynstagande till i avhandlingen redovisade uppgifter.

Som nyss nämndes inleder författaren sin avhandling med en mera principiellt hållen framställning om rådsansvarigheten. Rådsansvarets historiska förutsättningar finner Linnarsson dels i den ämbetsmannaansvarighet, som finnes inryckt i 1600-talets regeringsformer, dels i det politiska ansvars-

utkrävande som ägde rum i samband med förmyndarräfsten under Karl XI. Med utgångspunkt från Kjelléns studie om »Riksrättsinstitutets utbildning» pekar författaren på bl. a. processen mot Bengt Skytte 1664, vilken avlägsnades ur rådet genom beslut av riksrådet och förmyndarregeringen, men än mer på det initiativ som riksens ständer togo 1675, då de begärde att få granska förmyndarnas förvaltning. Detta initiativ ledde sedan till den bekanta ständerkommissionen och hade till följd, att år 1682 ett betydande antal riksråd genom konungens maktspråk entledigades. Författaren antyder här en huvudlinje i förfarandet vid utkrävande av det högsta politiska ansvaret. I stället för högförräderiprocess träder — skriver han — ett enkelt beslut av det maktägande statsorganet: under 1660-talet förmyndarregering och råd, under 1680-talet den enväldige konungen, under frihetstiden riksens maktägande ständer.

Vilka författningsbestämmelser kunde då frihetstidens ständer åberopa vid utkrävandet av det högsta politiska ansvaret? Linnarsson besvarar frågan genom en tämligen allsidig redogörelse för rådsansvarigheten enligt grundlagarna. Härvid bygger han delvis på Lagerroths framställning i riksdagsverket (band VI), men utredningen förtjänar ändock högt erkännande på grund av dess skarpa och precision. Särskilt framhävas bestämmelserna i 1723 års riksdagsordning § 13. Den som handlat mot grundlag och »rikets sanfärdige nytta» bör ställas »under laga tilltahl och afstraffande», heter det där. Uttrycket »rikets sanfärdige nytta», fortsätter författaren, leder osökt tanken till de kända orden i § 107 av vår nu gällande regeringsform om statsrådets iakttagande av »rikets sannskyldiga nytta». Att på denna punkt samband föreligger mellan frihetstidens och vår nuvarande författnings bestämmelser torde vara obestridligt. Saken har ock som känt påvisats tidigare, bl. a. av Brusewitz i riksdagsverket (band XV). — Av största betydelse för rådsansvarigheten voro vidare de instruktioner, som vid varje riksdag utfärdades för de protokollsgranskande utskotten och som utgingo från nyssnämnda RO § 13. Författaren lämnar en redogörelse, vederligen den första mera sammanhängande, för relevanta punkter i dessa instruktioner. Genom valda exempel från olika år ger han även en åskådlig bild av hur protokollsgranskningen i realiteten tillgätt. I och för sig värdefull kommer denna exempelsamling (den fyller inemot 25 trycksidor) dock att på ett mindre lyckligt sätt föregripa den efterföljande realskildringen. Författaren kan icke undgå att i senare sammanhang ånyo upptaga här redan behandlade spörsmål.

Den historiskt-deskriptiva avdelningen inleder författaren med en skildring av aktionerna mot riksråden Vellingk och Cederhielm vid riksdagen 1726—27. Angreppet mot Vellingk har författaren medtagit för att visa, hur det tillgår vid en konsekvent genomförd straffprocess. Vellingk hörde som bekant till Arvid Horns motståndare i rådet och skulle av denna orsak på ett eller annat sätt politiskt oskadliggöras. Han anklagades för stämplingar, tangerande landsförräderiet, och målet hänvisades till en som domstol fungerande ständerkommission, vilken i sinom tid avkunnade en mycket sträng dom, senare av ständerna mildrad till avsättning och fängelse. Närmast har aktionen mot Vellingk karaktär av riksrättsdom, och som sådan har den i allmänhet uppfattats. För licentieringsinstitutets utveckling fick den

— framhåller Linnarsson — betydelse som avskräckande exempel. Processens långvarighet, straffets hårdhet (strängare än avsättning) framkallade motvilja mot att begagna formen i fortsättningen. Man övergav sättet med dömande kommission och valde istället andra och smidigare former vid utkrävandet av riksrådets ansvarighet. — Ett prejudicerande exempel härför finner författaren i angreppet mot riksrådet Josias Cederhielm. Såsom det holsteinska partiets ledare hörde även Cederhielm till Horns motståndare, och aktionen mot honom var klart politisk. Syftet, att få honom avlägsnad ur riksrådet, nåddes också genom tillämpande av helt andra metoder än den tunga statsprocess, som användes mot Vellingk. Under förtäckta hotelser om avsättning och måhända ännu strängare straff helt enkelt skrämde Cederhielm till en avskedsansökan, som av ständerna beviljades »af nåde». Det var — för att använda författarens lyckade terminologi — ett fall, och det första, av »licentiering på egen begäran». Det kan förtjäna påpekas, att Linnarsson i fallet Cederhielm något reviderat tidigare framställningar, i det att såväl Malmström som Lagerroth synas tillmätt det förhållandet alltför stor betydelse, att Cederhielm avgick till formen frivilligt. Enligt Linnarsson kunde det likaväl ha hänt, att Cederhielm entledigats utslutande på grundval av ett sekreta utskottets eller ständernas beslut.

I ett mäktigt kapitel på 80 sidor behandlar författaren de för licentieringsinstitutets utveckling så intressanta händelserna vid 1738—39 års riksdag. Förutom på ståndsprotokoll och utskottshandlingar bygger författaren här i hög grad på det engelska sändebudet Finchs rapporter från Stockholm till London, den svenske diplomaten von Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742 (tryckt i H. T. 1889) samt riksrådet Gustav Bondes kända anteckningar om partistriderna vid denna betydelsefulla riksdag, som ledde till den Hornska regimens fall och hattarnas första stora seger. Ur detta material har författaren lyckats utvinna en hel del nya resultat, särskilt i jämförelse med Malmström, vars framställning på denna punkt lider av en viss oklarhet. Som exempel kan anföras skildringen av den s. k. viceamiralsfrågan, vars politiska innebörd av Linnarsson tolkas på ett helt annat sätt än av Malmström.

Det ur parlamentarisk synpunkt intressanta med riksdagen 1738—39 är ju, att man här ser bilden av ett oppositionsparti, som går till storms mot sittande regering i den medvetna avsikten att störta den och i dess ställe insätta egna förtroendemän. Vid genomförandet av denna operation voro flera metoder möjliga, och författaren redogör ingående för skilda tänkbara alternativ — från tillsättande av dömande kommission (som i fallet Vellingk) till förhandlingar under hand om frivillig avgång. Han uppvisar även — och till synes på goda grunder — de motsättningar, som funnos inom det segrande hattpartiet: å ena sidan en radikal, mycket anmärkningsivrande falang, som ansåg en formlig rättegång mot riksråden vara ett naturligt förfarande, samt å andra sidan en grupp bestående av partiets ledande krafter, med lantmarskalken Tessin i spetsen, som huvudsakligen anlade politiskt-taktiska synpunkter. För denna senare grupp kunde talet om dömande kommission möjligen fylla funktionen som ett hot eller utgöra ett led i nervkriget mot misshagliga riksråd; helst såg man dock att riksråden av det besegrade partiet självmant lämnade regeringen och ställde

sina poster till förfogande. Genom ett intimt växelspel mellan olika angreppsmetoder, som av författaren förträffligt skildras, lyckades som känt det segrande hattpartiet framtvunga Horns tillbakaträdande. Hans avgång visar, framhåller Linnarsson, att licentieringsinstitutet redan från början kompletterades med ett frivilligt avskedstagande under mera moderna parlamentariska former. Mot Horns anhängare i riksrådet, som inte i rätt tid insågo, vad klockan var slagen, och själva anhöllo om avsked, fullföljdes däremot aktionen med anlitan av olika påtryckningsmedel och med ett formligt licentieringsbeslut som slutligt resultat.

Om man skulle rikta en anmärkning mot Linnarssons framställning av 1738—39 års riksdag, vore det att den måhända gjorts väl vidlyftig och detaljerad; den fyller nära en fjärdedel av avhandlingen. I varje fall hade det, ur helhetssynpunkt, varit förmånligt, om åtminstone tio sidor därav offrats på framställningen av processen mot riksrådet Akerhielm vid 1746—47 års riksdag. Den ägnas nu endast tre sidor, tillika oklara och ställvis direkt missvisande. Fallet Akerhielm uppvisar dock så många intressanta särdrag, att det förtjänat en mera ingående behandling och ett allvarligare försök att insätta det i licentieringsinstitutets utveckling. Ett sådant särdrag är exempelvis förhållandet — tidigare påpekat av Lagerroth (i Scandia 1939) — att aktionen riktades emot en rådsledamot i minoritetsställning och att denne åtalades för vad han till protokollet anförde. Annars var under frihetstiden regeln den, att ansvar utkrävdes endast av sådana rådsherrars, som genom delaktighet i ett majoritetsbeslut ansågos hava aktivt medverkat till en för riket skadlig åtgärd. Men något dylikt kunde Akerhielm som mössa icke gärna hava åstadkommit i en ministär, där hattpartiet ägde betryggande majoritet och sålunda dikterade besluten.

I den tredje avdelningen av sitt arbete behandlar Linnarsson rådslicentieringen sådan den tillämpades, när den utvecklats till ett normalt institut i statslivet. Redan vid mitten av 1750-talet förelågo, i samband med den diskussion av grundlagarna, som fördes i den kända hatt-tidskriften *En ärlig svensk*, mycket intressanta uttalanden om licentieringsinstitutet och riksrådets konstitutionella ställning. Riksråden voro, heter det sålunda på ett ställe i anförda skrift, i en svårare situation än andra ämbetsmän i landet, ty »här fordras inga andra skäl än att R[ikens] St[änder] ej behöfwa dem längre til fullmägtige», för att de skulle kunna licentieras ifrån rådsämbetet, något som ej kunde »wederfaras den minsta ämbetsman i Riket utan föregångit brott, laga ransakning och laga dom». Än radikalare än hattpartiets publicister formulerade några år senare kronprins Gustafs lärare, riksrådet C. Fr. Scheffer, den utveckling av det politiska ansvaret, som ägt rum vid sidan av den skrivna författningen: »Efter Sweriges lag kan wäl ingen blifwa dess ämbete förlustig utan föregången laga ransakning och dom; dock hafwa Rikens Ständer wid 1739 åhrs riksdag annorlunda förordnat i anseende till riksrådsämbetet, hwarifrån ständerne kunna licentiera den, som af någon orsak förlorat deras förtroende. Rikens Ständer hafwa wid detta tillfället förklarad Rikens Råd för deras fullmägtige; af hwilcken denomination följer, att fullmäktigskapet med principalens förtroende upphörer.» Så enkelt och smidigt, som här skisserats, kunde i verkligheten det politiska ansvaret dock icke utkrävas. I praktiken kom — och detta gällde

frihetstiden ut, inte minst dess sista riksdag, 1771—1772 — licentieringsförfarandet att kompletteras med tillvitelser av skilda slag mot riksråden, anklagelser för grundlagsbrott och andra förbrytelser i ämbetet, något som även Scheffer själv fick bittert erfara vid riksdagen 1761—62. Vid samma riksdag inträffade ock det egendomliga, att redan licentierade riksråd genom formligt ständerbeslut anmodades att återinträda i regeringen. De återställdes m. a. o. i riksens ständers förtroende, ett politiskt arrangemang, som skulle komma att mera flitigt utnyttjas under frihetstidens sista riksdagar.

Det skulle föra för långt att lika ingående som förut beröra även dessa riksdagar. Om de sålunda här i stort sett förbigås, beror det icke på, att de skulle erbjuda mindre av intresse. Tvärtom har författaren för detta senare skede av frihetstiden gjort många värdefulla rön förtjänta att omnämnas. För en av riksdagarna, 1765—66, har han haft förmånen att få ösa ur en visserligen förut känd, men egendomligt nog icke tidigare utnyttjad källa, landshövding Daniel Tilas' riksdagsbrev (Stjernarps arkiv). En annan samtida källa, som författaren haft mycken nytta av, är riksrådet G. A. Hjärnes levnadsbeskrivning. Den finnes i två versioner (den ena förvarad i riksarkivet, den andra hos prof. Erland Hjärne, Uppsala), och då författaren omväxlande anlitat båda, hade det kanske varit på sin plats, att han genom en källkritisk analys sökt bestämma deras inbördes förhållande, helst som en sådan utredning tidigare veterligen icke företagits.

När Linnarsson i avhandlingens slutord summerar den politiska utvecklingen under frihetstiden, finner han — liksom före honom Stavenow m. fl. — att en av de viktigaste orsakerna till statskickets undergång var regeringsmaktens gradvisa försvagande samt, i nära samband därmed, den bristande kontakten mellan regering och riksdag. Med licentieringsinstitutet skapades visserligen en parlamentarisk teknik, som vid vissa riksdagar, särskilt 1769, fungerade relativt smidigt och möjliggjorde på kort tid påkallade förändringar i riksrådets sammansättning. Licentieringsförfarandet tyngdes dock av den juridiska apparat, som ansågs vara den nödvändiga och för tiden självklara inramningen även för en rent politisk aktion, Endast i mycket grova drag — framhåller Linnarsson — lyckades man sålunda under frihetstiden skapa den överensstämmelse mellan regering och riksdag, som kan anses bilda förutsättningen för ett effektivt parlamentariskt system.

I sammanhang med denna resumé hade det onekligen varit av intresse, om författaren dragit några paralleller med den parlamentariska utvecklingen i England vid motsvarande tid. Helt visst skulle en sådan jämförelse ha visat sig fruktbar för ämnesbehandlingen. Det kan här räcka med att hänvisa till sådana framställningar av S. J. Boëthius i H.T. 1908 och av Stavenow i »Det adertonde århundradets parlamentarism i Sverige». — Det är lätt att utpeka ytterligare spörsmål, som författaren med fördel hade kunnat upptaga till behandling i sitt slutkapitel. Efter den verkligt gedigna historiska framställningen hade man här väntat sig en systematisk överblick av licentieringsinstitutet. Väl finnas här och var i de historiska kapitlen förträffliga utblickar och sammanfattningar, men de kunna dock icke ersätta den analys ur systematiska och mera magistrala synpunkter, som man nu saknar i avhandlingens slutord. Bristen, som författaren själv torde finna

mycket beklaglig, kan endast förklaras av pressande brådska vid slutförandet av uppgiften.

Det är naturligt, när författaren på avhandlingens sista sida söker draga en utvecklingslinje från frihetstidens rådslicentieringar fram till den form för utkrävande av statsrådsansvar, som föreskrives i vår nu gällande författning. Helt visst finnes ett organiskt samband — det har redan ovan antytts — mellan frihetstidens licentieringsinstitut och den »opinionsdomstol», som inrymts i regeringsformens 107 §. Med kanske ännu större fog hade författaren kunnat peka på § 103, bestämmelserna om opinionsnämnden som korrektiv mot ledamöter av högsta domstolen, som i sin ämbetsutövning ej längre motsvara riksdagens förtroende. Ser man strängt formellt på saken är överensställningen större med § 103 än med § 107. Enligt § 107 kan riksdagen hos konungen begära, att ett misshagligt statsråd entledigas från ämbetet, men det ligger i konungens eget skön att villfara denna begäran eller icke. Enligt § 103 däremot skall av opinionsnämnden utvoterad medlem av högsta domstolen ovillkorligen skiljas från sitt ämbete; dock tillägge konungen honom en årlig pension uppgående till lörens halva belopp. I senare fallet är sålunda riksdagens beslut bindande för konungen, något som väl överensstämmer med de faktiska förhållandena under frihetstiden. Som känt inträffade det ock ibland, att licentierade riksråd tillerkändes pension eller fingo behålla en del av lönen. Överensställningen är bestickande och har framhållits senast av Lagerroth i H.T. 1938 (jfr ock Bruswitz, i riksdagsverket, XV s. 557 ff.). Historiskt förklaras saken därav, att högsta domstolen tidigare utgjort en avdelning av riksrådet.

Till sist skall här beröras ett spörsmål av intresse, som det varit önskvärt, om författaren hade behandlat i sitt slutkapitel. Det gäller frågan om licentierade riksråds tillträde till riddarhuset. Enligt praxis voro under större delen av frihetstiden riksråd uteslutna från adelns förhandlingar. I äldre framställningar och uppslagsverk — för att använda författarens eget uttryckssätt — har ock gjorts gällande, att licentieringen helt enkelt uppfanns i syftet att förhindra de entledigade riksråden att uppträda på riddarhuset. Då dessa genom licentieringen, trots utträdet ur regeringen behöllo riksrådsvärdigheten, skulle de, menade man, vara utestängda från riddarhuset och därmed politiskt oskadliggjorda. Linnarsson vill ej förneka, att en sådan synpunkt kan ha varit aktuell för dem, som gingo till storms mot Arvid Horn, vars regim i stor utsträckning just vilade på hans stora auktoritet i riddarhuset. Men — framhåller Linnarsson — någon avgörande betydelse för licentieringsinstitutets utformning kunna sådana åsikter icke tillmätas. Och för att skingra alla tvivel antyder han — dock utan att närmare ingå på saken — att i åtskilliga fall riksråd, som tagit avsked eller entledigats, ändock uppträtt på riddarhuset. Tydligt är författaren här i stånd att korrigera en äldre och allmänt vedertagen missuppfattning. De uppslagsverk han åsyftar äro av allt att döma Nordisk Familjebok och Svensk uppslagsbok med artiklar signerade av Stavenow och G. Carlquist, båda frihetstidshistoriker. Med hänsyn härtill bör det nya resultat, som här framlägges — ett av de märkligaste i hela avhandlingen — tillmätas ett betydande värde. Utan tvivel borde saken varit värd en ingående utredning.

Såsom framgått kan man hos Linnarssons avhandling påvisa många och betydande förtjänster. Den har tyngd och bredd och lämnar ett värdefullt bidrag till belysande av frihetstidens parlamentariska problem. Den ansluter sig värdigt till den serie av uppsaliensiska avhandlingar i historia och statskunskap, som behandla regeringsproblemet under de sista tvenne seklen: Folke Alméns om Gustaf III och hans rådgivare 1772—1789, Gunnar Heckschers om konungen och statsrådet 1809—1840 samt Leif Kihlbergs om den svenska ministären 1840—1905.

Arne Wählstrand.

BRITA SKOTTSBERG och CARL ARVID HESSLER: *Förbundsstaten. Organisation och befogenheter*. Göteborgs Högskola. Forskningar och föreläsningar. Stockholm 1943. 183 sid.

Icke fullt ett år efter det Tingstens i årgång 1942 av denna tidskrift¹ anmälda arbete Samtidens förbundsstater utkommit, framlade docenterna vid Göteborgs Högskola Brita Skottsberg och Carl Arvid Hessler ett mycket likartat, vars titel läses här ovan. I samma mån som Tingstens har det påkallats av dagsläget och torde i minst lika hög grad ha tillkommit för att fylla ett, som man ansett, aktuellt behov, nämligen av saklig utredning rörande förbundsstatens förutsättningar, organisation, sätt att fungera etc., för att ha till hands i den händelse diskussionen om upprättandet av en nordisk förbundsstat skulle kunna överflyttas från det nuvarande mycket teoretiska planet till den praktiska politikens.

Under sådana omständigheter må det vara till fyllest att här, beträffande förutsättningarna för en nordisk förbundsstat, hänvisa till vad som sades i nämnda anmälan. Tilläggas bör blott i detta avseende, att det flödande meningsutbytet om ett dylikt politiskt arrangemang i Norden, hur lockande, ja hur nödvändigt detta än ur vissa synpunkter och i vissa lägen än må förefalla, sedan Tingstens skrift utkom snarast givit vid handen ökade svårigheter eller — med andra ord — bristande praktiska förutsättningar av olika slag. (En av dem som i denna diskussion särskilt företrätt en helt visst nyttig skepsis och kritik är för övrigt just Tingsten själv.) Detta hindrar naturligtvis ej, att tanken kan och även bör hållas levande, och att alla förberedelser som under innevarande utomordentligt ogynnsamma förhållanden kunna träffas, äro välkomna; allrahelst om de få den strängt sakliga och i ordets egentliga mening grundläggande form som här.

Docenterna Skottsbergs och Hesslers arbete framträder alltså som en utredning, vilken samtidigt kan tjäna som en god och nyttig, översiktlig handbok (av typen »Einführung») i förbundsstatens mångahanda problem. Här är icke meningen att företaga någon ingående eller ens flyktig jämförelse mellan de båda ifrågavarande skrifterna. Blott så mycket må sägas, att Skottsbergs och Hesslers — av föregångaren uppenbarligen praktiskt

¹ Sid. 419—424.

taget helt oberoende — går något mera i detalj; i varje fall så, att den färdiga, den existerande och fungerande förbundsstatens olika problem få en mera allsidig och därför i vissa fall mer, i vissa fall mindre skarp belysning än i Tingstens mer personligt färgade framställning.

Docenten Skottsbergs parti handlar om förbundsstaternas organisation. Därvid behandlar hon, efter en kort inledning, i tur och ordning Förenta Staterna, Australien och (mera flykttigt) Kanada, Schweiz, Tyska kejsardömet och Weimarrepublikken. Detta innebär, som synes, ett visst representativt urval, i det åtskilliga förbundsstater av ett eller annat skäl uteslutits.¹ Betraktelsesättet liksom framställningen visar en god förening av historiskt och komparativt; en huvuduppgift har varit att uttröna, om den federativa eller unitariska tendensen dominerar. Det sammanfattande, generella omdömet är, att de unitariska elementen överallt ha växt sig starkare, men oftare på det faktiska och politiska planet än på det statsrättsliga.

Vad man möjligen skulle vilja anmärka — naturligtvis uteslutande med tanke på arbetets ursprungliga syfte — är att jämförelsevis starkare tonvikt lagts på den tyska förbundsstaten i båda dess uppenbarelser än på de anglosachiska.

Docenten Hessler behandlar förbundsstatens befogenheter. Han utgår alltså från det sakliga stoffet, eller, med andra ord, hans framställning kommer, genom att punkt för punkt beskriva eller åtminstone omnämna metoderna för bestående eller pågående samverkan i de nu befintliga statsförbunden, att utreda det behov av samverkan, som kommit sammanslutningen åstad och som därför vid planerandet av nya statsförbund bör beaktas.

Själva tesen formuleras i inledningen sålunda: »Ur behovet av styrka och trygghet har federativa strävanden oftast gått fram».² Påståendet är ju icke absolut. Författaren har också några sidor längre fram³ genom kommentaren (i en not) till ett längre citat — ett uttalande av E. Jenks — framhållit, att han icke underskattar den av Tingsten⁴ berörda »handelspolitiska faktorns betydelse». I själva verket är Jenks' uttalande — att det i hela historien blott funnits ett enda avgörande skäl för statsförbund, nämligen fysiskt våld eller fruktan därför — utomordentligt kategoriskt⁵ men så pass överdrivet, att det knappast pryder sin plats i en eljest försiktig och förträfflig framställning. Jenks uppräknar nämligen flera mindre talande exempel och uteglömmer åtminstone ett annat, nämligen föreningen mellan England och Skottland, i vilket fall någon fruktan väl kan urgeras, men själva de avgörande motiven ha varit av helt annat slag.

Framställningen består, oavsett en kort historisk inledning, av nio kapitel, i vilka författaren beskriver utrikespolitiken, försvaret, handeln, kommunikationerna, finanserna, mynt- och bankväsendet, »underförstådda befo-

¹ I viss mån förvånande är, att Sydafrikanska unionen med sin, om uttrycket må tillåtas, särskilt suggestiva tillkomsthistoria, saknas.

² Sid. 105.

³ Sid. 108.

⁴ I nyss anförda arbete sid. 176 f.

⁵ Längre fram heter det t. ex., att ingen stat har gått in på att förena sina öden med någon annans utom då den föranletts av fruktan för våld (violence) från denna andra eller från en tredje makt.

genheter», uppsikts- och exekutionsrätt, interventionsrätt och judiciell kompetens. Under dessa rubriker behandlas Förenta Staternas, Schweiz' och Tysklands erfarenheter, problem och problemlösningar på resp. områden. Det ligger i sakens natur, att Kanada och Australien ända fram till våra dagar äro utom räkningen då det gäller utrikespolitik och icke stå på fullt jämbördig fot med de övriga statsförbunden ifråga om försvaret. Men även beträffande övriga behandlade angelägenheter äro de av icke angivna skäl praktiskt taget fullständigt uteslutna ur författarens framställning. Deras namn förekomma blott i några noter under rubrikerna kommunikationer, mynt- och bankväsen och judiciell kompetens.

Det såvitt anmälaren vet icke alldeles vanliga uttrycket underförstådda befogenheter förtjänar måhända en kort förklaring. Därmed avser författaren den i och för sig ofta ganska omstridda frågan om unionen har rätt att avgöra alla ärenden som icke uttryckligen förbehållits delstaterna, eller om centralmyndigheten blott beslutar i sådana ärenden, vilka i författningen uppräknas såsom fallande under dess befogenhetsområde. Författaren uppvisar här, huvudsakligen genom en rad referat och citat, tendensen att mer eller mindre stillatigande låta centralmaktens befogenhet svälla.

Som helhetsomdöme om den behändiga lilla boken skall till sist sägas, att den innehåller en redig, välskriven, lättläst och lärorik, om också naturligtvis något kompendieartad sammanställning av den nu tillgängliga litteraturens uppgifter om ett teoretiskt alltid intressant och viktigt, och för oss måhända en gång särskilt aktuellt och betydelsefullt ämne.

E. Ths.

INGVAR ANDERSSON: *Sveriges Historia*. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1943. 557 sid.

I sin i denna tidskrift 1942 intagna anmälan av d:r Ingvar Anderssons 1941 å ett danskt förlag utgivna arbete *Sveriges Historie* gennem Tiderne uttalade anm. en förväntan om att en svensk variant av boken snart skulle utkomma. I fjol har förhoppningen infriats vad så till vida får anses vara snabbt handlat som den med många andra kulturella uppgifter hårt upptagne författaren ej nöjt sig med att återge den danska texten på sitt eget modersmål utan vidgat den så att den nu register oberäknat omfattar 544 i stället för 400 sidor. En del kapitel i den danska upplagan ha uppdelats på flera och ett helt nytt har tillsatts, näml. det 35:te om svenskar i främmande land. Därjämte har varje kapitel försetts med ett motto, i övervägande antalet fall bestående av ett uttalande från den behandlade epoken, som i koncentrerad form ger dess karakteristik. Och efter varje kapitel följer i petit en redogörelse för den sista tidens vetenskapliga litteratur i ämnet med Samuel Brings bekanta bibliografi som terminus a quo och så en, som det förefaller, uttömmande redovisning för de skönlitterära arbeten, som hämtat sina motiv från tidevarvet i fråga.

De vidtagna förändringarna ha ej gått ut över bokens ursprungliga karaktär. Den vänder sig fortfarande till en bred publik. Anm. hade, så-

som framgår av slutorden till hans nämnda recension, utifrån sina begränsade akademiska synpunkter tänkt sig, att den svenska varianten mera skulle få form av en akademisk handbok, vari om också med petit olika författares åsikter redovisades i sådana frågor, som i särskild grad varit föremål för olika meningar, alldeles som det sker i Erslevs och Fridericias bekanta handböcker i medeltidens och nyare tidens allmänna historia. Förf. har emellertid föredragit att vända sig till hela det svenska folk, som lyssnar på Radiotjänsts kulturella program. Detta är naturligtvis hans ensak och skall lika litet läggas honom till last som att han valt historien och icke någon annan vetenskap, som han lika bra skulle behärskat, till föremål för sitt bärande livsintresse. Svenska folket behöver otvivelaktigt en framställning av sin egen historia av rimligt omfång författad av en enda man och buren av dennes helhetssyn. Säkert kan boken i den gestaltning den fått bli även den studerande ungdomen till stort gagn. Men här skall den bedömas icke som ett akademiskt specimen utan som ett populärvetenskapligt arbete. Som sådant har den till en del bedömts i denna tidskrift 1942 men också endast till en del. Det är icke blott så att det nya i boken kräver sin granskning i och för sig beträffande sin faktiska riktighet. Man kan också undra huruvida, när omfånget så väsentligt vidgats, olika delar av ämnet blivit tillgodosedda i riktiga proportioner. Icke för intet förklarar förf. i förordet, att hans bok i själva verket är ett nytt arbete.

Sistnämnda fråga må först upptagas till behandling. I själva verket är det nämligen, när det gäller den, anm. har sin viktigaste anmärkning att framföra.

Som en stor förtjänst i den danska upplagan framträdde det stora utrymme, förf. ägnat åt de sociala och ekonomiska förhållandena. Någon minskad spänning blev det därför icke för läsaren, ty förf. besitter, såsom anm. 1942 framhöll, i hög grad förmågan att göra det kulturhistoriska till det episka i den svenska historien. Fråga är emellertid nu om icke den expansion förf. kunnat tillåta sig kommit väl mycket samma faser av den historiska utvecklingen till godo på bekostnad av vad äldre historiker framför allt sysselsatte sig med. Anm. skall härvid icke draga någon lans för vad i hans barndoms historieundervisning var a och o. Han vill blott uttrycka sin förvåning över att förf. s. 287 sätter i fråga, att någon läsare skulle förebrå honom att ha ägnat krigen alltför stort utrymme. I stället vill anm. beklaga, att de rent politiska omvälvningarna blivit alltför styvmoderligt behandlade. Särskilt gäller detta frihetstidens riksdagshistoria. Därav får läsaren knappt veta så mycket som skolböckerna meddela. Och alldeles särskilt har anm. tyckt, att den konstitutionella utvecklingen nu kommit i skymundan.

Härom något närmare till förebyggande av missförstånd och eventuella anklagelser mot anm. att han motsäger sig själv.

Anm. har i sin förra recension uttryckt sin glädje över den konstitutionella utvecklingslinje, som klart framträder i förf:s framställning. Han skulle nu väntat, att när mer utrymme stått till förf:s förfogande han gått mör i detalj beträffande konstitutionella former och ideologier. Det är ju på detta område, det svenska folket gjort en av sina märkligaste insatser.

Men förf. har härvid varit rätt knapphändig. Man kan förstå, om han fruktat att härvid bryta en stil, som är i görligaste mån inriktad på det konkreta, men abstraktionerna ha nu också spelat sin stora roll i vår historia.

Ett par exempel till förtydligande av vad anm. menar:

1766 års tryckfrihetsförordning proklamerar vissa stora principer, som sedan lyst som en eldstod för vårt folk på så sätt att man under tider av andlig mörkläggning långtat tillbaka till desamma. 1800-talets tryckfrihetsförordningar ha i stort sett ej haft något att bjuda därutöver. Till dem måste vi också söka oss åter, när vi nu i slutet på en legislaturperiod börja ångra försyndelser mot tryckfrihetens idé, begångna under det andra världskrigets tryck. Men av hela detta konstitutionella komplex får man, trots det att det har så stor aktualitet, bra liten del i förf:s framställning. Vad som sägs verkar väl opersonligt.

Ett annat exempel utgör representationsfrågan. På dess lösning har det svenska folket under många decennier förbrukat stora fonder av sin dialektiska förmåga. Ett av den svenska statskunskapens yppersta verk, Gunnar Rexius, *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär* är ägnat däråt. Men av dess tankelinjer skönjer man just intet i förf:s framställning. Han har föredragit att se frågan ur den sociala synpunkt allena, som Erik Fahlbeck igen aktualiserat i försvarlig reaktion mot varje tendens att låta den konstitutionella aspekten betyda allt.

Den gjorda anmärkningen kan synas obarmhärtig. En förf. kan dock, huru mångsidigt inriktad han än är, ej ha samma intresse för alla slags problem och ej vara lika bevandrad i all litteratur. Men då anm. iakttagit att av honom i den förra recensionen framförda anmärkningar mot vissa luckor i framställningen behjärtats, har han icke ansett vara ur vägen att här uttala önskningsar för framtiden beträffande det gebit, som ligger honom särskilt om hjärtat.

Någon annan generell anmärkning än den nu framställda har anm. icke att göra. Därutöver vill han dock göra några detaljmärkningar och det så mycket hellre, som samtliga de inadvartenser, som han framhållit i den danska upplagan, synas ha rättats i den svenska. Om ett par av här framförda anmärkningar gäller, att de borde gjorts redan i förra recensionen. Felan ha dock först nu av anm. kommit att observeras.

Man hade väntat, att bland nyare litteratur beträffande medeltidens författningsförhållanden se upptagen Olivecronas lilla men livligt observerade skrift *Döma till konung*, även om förf. icke tillmäter de rituella momenten så stor roll som denne rättshistoriker.

Förf. hänvisar s. 256 till Örebro stadga av 1617 såsom hinder för att Kristina fortsatte att såsom katolik styra Sverige. Redan 1604 års arvförening förklarade dock, att framdeles ingen skulle tagas till konung, som icke vore ense med ständerna i den kristliga religionen.

Den förträffliga karakteristik, som förf. å s. 225 i den danska upplagan ger av Karl XI:s indelningsverk fattat i ordets vidsträcktaste mening, har han utslutit ur den svenska. Det har smärtat anm., då karakteristiken väl stämmer överens med hans egen positiva uppfattning av den store rikshushållaren och hans verk.

Förf., som i den svenska upplagan längre uppehåller sig vid kapitulationen vid Perevolotjna än i den danska, säger, att Karl XII gått över Dnjepr »för att förbereda den viktiga kontakten med armén i Polen». Anm. kan i likhet med Stavenow ej få i sin skalle, att kungen övergav sin hår av annat skäl än det att han ansåg dess undergång tämligen given och ej ville råka i rysk fångenskap.

A sid. 326 säger förf. att nya rådsherrar under frihetstiden — efter förslag av ett ständerutskott — utsågos av konung och råd. 1720 års RF § 12 stadgade dock, att ett visst antal personer skulle k. m:t i underdånighet föreslås samt dess eget nådiga behag till utväljande i sittande råd dock utan omröstande underställas. Det är tydligt, att kungen hade full valfrihet bland de av ständerna föreslagna råds kandidaterna. Se närmare Stavenows doktorsavhandling s. 115 ff.

S. A. Hedin, som lyser med sin frånvaro i den danska upplagan, nämnes helt kort på ett ställe i den svenska. Det kan dock ej vara nog för en man, som kallats för »den demokratiska liberalismens främste representant i svensk politik».

Och så ett par nyheter, som anm. i särskild grad vill kreditera förf:s konto.

A s. 154 förklarar förf., att de ord, varmed Sten Sture d. y. motiverar riksdags hörande, »det, som rör alla, bör av alla samtyckas», äro hämtade från den kanoniska rättens urkunder. Det är mycket intressant, och man beklagar blott, att framställningssättet ej medgivit något belägg.

Synnerligen instruktiv är den inventering som förf. å s. 250 f. med anledning av Mobergs Rid i natt gör av den svenske bondens tillgångar i hans kamp mot feodal rättsinvasion. Man kunde blott önskat, att hänvisning senare gjorts till Munktells utredningar i Historisk Tidskrift och Svensk Juristtidning.

Anm. har tidigare frapperats av förf:s förmåga att genom sina jämförelser överspanna vitt skilda tidevarv. Så när han i Gustav III:s utrikespolitiska situation återfinner mycket av utgångsläget från 1500-talet. Något analogt möter för första gång i den svenska upplagan, när förf. jämför vår tids i Landsorganisationen kulminerande fackföreningsrörelse med den ämbetsorganisation, som uppbyggts genom generationers arbete alltsedan 1500-talet. (Se s. 476). Däremot svarar förf:s briljant formulerade tes i slutet av det kapitel, som handlar om Sverige under världskriget och fredskrisen (1914—1922): Och Sverige höll nu på att »från folkrörelsernas land bli de stora organisationernas». Påståendet motiveras sedan genom vad förf. säger om successive arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och konsumentkooperationen. Det är samma övergång från ett dynamiskt till ett statiskt tillstånd, som spelar en så stor roll i Erland Hjärnes bok Från Vasatiden till frihetstiden.

Till sist ett exempel på förf:s av anm. redan ett par gånger om framhållna förmåga att ge det kulturhistoriska motivet episk spänning. De i föregående kapitel antydda stora framstegen inom maskinindustri och besläktade områden fortsatte, heter det å s. 488, i jämn takt. »Så kunde numera den sydamerikanske affärsmannen tala i en telefon av svenskt fabrikat, den ryske bonden arbeta med en svensk separator, det australiska kraft-

verket ha svenska maskiner, medan sjöfarten på de sju haven tryggades av svenska automatiskt arbetande fyrar och eld runt hela jorden tändes med svenska tändstickor.» Det är ett liv och en rytm i skildringen, som ej skulle blivit större, om det gällt krigiska bedrifter och territoriell expansion.

Det sagda må vara nog för att framhålla arbetets stora förtjänster. Det är lika intellektuellt givande, som det är litterärt njutbart. Det är begrip- ligt, om anm. hoppas på att det skall gå ut i många upplagor.

Fredrik Lagerroth.

Rättelse

till registret i förra årgångens sluthäfte.

Bland de i registret upptagna recenserade arbetena har å ss. 42 (nederst) och 48 (under Brusewitz) general Lars Tingstens »Hågkomster» felaktigt fått professor H. Tingsten till författare.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1943

Sedan professuren i nationalekonomi med finansrätt under året besatts med ny ordinarie innehavare, har denne inträtt i Stiftelsens kollegium. Detta bestod således vid utgången av 1943 av professorerna Lagerroth, Quensel, Akerman, Carlsson och Gjerstad samt undertecknad, præsens för året. Professor Malmgren har som förut varit Stiftelsens sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift.

Kollegiet har under året hållit sju sammanträden. Ett av dem var som vanligt förlagt till Stiftarens födelsedag den 15 oktober, då en krans nedlades på hans grav.

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen» har under året utkommit R. Erich: Studier i internationell rättskipning.

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har utkommit årgången 46 med fyra häften, därav ett dubbelhäfte, på tillsammans 442 sidor. I densamma ingår ett register över tidskriftens årgångar 1919—1943, som på Kollegiets uppdrag utarbetats av fil. kand. Cecilia Ringius. I tidskriftens redaktion ha som förut utom redaktören professor Malmgren medverkat professor Brusewitz, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent Thermænius, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Professor Olivecrona har efter uppdrag av universitetets rektor deltagit i revisionen av Stiftelsens räkenskaper.

Lund i februari 1944.

Sture Bolin.

Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskapsåret 1942—1943.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer.....	96,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1933	20,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 4 % obl. av 1934	75,000:—	
Sthlms stads 4 % obl. av år 1940	15,000:—	
Sparbanken i Lund	30,493:—	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	18,284:75	284,777:75

Uppbörd.

Räntor å obligationer	9,260:—	
Räntor å i banker inestående medel	1,327:15	
Kursvinst å obligationer	50:—	
A.-B. C. W. K. Glerup, skriftserien	703:80	11,340:95
	Summa kr.	296,118:70

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader.....	5,116:78	
Redaktörsarvode	1,000:—	
Kontant till expeditionen	4,000:—	10,116:78

2) Övriga utgifter.

Överfört till Fahlb. understödsfonden	2,095:96	
Præsesarvode	300:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revisorsarvode	50:—	
Överkurs o. kurtage vid köp av obligationer	96:67	
Depotavgifter	85:—	
Diverse omkostnader	151:07	
	2,878:70	12,995:48
	Transport	12,995:48

Transport 12,995: 48

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	91,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1933	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 4 % obl. av 1934	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sthlms stads 4 % obl. av år 1940	15,000: —	
Sparbanken i Lund	15,152: 53	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank.....	16,970: 69	283,123: 22
	<u>Summa kr.</u>	<u>296,118: 70</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1942—1943.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sparbanken i Lund	10,869: 07	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	29,888: 25	40,757: 32

Uppbörd.

Överföring från Fahlbeckska Stiftelsens fond	2,095: 96	
Ränta å obligationer	350: —	
Räntor å i banker inestående medel	1,107: 63	3,553: 59
	<u>Summa kr.</u>	<u>44,310: 91</u>

Utgifter.

Tryckn. av nr XXX—XXXI av Skr. utg. av Fahlb. St.	1,489: 85	
Korrekturläsning	30: —	
Överkurs och kurtage vid köp av obligationer	96: 66	
Rut Ringsbo: kontant	159: —	
Åtvidabergs Industrier	109: 35	
Psykologiska Inst.	20: —	
Håkan Ohlssons Boktr.	162: 70	
Grahns Pappershandel	48: 95	
	<u>500: —</u>	2,116: 51

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sparbanken i Lund	1,472: 84	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank.....	20,721: 56	42,194: 40
	<u>Summa kr.</u>	<u>44,310: 91</u>

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för räkenskapsåret

¹/₇ 1942—³⁰/₆ 1943.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från föregående räkenskapsår.

Skandinaviska Banken, å sparkasseräkning	1,730: 73	
Kontant i kassan	54: 64	1,785: 37 ¹

Inkomster.

Prenum.-avg., lösnnummer m. m.	620: 10	
A.-B. C. W. K. Glerup	1,127: 20	
Extra särtryck och sättning	89: 15	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	4,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	28: 29	
Diverse	12: 15	5,876: 89
	Summa kr.	7,662: 26

Utgifter.

Författarearvoden	2,472: 60	
Avlöningar	2,050: —	
Telefon	119: —	
Tryckeriet för extra särtr. och sättn.	89: 15	
Diverse omkostnader	584: 20	
Inlösta jetonger	170: —	5,484: 95

Balans till följande räkenskapsår.

Skandinaviska Banken, å sparkasseräkning	2,165: 92	
Kontant i kassan	11: 39	2,177: 31 ¹
	Summa kr.	7,662: 26

b) Översikt för räkenskapsåret ¹/₇ 1942—³⁰/₆ 1943.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	620: 10	
A.-B. C. W. K. Glerup (exp.)	1,127: 20	
Extra särtryck och sättning (exp.)	89: 15	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	28: 29	
Diverse (exp.)	12: 15	1,876: 89
Förlust för räkenskapsåret		9,554: 84
	Summa kr.	11,431: 73

¹ Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

Kredit.

Författarearvoden (exp.)		2,472: 60
Tryckningskostnader (Fahlb. St.)		5,116: 78
Avlöningar: utbet. av exp.	2,050: —	
» » » Fahlb. St.	<u>1,000: —</u>	3,050: —
Telefon (exp.).....		119: —
Extra särtryck och sättning (exp.)		89: 15
Diverse omkostnader (exp.)		<u>584: 20</u>
	Summa kr.	11,431: 73

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

KOBYLINSKY, HANNA, *Det nya Kina*. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Pris kr 0: 60. Sthlm 1944. Kooperativa förbundets bokförlag.

LUND, LARS, *Hur världen skall hjälpas*. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Pris kr 0: 60. Sthlm 1944. Kooperativa förbundets bokförlag.

ODHE, THORSTEN, »Lend-lease» en amerikansk krigsinsats. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Pris kr 0: 60. Sthlm 1944. Kooperativa förbundets bokförlag.

PETERSEN, ASMUS, *Die Aufgaben der Thünen-Forschung*. (Kieler Vorträge. 73.) Jenä 1944.

THULSTRUP, ÅKE, *Den polsk-ryska konflikten*. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Pris kr 0: 60. Sthlm 1944. Kooperativa förbundets bokförlag.

ÅKERMAN, JOHAN, *Samhällsytenskaplig forskning*. Pris kr 1: —. Sthlm 1944. Nordiska Bokhandeln.

Actes relatifs à l'Administration des Revenus domaniaux du Duc de Brabant (1271—1498) par MINA MARTENS. Bruxelles, 1943. Commission Royale d'Histoire.

Britain to-day. Number 98—102. London.

Bulletin de la Commission Royale d'Histoire. CVIII. 2e et 3e livraisons. Bruxelles 1943.

Bulletin mensuel de statistique. 1944 No. 6. Genève.

Ekonomisk-historiska Institutet i Stockholm 1939—1944. (Särtryck ur Handelshögskolans årsberättelse 1943—1944.) Sthlm 1944.

Riksskogstaxeringen av Gävleborgs län år 1942. (Bilaga till Norrlands skogsvårdsförbunds tidskrift 1944: II.) Sthlm 1944.

Statistisk årsbok för Sverige 1944. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Pris kr 3: 50. Sthlm 1944.

Stockholms stads statistik. VIII. Arbetslöshetshjälpen i Stockholm. 1943. Sthlm 1944.

Vad är försäkring? På uppdrag av Svenska Försäkringsföreningens Upplynningsbyrå utarbetad av professor HARALD CRAMÉR. Sthlm 1944.

Förlöpande nummer av följande tidskrifter:

Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Forschungen und Fortschritte, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommersiella Meddelanden, Kommunaltidningen (Hfors), Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Neue internationale Rundschau der Arbeit (Berlin), Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift for international Ret, Revue internationale d'Agriculture (Rome), Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Økonomi og Politik.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN
HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunalförfattningarna, 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsärtlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretärs utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härad, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde. (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRÉNUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsämhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.